

colloquium-journal

ISSN 2520-6990

Międzynarodowe czasopismo naukowe

Jurisprudence
Earth sciences
Historical sciences
Economic sciences
Philological sciences
Pedagogical sciences
Philosophical sciences
Geographical sciences
Psychological sciences

№22(109) 2021

Część 2

colloquium-journal

ISSN 2520-6990

ISSN 2520-2480

Colloquium-journal №22 (109), 2021

Część 2

(Warszawa, Polska)

Redaktor naczelny - **Paweł Nowak**
Ewa Kowalczyk

Rada naukowa

- **Dorota Dobija** - profesor i rachunkowości i zarządzania na uniwersytecie Koźmińskiego
- **Jemielniak Dariusz** - profesor dyrektor centrum naukowo-badawczego w zakresie organizacji i miejsc pracy, kierownik katedry zarządzania Międzynarodowego w Ku.
- **Mateusz Jabłoński** - politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki.
- **Henryka Danuta Stryczewska** – profesor, dziekan wydziału elektrotechniki i informatyki Politechniki Lubelskiej.
- **Bulakh Iryna Valerievna** - profesor nadzwyczajny w katedrze projektowania środowiska architektonicznego, Kijowski narodowy Uniwersytet budownictwa i architektury.
- **Leontiev Rudolf Georgievich** - doktor nauk ekonomicznych, profesor wyższej komisji atestacyjnej, główny naukowiec federalnego centrum badawczego chabarowska, dalekowschodni oddział rosyjskiej akademii nauk
- **Serebrennikova Anna Valerievna** - doktor prawa, profesor wydziału prawa karnego i kryminologii uniwersytetu Moskiewskiego M.V. Lomonosova, Rosja
- **Skopa Vitaliy Aleksandrovich** - doktor nauk historycznych, kierownik katedry filozofii i kulturoznawstwa
- **Pogrebnaya Yana Vsevolodovna** - doktor filologii, profesor nadzwyczajny, stawropolski państwowy Instytut pedagogiczny
- **Fanil Timeryanowicz Kuzbekov** - kandydat nauk historycznych, doktor nauk filologicznych. profesor, wydział Dziennikarstwa, Bashgosuniversitet
- **Aliyev Zakir Hussein oglu** - doctor of agricultural sciences, associate professor, professor of RAE academician RAPVHN and MAEP
- **Kanivets Alexander Vasilievich** - kandydat nauk technicznych, docent wydziału dyscypliny inżynierii ogólnej wydziału inżynierii i technologii państwowej akademii rolniczej w Połtawie
- **Yavorska-Vitkovska Monika** - doktor edukacji, szkoła Kuyavsky-Pomorsk w bidgoszczu, dziekan nauk o filozofii i biologii; doktor edukacji, profesor
- **Chernyak Lev Pavlovich** - doktor nauk technicznych, profesor, katedra technologii chemicznej materiałów kompozytowych narodowy uniwersytet techniczny ukrainy „Politechnika w Kijowie”
- **Vorona-Slivinskaya Lyubov Grigoryevna** - doktor nauk ekonomicznych, profesor, St. Petersburg University of Management Technologia i ekonomia
- **Voskresenskaya Elena Vladimirovna** doktor prawa, kierownik Katedry Prawa Cywilnego i Ochrony Własności Intelektualnej w dziedzinie techniki, Politechnika im. Piotra Wielkiego w Sankt Petersburgu
- **Tengiz Magradze** - doktor filozofii w dziedzinie energetyki i elektrotechniki, Georgian Technical University, Tbilisi, Gruzja
- **Usta-Azizova Dilnoza Ahrarovna** - kandydat nauk pedagogicznych, profesor nadzwyczajny, Tashkent Pediatric Medical Institute, Uzbekistan

    SlideShare

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

«Colloquium-journal»

Wydawca «Interdruk» Poland, Warszawa
Annopol 4, 03-236

E-mail: info@colloquium-journal.org
<http://www.colloquium-journal.org/>

CONTENTS

GEOGRAPHICAL SCIENCES

Безсмертнюк Т. П. СТАЛИЙ РОЗВИТОК ТУРИЗМУ НА ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЯХ: УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ	4
Bezsmertniuk T. P. SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF TOURISM IN PROTECTED AREAS: MANAGEMENT ASPECT	4

HISTORICAL SCIENCES

Гаджиева С.М. ДИНАМИКА РАЗВИТИЯ ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКОЙ И РЕСПУБЛИКОЙ БЕЛАРУСЬ	7
Hajiyeva S.M. DYNAMICS OF DEVELOPMENT OF TRADE AND ECONOMIC RELATIONS BETWEEN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN AND THE REPUBLIC OF BELARUS	7

EARTH SCIENCES

Погорова З.М., Китиева М.И., Аушева А.Х. ЗАГРЯЗНЕНИЕ АТМОСФЕРЫ ЗЕМЛИ	12
Pogorova Z.M., Kitieva M.I., Ausheva A.Kh. POLLUTION OF THE EARTH'S ATMOSPHERE	12
Педько А.Д., Дорошенко К.В., Боровик Г.Г. ПРОИЗВОДСТВЕННЫЕ И БЫТОВЫЕ ОТХОДЫ	14
Pedko A.D., Doroshenko K.V., Borovik G.G. INDUSTRIAL AND HOUSEHOLD WASTE	14

PEDAGOGICAL SCIENCES

Єршов М.-О. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ІТ-РИНКУ УКРАЇНИ	17
Yershov M.O. TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF PERSONNEL POTENTIAL OF THE IT MARKET OF UKRAINE	17
Мирза М.Ю., Сергеева К.Н., Сидоров В.И., Ельникова О.О., Тхакумачева Ю.Б. САМООЦЕНКА И ОБЕСПЕЧЕНИЕ СОБСТВЕННОГО ЗДОРОВЬЯ ЧЕЛОВЕКОМ	19
Mirza M.Yu., Sergeeva K.N., Sidorov V.I., Elnikova O.O., Tkhakumacheva Ju.B. SELF-ASSESSMENT AND ENSURING ONE'S OWN HEALTH BY A PERSON	19

Однорог Г.В. МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ ШВЕЙНОГО ПРОФІЛЮ	20
Odnoroh H.V. MODEL OF DEVELOPMENT OF KEY COMPETENCIES BY MEANS OF INTERACTIVE TECHNOLOGIES IN PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE QUALIFIED WORKERS OF SEWING PROFILE	20

Хроленко М. В. МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ	25
Khrolenko M. V. METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE FORMATION OF ENVIRONMENTAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF BIOLOGY	25

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

Давлатова З.Х. ВЛИЯНИЕ ГАДЖЕТОВ НА ЖИЗНЬ ДЕТЕЙ	31
Davlatova Z.H. THE IMPACT OF GADGETS ON CHILDREN'S LIVES	31

PHILOLOGICAL SCIENCES

Оздоева Э.Г., Алиева П.М. АНТОНИМЫ-ПРИЛАГАТЕЛЬНЫЕ В ИНГУШСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ	33
Ozdoeva E.G., Aliyeva P.M. ANTONYMS-ADJECTIVES IN INGUSH AND RUSSIAN	33

Галаева Р.М., Оздоева Э.Г. АНТОНИМЫ-НАРЕЧИЯ В ИНГУШСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ	35
Galaeva R.M., Ozdоеva E.G. ANTHONYMS-ADVERSE IN INGUSH AND RUSSIAN LANGUAGES	35

Putilina A.V. CONCEPT "DREAM" IN ENGLISH LANGUAGE	37
---	----

Резніченко Ю. О. ХУДОЖНЯ СВОЕРІДНІСТЬ НАРАТИВНОЇ МОДЕЛІ ПОВІСТІ «ВАЗА» В. ЛИСА	39
Reznichenko Yu. O. ARTISTIC SCPECIFITY OF THE NARRATIVE MODEL IN THE STORY 'VASE' BY V. LYS.....	39

PHILOSOPHICAL SCIENCES

Голощанов В. П. ПУТЬ К ПОЗНАНИЮ.....	43
Goloshchapov V.P. THE PATH TO KNOWLEDGE	43

JURISPRUDENCE

Абулгазин Е.С., Макенов Т.К. К ВОПРОСУ О ВЛИЯНИИ ЯПОНСКОЙ АНИМАЦИИ НА ПОДРАСТАЮЩЕЕ ПОКОЛЕНИЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	46
Abulgazin Y.S., Makenov T.K. TO THE QUESTION OF THE INFLUENCE OF JAPANESE ANIMATION ON THE GROWING GENERATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN	46

Зангиева Д.А.-С. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ	51
Zangieva Ju.A.-S. TOPICAL PROBLEMS OF ENVIRONMENTAL RESPONSIBILITY	51

Смолярова М.Л. ПРАВОВІ СТИМУЛИ ЯК ЗАСІБ ДО МОТИВУВАННЯ УЧАСНИКІВ ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН	53
Smoliarova M.L. LEGAL INCENTIVES AS A MEANS OF MOTIVATION OF PARTICIPANTS OF LABOR RELATIONS	53

ECONOMIC SCIENCES

Антошкиева Д.Х.-М. СОЗДАНИЕ И ОРГАНИЗАЦИЯ МАЛОГО БИЗНЕСА В РОССИИ	56
Antoshkieva D. K.-M. ESTABLISHMENT AND ORGANIZATION OF A SMALL BUSINESS IN RUSSIA.....	56

Zalilova Z.A. ABOUT WORKING WITH BIG DATA.....	58
Zalilova Z.A. ABOUT THE FIXED ASSETS OF THE ORGANIZATION	60

Махмудова И.И. УСЛОВИЯ ОПРЕДЕЛЕНИЯ УРОВНЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА	62
Makhmudova I.I. CONDITIONS FOR DETERMINING THE LEVEL OF ECONOMIC EDUCATION OF PRESCHOOL AGE CHILDREN	62

Simonenko E. I. PRODUCTION FUNCTION AS AN ECONOMIC RESEARCH TOOL.....	64
---	----

Дуднік Л. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА МЕТОДИЧНІ СКЛАДОВІ ДОСЯГНЕННЯ І ОЦІНКИ РІВНЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ У СИСТЕМІ РУХУ ТОВАРОПОТОКІВ	67
Dudnik L. ORGANIZATIONAL AND METHODOICAL COMPONENTS OF ACHIEVING AND ASSESSMENTS OF THE LEVEL OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE SYSTEM OF COMMODITY FLOWS	67

GEOGRAPHICAL SCIENCES

УДК 379.841

Безмертнюк Т. П.

кандидат географічних наук,
старший викладач кафедри туризму та готельного господарства
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна

DOI: [10.24412/2520-6990-2021-22109-4-6](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2021-22109-4-6)

СТАЛИЙ РОЗВИТОК ТУРИЗМУ НА ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЯХ: УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ

Bezsmertniuk T. P.

Candidate of Geographical Sciences,
Senior Lecturer of the Department of Tourism and Hotel Industry
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Lutsk, Ukraine

SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF TOURISM IN PROTECTED AREAS: MANAGEMENT ASPECT

Анотація.

Природоохоронні території є важливим чинником сталого соціально-економічного розвитку суспільства, які, окрім виконання своїх прямих функцій, створюють сприятливі умови для відпочинку й туризму та задовольняють рекреаційні потреби населення. Метою статті є визначення особливостей управління сталим розвитком туризму в межах природоохоронних територій. Встановлено, що управління природоохоронними територіями являє собою процес обміну видами діяльності, в результаті якого ця система нормалізується, приводиться в стан динамічної рівноваги та стає невичерпним джерелом природоохоронної продукції, необхідної для задоволення зростаючих рекреаційних потреб суспільства, не завдаючи шкоди навколишньому середовищу.

Abstract.

Protected areas are an important factor in the sustainable socio-economic development of society, which, in addition to performing their direct functions, create favorable conditions for recreation and tourism and satisfy the recreational needs of the population. The purpose of the article is to determine the features of management of the sustainable development of tourism within protected areas. It is established that the management of protected areas is a process of exchange of types of activities, as a result of which this system is normalized, brought into a state of dynamic equilibrium and becomes an inexhaustible source of environmental products needed to satisfy the growing recreational needs of society without harm to the environment.

Ключові слова: сталий розвиток, туризм, сталий туризм, природоохоронна територія, природно-заповідний фонд, управління.

Keywords: sustainable development, tourism, sustainable tourism, protected area, nature reserve fund, management.

Постановка проблеми. Природоохоронні території, окрім виконання своїх прямих функцій, а саме підтримка екосистем, збереження біологічних видів та їх генетичної різноманітності, є також чинником сталого соціально-економічного розвитку суспільства, сприяючи підвищенню добробуту людини, скороченню масштабів бідності, задовольняючи життєві потреби місцевого населення та створюючи сприятливі умови для відпочинку й туризму. Не зважаючи на зростання в останні роки кількості та розмірів природоохоронних територій, їх фінансування відбувається за залишковим принципом, а місцеві громади практично не беруть участі в процесах господарської діяльності цих територій та управлінні. Крім того, низький рівень життя місцевого населення та відсутність сприятливих можливостей для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку провокують конфлікти у

сфері природокористування, ускладнюють проблемами збереження природних та історико-культурних комплексів і об'єктів. Як наслідок, актуальним постає питання пошуку ефективних управлінських механізмів сталого розвитку туристичної діяльності на природоохоронних територіях.

Метою статті є визначення особливостей управління сталим розвитком туризму в межах природоохоронних територій.

Виклад основного матеріалу. Найбільш розповсюдженим і загальноприйнятим поняттям сталого розвитку є визначення із доповіді Світової комісії з питань навколишнього середовища та розвитку «Наше спільне майбутнє», де під «сталім розвитком» розуміють такий розвиток, що задовольняє потреби сьогодення і гарантує таку ж можливість майбутнім поколінням. Концепція сталого розвитку включає три основні складові: економічну,

соціальну та екологічну. Економічна концепція передбачає оптимальне використання обмежених природних ресурсів, використання екологічних, природо-, ресурс- та енергоощадних технологій, а також відповідних форм капіталу (природного та штучного). Соціальна концепція орієнтована на людину і спрямована на збереження стабільності соціальних і культурних систем, в тому числі на зменшення руйнівних конфліктів між людьми. Екологічна концепція спрямовується на збереження цілісності природних систем [8, с. 11].

Вихідні положення триєдиної концепції сталого розвитку ґрунтуються на: забезпеченні природної екологічної стійкості навколишнього середовища (на основі теорії біотичної регуляції); організації економічного розвитку (на основі радикально модифікованої ринкової системи); забезпеченні сталого соціального розвитку (на основі принципів справедливості та солідарності); екологізації суспільної свідомості (на основі використання системи освіти та засобів масової інформації); забезпеченні тісного міжнародного співробітництва та кооперації для досягнення цілей сталого розвитку [7].

Згідно з визначенням Всесвітньої Туристичної Організації, під поняттям «сталого туризму» розуміють туристичну діяльність, за якої управління всіма ресурсами проходить таким чином, що економічні, соціальні, естетичні потреби задовольняються та зберігається культурна складова, екологічні процеси, біологічне різноманіття та системи підтримки життя.

Основними видами сталого туризму є: екологічний туризм; сільський туризм; зелений туризм; агротуризм; м'який туризм. Принципами сталого туризму виступають: екологічно збалансоване використання природних ресурсів; збереження та відновлення біорізноманіття; залучення інвестицій з метою ліквідації заданої шкоди довкіллю; підтримка економіки регіону без незворотного впливу на екосистеми; залучення місцевого населення у процес екологічної орієнтації населення; застосування концепції екологічного менеджменту та маркетингу [8, с. 18].

Документами нормативно-правового характеру, в яких регламентуються питання менеджменту природоохоронних територій в Україні, є Закон України «Про природно-заповідний фонд України» [6], «Положення про Проект організації території національного природного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об'єктів» [3], «Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України» [5] та міжнародні угоди, відповідно до укладання яких створюються природоохоронні території міжнародного значення.

За результатами даних обліку територій та об'єктів природно-заповідного фонду, поданих органами виконавчої влади на місцевому рівні, що забезпечують реалізацію державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, станом на 01.01.2020 природно-заповідний фонд України має в своєму складі 8512 територій та

об'єктів загальною площею 4,418 млн. га в межах території України (фактична площа 4,085 млн. га) та 402500,0 га в межах акваторії Чорного моря [4]. Усі природоохоронно-рекреаційні установи створюються відповідно до положення або проектів організації. Разом з тим, наявність цієї документації не є показником забезпечення ефективного менеджменту цих територій, в тому числі розвитком в їх межах рекреаційної діяльності.

Управління сталим розвитком необхідно розглядати як динамічний процес змін туристичних дестинацій. Не існує універсальної моделі, яка підходить для всіх процесів. Однак є численні фактори, які можуть сприяти реалізації успішної та життєздатної політики туризму у всіх регіонах незалежно від їх форми або величини [1, с. 211].

У світовій практиці виділяють три основні ланки в механізмі сталого розвитку туризму – це стійкі дестинації, стійкий бізнес і відповідальні туристи [9]. Сталий розвиток дестинації передбачає відповідним чином вибудований процес управління туризмом на її території. Управління дестинаціями місцевими органами влади охоплює планування та управління розвитком туризму, забезпечення відповідної інфраструктури, управління відвідувачами, маркетинг, інформаційне забезпечення, підтримку підприємництва, розробку стандартів і контроль за їх виконанням. В даному аспекті необхідними кроками виступають: організація відповідної системи управління; розробка стратегії сталого розвитку туризму та плану дій; визначення індикаторів стійкості, які можна застосувати в цій дестинації та забезпечення системи моніторингу та контролю за змінами; визначення доступних інструментів для здійснення стратегії та дій зі сталого розвитку туризму.

Керувати процесом впливу туризму на природне середовище можливо прямо та опосередковано. Прямі методи керування впливом туризму на довкілля передбачають: обмеження кількості туристів; закриття для відвідування особливо цінних природних об'єктів і територій; використання сучасних технічних засобів та новітніх технологій, які дозволяють мінімізувати забруднення навколишнього середовища. Недотримання встановлених норм і правил передбачає застосування відповідних санкцій. Опосередковані методи є більш гнучким способом впливу на поведінку туристів і ґрунтуються на підвищенні рівня їх культури, екологічного просвітництва, виховання поважного ставлення місцевого населення.

Сукупність методів державного регулювання розвитку сталого туризму поділяються на примусові (екологічні збори, санкції та заборони, екологічні платежі та штрафи, екологічна сертифікація, екологічний аудит) та заохочувальні, серед яких, своєю чергою, виділяють економічні (пряме бюджетне фінансування, пільгове оподаткування та кредитування, субсидії, дотації), соціально-психологічні (правова та інформаційна підтримка, винагороди спеціальними знаками, безкоштовна реклама). Для забезпечення рекреаційної сталості природних систем та досягнення сталого розвитку

туризму необхідним є поєднання цих двох способів.

Не менш важливим механізмом розвитку туризму є залучення туристичного бізнесу до процесу сталого розвитку. Розгляд економічних, соціальних, культурних критеріїв і охорони навколишнього середовища потребує комплексного підходу, консолідації зусиль всіх зацікавлених осіб та має стати складовою частиною всіх управлінських рішень, в тому числі включення їх до програм розвитку.

Турист може впливати на сталий розвиток дестинації як безпосередньо, через власну поведінку, так і побічно, через вибір ним тих туроператорів та інших постачальників туристичних послуг, які беруть на озброєння методи зі сталого розвитку туризму. Одним з основних заходів впливу на туристів є підвищення їх інформованості та усвідомлення того, що своєю поведінкою і вибором вони впливають на дестинацію. Основний вплив на рівень інформованості туриста надають освітні установи, туроператори, реклама, засоби масової інформації. Однак більш реально вплинути на споживача можна шляхом продуманої цінової політики.

Основні положення функціонального зонування природоохоронної території визначаються на стадії підготовки матеріалів щодо обґрунтування його створення й деталізуються в схемі організації та розвитку цього об'єкта. Затверджене функціональне зонування міститься в положенні про природоохоронний об'єкт і є найважливішою основою для прийняття управлінських рішень з питань усіх видів діяльності на його території.

Управління природоохоронною територією може бути ефективним лише при безперервному плануванні, спрямованому на постійне реагування на зміни, обумовлені ходом природних і антропогенних процесів, соціально-економічними та іншими умовами. Планування ґрунтується на знанні об'єкта, аналізі його змін і включає прийняття управлінських рішень для здійснення певних заходів та конкретних дій [2].

Висновки. Управління природоохоронними територіями являє собою процес обміну видами діяльності, в результаті якого ця система нормалізується, приводиться в стан динамічної рівноваги та стає невиснажливим джерелом природоохоронної продукції, необхідної для задоволення наростаючих рекреаційних потреб суспільства, не завдаючи шкоди навколишньому середовищу. Основними ланками механізму сталого розвитку туризму є: сталі дестинації (державні органи управління впроваджують екологічні, соціальні та економічні цілі в політику і плани розвитку туризму та забезпечують сприятливе середовище для ініціатив приватного сектора); сталий бізнес (бізнес просуває добровільне впровадження методів успішного досвіду розвитку сталого туризму у своїх ділових операціях); відповідальні туристи (споживачі виражають попит

на стійкі туристичні продукти та відповідальних організаторів відпочинку). Найважливішою основою для прийняття управлінських рішень з питань туристичної діяльності на природоохоронній території є положення про конкретний заповідний об'єкт із затвердженим функціональним зонуванням. Організація туристичної діяльності в межах природоохоронних установ на засадах сталості повинна базуватись не лише на захисті довкілля та повазі до природних екосистем, але враховувати всі економічні, соціальні та культурні особливості природоохоронних територій.

Список використаних джерел

1. Корж Н. В., Басюк Д. І. Управління туристичними дестинаціями : підручник. Вінниця : «ПП«ТД Едельвейс і К», 2017. 322 с.
2. Міщук І. С. Еколого-економічний механізм розвитку природоохоронних територій : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.06. К., 2009. 19 с.
3. Положення про Проект організації території національного природного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об'єктів : Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 06.07.2005 р. № 245 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0831-05#Text> (дата звернення: 01.08.2021)
4. Природно-заповідний фонд України – Території та об'єкти ПЗФ України. URL: <http://pzf.menr.gov.ua/pzf-україни/території-та-об'єкти-пзф-україни.html> (дата звернення: 01.08.2021)
5. Про затвердження Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України : Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 22.06.2009 р. № 330 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0679-09#Text> (дата звернення: 01.08.2021)
6. Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16.06.1992 р. № 2456-ХІІ. Дата оновлення : 27.05.2021 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text> (дата звернення: 01.08.2021)
7. Сталий розвиток суспільства : навчальний посібник / А. Садовенко, Л. Масловська, В. Серета, Т. Тимочко. 2-ге вид. К., 2011. 392 с.
8. Стратегія сталого розвитку (туристична галузь) : навчальний посібник / В. М. Ісаєнко, К. Д. Ніколаєв, Бабікова К. О., Білявський Г. О., Смирнов І. Г. К. : Видавництво Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2014. 300 с.
9. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму : теорія, методологія, реалії бізнесу. К. : Київський нац. торг.-екон. ун-т. 2006. 537 с.

HISTORICAL SCIENCES

Гаджиева Саида Музафар кызы
доктор философии по истории, старший
научный сотрудник Института Истории
им. А.А.Бакиханов Национальной
Академии Азербайджана
Баку, Азербайджан

ДИНАМИКА РАЗВИТИЯ ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКОЙ И РЕСПУБЛИКОЙ БЕЛАРУСЬ

Hajiyeva Saida Muzafar
PhD, senior researcher of the
Institute of History named after A.A. Bakikhanov,
Azerbaijan National Academy of Sciences
Baku, Azerbaijan

DYNAMICS OF DEVELOPMENT OF TRADE AND ECONOMIC RELATIONS BETWEEN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN AND THE REPUBLIC OF BELARUS

Abstract.

The Republic of Azerbaijan conducts free import-export operations with the countries of the world and the country's relations in this area are expanding. Cooperation between Belarus and Azerbaijan in the trade and economic sphere is developing dynamically. Today, we can say with confidence that the Belarusian-Azerbaijani relations have reached a qualitatively new level of sustainable and long-term partnership in all areas. The Belarusian-Azerbaijani Intergovernmental Commission on Trade and Economic Cooperation is actively working, and close contacts are developing at the level of ministries and departments, chambers of commerce and industry, business communities, large corporations and firms of the two countries.

Резюме

Азербайджанская Республика претворяет в жизнь свободные операции в области торговли со многими странами мира. Торгово-экономические связи Азербайджана с Белоруссией развиваются по восходящей линии. Сегодня можно с уверенностью отметить, что торгово-экономическое сотрудничество Азербайджана с Белоруссией вступило в силу долгосрочных и стабильных отношений по всем направлениям. Комиссия по торгово-экономическому сотрудничеству между правительствами Азербайджана и Белоруссии, работает активно, развивая тесные связи министерств и ведомств двух стран, торгово-промышленных палат и деловых кругов.

Keywords: *trade, economic relations, Belarus-Azerbaijan cooperation, bilateral relations, trade turnover, import-export*

Ключевые слова: *торгово-экономические отношения, белорусско-азербайджанское сотрудничество, двусторонние отношения, товарооборот, импорт-экспорт*

Азербайджанская Республика ведет свободные импортно-экспортные операции со странами мира и планомерно расширяет связи страны в области внешней торговли. Создание благоприятной среды для функционирования бизнеса, является основной социально-экономической задачей развития рыночной экономики в Азербайджане. Что, в свою очередь, способствует повышению доходов населения и создает конкурентную рыночную среду, в которой будет развиваться экономика Азербайджана, обеспечивая внедрение достижений научно-технического прогресса и рост производства. Благодаря доходам, полученным на основе успешной реализации нефтяной стратегии, в экономике Азербайджана модернизировалась рыночная инфраструктура, развилась ненефтяная экономика, улучшилось социальное благосостояние потребителей,

увеличились государственные активы и были созданы стратегические валютные резервы, превышающие уровень ВВП [3, 93-99].

Следует в свою очередь отметить, что Азербайджан входит в различные международные союзы, расширяет сотрудничество с различными финансовыми структурами, обеспечивая интеграцию Республики в мировую экономику. Являясь транзитной страной Азербайджан имеет особое место во внешнеторговых связях, благоприятное геополитическое положение повышает роль и значение страны в мировой экономике. Особенно хотим отметить, что через территорию Азербайджана ежегодно увеличивается объем транзитных грузоперевозок. Тем не менее, мировые экономические кризисы значительно влияют на международную торговлю. Снижение спроса на продукцию страны на международных рынках оказывает серьезное влияние на экспортный потенциал Азербайджана.

Руководство страны, стараясь уменьшить влияние мирового кризиса постоянно совершенствует экспортную стратегию,

Основными целями торговой политики, проводимой в Азербайджанской Республике, являются: интеграция в мировую экономику; вступление во Всемирную торговую организацию; либерализация внешнеэкономической деятельности; усовершенствование действующего законодательства; приоритет принципа взаимности во внешнеэкономической деятельности и применение его при формировании договорно-правовой базы; создание инфраструктуры торговой деятельности современного типа [6]. В этой связи, проводимые в Азербайджане широкомасштабные реформы, создали благоприятные возможности для развития экономики страны, были предприняты важные шаги по концепции развития «Азербайджан-2020: взгляд в будущее». В 2011 году по сравнению с 2003 годом реальный ВВП вырос в три раза [18]. В результате фундаментальных реформ, в 1995—2010 гг. удалось добиться ощутимых результатов в промышленности. За 15 лет открыто много новых предприятий. К 2010 году в Азербайджане действовало свыше 200 предприятий с иностранными инвестициями, представляющими 63 государств мира [1, с. 35].

Следует отметить что, страны СНГ импортируя продукцию, созданную в ненефтяном секторе, обретают стратегическое значение как страны-партнеры. По данным Государственного таможенного комитета Азербайджана, в 2013 г. товарооборот со странами СНГ достиг отметки в 4.06 млрд долл. США, что на 11,8% больше аналогичного показателя за предыдущий год. Информационный портал Biznesinfo.az отмечает, что сокращение отрицательного сальдо торгового баланса Азербайджана на 7,6% в 2013 г. по сравнению с 2012 г. связано прежде всего с ростом азербайджанского экспорта, Экспорт Азербайджана в страны «ближнего зарубежья» вырос на 20,8%, составив 1.51 млрд долл. США. При этом доля стран Содружества в общем объеме азербайджанского экспорта оказалась равна лишь 6,3%, что значительно меньше показателя совокупного импорта, составившего порядка 24%. Практически каждый четвертый товар, закупаемый Азербайджаном в 2013 году происходил из стран «ближнего зарубежья» [7].

Несмотря на невысокий удельный вес стран СНГ во внешней торговле с Азербайджаном, они занимают особое место в экспорте по ненефтяному сектору. Самый высокий уровень внешнеторгового оборота среди стран СНГ приходится на Российскую Федерацию и Украину.

Важным стратегическим партнером Азербайджанской Республики в области двустороннего межгосударственного экономического сотрудничества является Республика Беларусь. Обмен визитами на различных уровнях, высокий потенциал политического диалога между республиками оказал влияние на интенсивное развитие межрегионального сотрудничества. В 2010 году белорусский экс-

порт в Азербайджан расширился и включал следующие отраслевую и товарную номенклатуру: приборостроение; машиностроение (тракторы, автомобили грузовые и специального назначения, дорожная техника, прицепы); деревообработка (фанера, плиты ДСП); продукты питания (масло животное, молочные продукты, овощи). Азербайджанский экспорт в Беларусь в основном составляют: волокно хлопковое, соки фруктовые и овощные, ткани синтетические, вещества связующие, глины, томаты, спирты ациклические [5, с.94]. За 9 месяцев 2011 г. резко увеличился товарооборот с Азербайджаном (на 575 млн дол. США, составив 693,9 млн дол. США). Впервые с 1991 г. доля Азербайджана в товарообороте Беларуси превысила психологический порог в 1 % [2].

Преподаватель Белорусского национального технического университета Ф. Юсубов считает наиболее перспективным «Белорусско-азербайджанский нефтяной проект» по передаче азербайджанской нефти по нефтепроводу «Одесса—Бродь» для переработки в Беларуси. Автор высказал мнение, что данный нефтяной проект поможет решить ряд экономических задач [5, с.94-102]. С заключением контракта по поставке азербайджанской нефти в Беларусь, во внешнеполитической деятельности этих стран произошел «взрыв». Так как торговое сальдо Азербайджана с Беларусью стало положительным на уровне 400 млн. долларов. Объем товарооборота между этими странами вырос по всем отраслям. Продолжали активно развиваться контакты по линии министерств экономики, Азербайджанского фонда содействия экспорту и инвестициям, Национального агентства инвестиций и приватизации. В 2010 году в Минске и Баку прошли инвестиционные бизнес-форумы с участием более 50 компаний, а межправительственное соглашение о поощрении и взаимной защите инвестиций вступило в силу в 2011 году.

В официальных переговорах Президента Беларуси Александра Лукашенко с Президентом Азербайджана Ильхамом Алиевым 21 ноября 2013 года Беларусь и Азербайджан подтвердили дружественные отношения между странами и определили перспективные направления для развития сотрудничества. Лидеры стран обсудили вопросы энергетики, высоких технологий, сельского хозяйства, производства, военно-технического сотрудничества и науки. Одним из главных тем диалога между лидерами и членами делегаций стал новый этап развития государственной корпорации, активизация инвестиционного взаимодействия и выход на рынки третьих стран с совместной продукцией. Химическое производство, нефтехимия, сельское хозяйство были названы перспективными сферами для азербайджанских инвестиций. 5 ноября 2004 года был подписан протокол о соблюдении налогового законодательства. Стороны заявили о необходимости создания благоприятных экономических, финансовых и правовых условий для предпринимательской деятельности. В декларации особое внимание уделено развитию торгово-экономического

сотрудничества. Александр Лукашенко отметил хорошую динамику в развитии торгово-экономического сотрудничества между Беларусью и Азербайджаном, о чем свидетельствует увеличение товарооборота. С 2006 года по 2012-й этот показатель увеличился в шесть раз. Вместе с тем глава белорусского государства подчеркнул, что нынешний объем товарооборота, который вскоре достигнет \$300 млн., не отвечает потенциалу двух государств [8].

Республика Беларусь совместно с Азербайджанской Республикой разработали социально-экономическую программу, которая вступила в силу 3 мая 2016 года. Программа социально-экономического сотрудничества Республики Беларусь и Азербайджанской Республики до 2025 года охватывает различные меры по комплексному и дальнейшему расширению взаимовыгодных экономических и научно-технических связей между двумя странами, способствует достижению существенного прогресса в производственном сотрудничестве отраслей национальных экономик и роста на этой основе взаимного товарооборота [9]. Для реализации этих целей настоящей Программой предусматривается взаимодействие государственных органов Республики Беларусь и Азербайджанской Республики по следующим основным направлениям: в области экономического взаимодействия: развитие нормативно-правовой базы в сфере регулирования внешнеэкономической деятельности; дальнейшее расширение торгово-экономических отношений на равноправных и взаимовыгодных условиях; создание стимулов для роста производства, инвестиций в его развитие, внедрения новейших достижений науки и передовых технологий, повышения качества и конкурентоспособности выпускаемой продукции; развитие производственной кооперации, создание совместных производств и реализация двусторонних экономических проектов [9].

В 2017 году отмечается рост экспортных поставок, только за восемь месяцев 2017 года товарооборот между странами увеличился на 77,7% и достиг более 161 млн долларов. При этом Белорусский экспорт составил свыше 152 миллион долларов [10].

Визит президента Ильхама Алиева в Белоруссию в ноябре 2018 года был приурочен к 25-летию дипломатических отношений между Баку и Минском. Встреча помимо протокольных мероприятий имела весьма насыщенную повестку, что отразилось в подписанных двусторонних документах, а также в итоговом заявлении. Президент Ильхам Алиев особо выделил сотрудничество в военно-технической сфере, также заметил, что, в будущем одним из главных направлений будет сотрудничество в транспортной сфере. Стратегическое партнерство Азербайджана и Белоруссии вызывает открытую неприязнь в Ереване. Ведь Армения формально является союзником Беларуси по ОДКБ и

ЕврАзЭС, но Минск приоритетным партнером на Южном Кавказе считает Азербайджан. Следует отметить что армяно-белорусский товарооборот за восемь месяцев с начала 2018 года составил всего \$31 млн., что почти в 10 раз меньше объема торговли между Баку и Минском за тот же период [11].

Сегодня белорусско-азербайджанские отношения вышли на качественно новый уровень долгосрочного взаимовыгодного и устойчивого партнерства. По торгово-экономическому сотрудничеству активно действует Межправительственная белорусско-азербайджанская комиссия. Развиваются тесные контакты на уровне министерств и ведомств, торгово-промышленных палат, бизнес сообществ, крупных корпораций и фирм двух стран. Большое количество визитов и других мероприятий различного уровня проводится по линии загранучреждения. В мае 2017 года в Минске состоялась торжественная церемония открытия за рубежом первого Торгового дома Азербайджана [12].

В свою очередь в Азербайджане расширяется торговая сеть магазинов «Белорусский» по продажам отечественных продовольственных товаров, пользующихся большим спросом среди местного населения. Наряду с этим получило свое развитие межбиржевое сотрудничество двух стран, подписан Меморандум о взаимопонимании Белорусской Универсальной Товарной Биржи с Общественным объединением советов бирж Азербайджанской Республики [12].

В 2020 году товарооборот продуктов питания и сельскохозяйственной продукции между Азербайджаном и Беларусью достиг \$35 млн. и по сравнению с 2019 годом увеличился на 5,3%. В январе - феврале 2021 года этот показатель составил \$6,2 млн (увеличился на 15,6% по сравнению с аналогичным периодом 2020 года). При этом экспорт - \$4,9 млн (или 103,3%), импорт - \$1,3 млн. В последние годы Беларусь поставляет в Азербайджан широкий спектр молочных и мясных продуктов, кондитерских изделий, импортирует преимущественно овощебахчевые культуры, ягоды и фрукты.

"Беларусь заинтересована в продолжении двустороннего сотрудничества с Азербайджаном в области АПК и по другим направлениям. Белорусские аграрные вузы готовы организовать курсы по стажировке и переподготовке специалистов агропромышленного комплекса Азербайджана, помочь в организации повышения квалификации и обмена студентами, проведении совместных научных исследований в области сельского хозяйства", - передает пресс-служба. В числе перспективных направлений сотрудничества в сфере АПК - участие белорусской стороны в реконструкции и строительстве молочно-товарных ферм и других сельскохозяйственных объектов на территории Азербайджана, поставки комбикормов и премиксов производства ЗАО "Белорусская национальная биотехнологическая корпорация" [13].

[17] Торговый оборот между Республикой Беларусь и Азербайджанской Республикой (2010-2020 гг.) (миллион долларов США)

Периоды	Т/оборот	Экспорт	Импорт	Сальдо
2010	146	200	5,9	93629,4
2011	733,8	200	533,8	400
2012	223,3	211,1	12,2	198,9
2013	290,4	277,8	12,6	265,2
2014	326,7	318,0	8,7	309,3
2015	290,6	285,8	4,8	281,0
2016	175,3	135,3	40,0	95,3
2017	160,8	150,5	10,3	140,2
2018	465,3	450,2	15,1	435,1
2019	307,8	289,6	18,2	271,4
2020	447,1	190,1	257,0	-66,9

Объем товарооборота между Азербайджаном и Беларусью в январе-марте 2021 года составил 105,552 миллиона долларов, что в 3,1 раза больше, чем за аналогичный период 2020 года. По оценке "АПА-Экономикс", в первом квартале этого года экспорт из Азербайджана в Беларусь составил 79,130 миллиона долларов. Это в 15,1 раза больше, чем за аналогичный период 2020 года. Объем импорта составил 26,422 миллиона долларов. По сравнению с прошлым годом этот показатель снизился на 7,6%. В итоге в первом квартале 2021 года было зафиксировано положительное сальдо в 52,708 миллиона долларов. За аналогичный период прошлого года этот показатель был отрицательным - 23,394 миллиона долларов [14].

Помимо фруктов, орехов, традиционных соков и алкогольных напитков, Белоруссия, закупает у Азербайджана нефть и в 2020 году было поставлено 800 тыс. т этого сырья. По данным посла республики Беларусь в Азербайджане Андрея Равкова в 2021 году 270 тыс. т азербайджанской нефти уже пришло в Белоруссию. Танкер с еще 90 тыс. т уже в пути. Всего на нынешний год запланировано купить у Азербайджана 1 млн т нефти. Согласно информации Белта, по итогам переговоров меморандумы о взаимопонимании и сотрудничестве заключили Минсельхозпрод Белоруссии и Агентство пищевой безопасности Азербайджана (в области ветеринарии), Минэнерго двух стран и агентства по туризму. Кроме того, дистанционно подписан меморандум о взаимопонимании между концерном "Белнефтехим" и государственной нефтяной компанией SOCAR. Анонсированы планы реализации новых проектов в сфере кооперации [15].

В апреле 2021 года Белорусская делегация во главе с Александром Лукашенко с двухдневным визитом посетила Баку. Как сообщают белорусские источники, официальная встреча длилась пять часов. "Госинформагентство Белта" передает, что на официальной части внимание было сосредоточено на вопросах "расширения торгово-экономического взаимодействия и наполнения сотрудничества новым содержанием". "Наши оценки обстановки в мире полностью совпадают. Есть ясность относительно дальнейших совместных действий в условиях кризиса мировой экономики, пандемии и, са-

мое главное, неоднозначных прогнозов на перспективу", – сказал Александр Лукашенко. "У нас отношения совершенно свободны от всяких проблем. Наши регулярные контакты позволяют просто подводить итоги сделанного, намечать следующие шаги и двигаться вперед как два друга, партнера", – заявил Ильхам Алиев [16].

Азербайджанская Республика ведет свободные импортно-экспортные операции со странами мира и связи страны в этой области расширяются. В этом смысле можно сказать, что международная торговля, с одной стороны, обуславливает международное разделение труда, а с другой стороны, повышает эффективность внутренней экономики, участвующей в ней страны [4, с. 28-32].

Использованная литература

1. Дайнеко А. Е. Экономика Беларуси в интеграционных процессах Содружества Независимых Государств. — Горки: Белорус. гос. с/х акад., 2010. — 420 с.
2. Отчет Министерства экономического развития Азербайджана за январь 2011 г. // Текущий архив Министерства экономического развития Азербайджана
3. Самедова Э.Р. Совершенствование бизнес-среды в Азербайджане // Российское предпринимательство. – 2017. – № 8. – с. 1393-1399. – doi: 10.18334/rp.18.8.37792.
4. Султанов Д. Структура и особенности развития системы экспортного потенциала // Правовое государство и закон. – 2008. – № 10. – с. 28-32
5. Юсубов Ф. Совершенствование торгово-экономического партнерства Беларуси и Азербайджана. Журнал международного права и международных отношений, № 4 — 2 0 1 1, с.94-102
6. Решение Экономического совета Содружества Независимых Государств об Обзоре торговой политики Азербайджанской Республики. Источник: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_k21#Text (дата обращения 21.04.2021)
7. Азербайджан наращивает торговые связи с СНГ. Источник: <https://ictsd.iisd.org/bridges-news/мосты/news/азербайджан-наращивает-торговые-связи-с-снг> (дата обращения 21.04.2021)

8. Беларусь и Азербайджан определили новые перспективные направления развития сотрудничества. <https://e-cis.info/news/566/51519/> (дата обращения 02.04.2021)

9. Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь, 11.06.2016, 3/3269. Договор между Республикой Беларусь и Азербайджанской Республикой о социально-экономическом сотрудничестве до 2025 года. Источник: <http://extwprlegs1.fao.org/docs/pdf/bi-173873.pdf> (дата обращения 21.04.2021)

10. Интервью Чрезвычайного и Полномочного Посла Республики Беларусь в Азербайджанской Республике Геннадия Ахрамовича журналу "Вестник Белнефтехима". Источник: <https://belchemoil.by/news/oficialno/minsk-bakumnozhaaya-doverie> (дата обращения 05.04.2021)

11. Чем Баку и Минск разозлили Ереван. Источник:

<http://regionplus.az/ru/articles/view/6678> (дата обращения 08.04.2021)

12. Посольство Республики Беларусь в Азербайджанской Республике. Официальный портал. Торгово-экономические отношения. Источник: https://azerbaijan.mfa.gov.by/ru/bilateral_relations/trade_economic/

13. Товарооборот сельхозпродукции между Беларусью и Азербайджаном за пять лет вырос в 3,5 раза.

Источник: <https://www.belta.by/economics/view/tovaroobor>

[ot-selhozproduksii-mezhdu-belarusjju-i-azerbajdzhanom-za-pjat-let-vyros-v-35-raza-437033-2021/](https://www.belta.by/economics/view/tovaroobor-ot-selhozproduksii-mezhdu-belarusjju-i-azerbajdzhanom-za-pjat-let-vyros-v-35-raza-437033-2021/) (дата обращения 21.04.2021)

14. Товарооборот Азербайджана с Беларусью резко увеличился. Источник: https://apa.az/ru/finansy_azerbaydjana/Tovarooborot-Azerbajdzhana-s-Belarusyu-rezko-uvelichilsya-443930 (дата обращения 11.05.2021)

15. Газета СНГ. 14.04.2021. Источник: https://www.ng.ru/cis/2021-04-14/5_8128_belorussia.html (дата обращения 11.04.2021)

16. Мы вновь подтвердили стратегический характер отношений между Беларусью и Азербайджаном – Александр Лукашенко. Источник: <https://www.trend.az/azerbaijan/politics/3409256.html> (дата обращения 03.05.2021)

17. Таблица №1. Торговый оборот между Республикой Беларусь и Азербайджанской Республикой.

Источник: <https://minsk.mfa.gov.az/ru/content/3/ikitereflimunasibetler>;

https://azerbaijan.mfa.gov.by/ru/bilateral_relations/trade_economic/ (дата обращения 21.04.2021)

18. Концепция развития “Азербайджан-2020: взгляд в будущее”

Источник: https://president.az/files/future_ru.pdf (дата обращения 21.04.2021)

EARTH SCIENCES

Погорова Замира Магомедовна,
ст.препод.каф. «Экономика», Ингушский государственный университет
Китиева Малика Ибрагимовна,
доцент каф. «Экономика», Ингушский государственный университет
Аушева Айна Хасановна
студент, Ингушский государственный университет

ЗАГРЯЗНЕНИЕ АТМОСФЕРЫ ЗЕМЛИ

Pogorova Zamira Magomedovna,
senior lecturer department "Economics", Ingush State University
Kitieva Malika Ibragimovna,
associate professor "Economics", Ingush State University
Ausheva Aina Khasanovna
student, Ingush State University

POLLUTION OF THE EARTH'S ATMOSPHERE

Аннотация.

Загрязнение атмосферы представляет собой совокупность экологических проблем, связанных с выбросом химических веществ и скоплением концентрации природных газов в воздушной среде. Привнесение чужеродных веществ в атмосферную оболочку изменяет естественное соотношение газов, что негативно отражается на жизни и развитии биосферы. Лесные пожары, отходы промышленных предприятий и выхлопные газы автомобилей относят к главным источникам загрязнения. Воздух над мегаполисами наполнен окисью углерода, азота и серы, что повышает риск развития респираторных болезней. На сегодняшний день проблемы экологии приобрели глобальное значение, поскольку уровень загрязнения атмосферы превысил все допустимые нормы в несколько раз.

Abstract.

Atmospheric pollution is a set of environmental problems associated with the release of chemicals and the accumulation of natural gas concentrations in the air. The introduction of foreign substances into the atmospheric envelope changes the natural ratio of gases, which negatively affects the life and development of the biosphere. Forest fires, industrial waste and car exhaust gases are among the main sources of pollution. The air over megacities is filled with carbon monoxide, nitrogen and sulfur, which increases the risk of developing respiratory diseases. To date, environmental problems have become of global importance, since the level of atmospheric pollution has exceeded all permissible norms several times.

Ключевые слова: атмосферный воздух, загрязнение атмосферы, антропогенный фактор, экология
Keywords: atmospheric air, atmospheric pollution, anthropogenic factor, ecology

Атмосфера является газовой оболочкой Земли, состоящей из азота, аргона и диоксида углерода (в малых количествах представлен водород и озон). И ее загрязнение можно представить, как процесс намеренного изменения воздушного пространства, с искажением структуры газовой оболочки Земли и созданием неспецифических физических или биологических веществ. [1]

Для жизнеобеспечения всего населения земного шара требуется атмосферный воздух, особая смесь газов и химических веществ. Развитие промышленности, науки и техники негативно отразилось на экологических условиях, что является серьезной проблемой, влияя на частоту заболеваний, смертность и качество жизни людей из разных стран. Причин загрязнения атмосферы всего два вида – естественные и антропогенные. При этом они существуют одновременно, дополняя друг друга в определенных ситуациях. Естественные причины загрязнения атмосферы не поддаются контролю, и в большинстве случаев относятся к

числу природных катастроф, например, извержения вулкана, лесные пожары, вызванные действием молний и так далее. Что же касается антропогенных причин загрязнения атмосферного воздуха, то они находятся в полной власти человека. Их последствия напрямую зависят от решений групп людей, от интенсивности и направленности деятельности человека. Снизить выброс опасных химических веществ в атмосферу возможно при соблюдении строгих норм по охране окружающей среды. Антропогенные источники загрязнения атмосферного воздуха подразделяются на постоянные и единичные (то есть временные). В зависимости от источника выброса химических веществ, они различаются между собой по характеристикам. К основным формам загрязнителей воздуха относятся химические, биологические и физические элементы. При этом все они представлены в конкретном состоянии, например, химические элементы – это газообразные выделения, а биологические –

разнообразные бактерии и микроорганизмы. Рассмотрим особенности каждого вида загрязнителей атмосферного воздуха. К наиболее распространенным относятся физические, представленные механическими частицами (пыль, сажа, пепел), радиоактивными элементами (лучи и изотопы), шумовым или тепловым загрязнением, электромагнитными волнами и радиоволнами. [6]

Принято считать, что химические загрязнители воздуха наносят непоправимый вред атмосфере. Однако все не так однозначно, и биологические, и физические элементы приводят к серьезным экологическим изменениям. Сейчас в каждом доме есть холодильник, а значит выброс фреона является постоянным источником химических загрязнителей. Это также относится к аэрозольным баллончикам, кондиционерам и холодильным установкам. При горении топлива происходит процесс высвобождения газов, что негативно отражается на уровне загрязненности воздуха. В атмосфере скапливается большое количество опасных химических элементов, в том числе тяжелые металлы, двуокиси углерода, оксиды азота, озон и углеводороды. Прямое воздействие газов приводит к расщеплению трехатомной структуры кислорода, что является основной причиной образования озоновых дыр. Изменение климата в отдельных регионах обусловлено разрушением защитного озонового слоя. Биологические загрязнители представлены микробами, различными инфекциями, вредными бактериями. Вегетативные процессы могут служить решающим фактором для развития биологических загрязнителей воздуха. Чаще всего такие источники являются локальными, однако это не означает меньший масштаб действия или несерьезной изучения данного вида загрязнителей атмосферного воздуха. [3]

Отдельно стоит отметить, что последствия загрязнения атмосферы зависят в первую очередь от физико-химических свойств опасных элементов. Например, некоторые газообразные выделения могут контактировать с другими веществами и при однократном выбросе вместе с кислородом вызывать сильные реакции. Метан является в 10 раз опаснее углекислого газа, однако его попадание в атмосферу остается на низком уровне.

Классификация источников экопроблемы выделяет химические и физические и биологические формы загрязнения атмосферы:

- Наибольшую концентрацию ядовитых веществ в воздушную оболочку земного шара приносят промышленные выбросы синтетических соединений. Из-за деятельности человека в воздухе увеличивается концентрация солей тяжелых металлов, аммиачного дыма, альдегидов, эфиров и различных углеводородов.

- К биологическому виду засорения атмосферы относят вирусы, патогенные бактерий, грибные споры и токсины, вырабатываемые железами животных или растений.

- О физическом загрязнении свидетельствует высокое содержание пылевых частиц и радионуклидов в воздухе. Такое явление характерно

для электромагнитных, тепловых и шумовых всплесков в городских условиях. [2]

Проблемы с общим самочувствием, заболевания сердечно-сосудистой и дыхательной систем зачастую вызваны загрязнениями атмосферного воздуха. Это угроза постоянна, и ее влияние только нарастает, постепенно разрушает окружающую природную среду и разные системы жизнеобеспечения человеческого организма. Последние данные организаций здравоохранения в России, США и ряде европейских стран подтверждают, что загрязнений атмосферного воздуха становится одной из лидирующих причин смертей. За год от раковых заболеваний умирают свыше 3,5 миллионов человек по всему миру.

Воздушная оболочка Земли ежесекундно подвергается разрушающему воздействию природных и антропогенных факторов – вулканических извержений, выбросов химических элементов, бытовых, транспортных или промышленных отходов в окружающую среду. Считается, что к загрязнителям с большим удельным весом относится угарный газ, оксид азота, озон и диоксид серы. При этом проблемными источниками загрязнений атмосферы в России являются производства в сфере теплоэнергетики, предприятия нефтехимии, черной металлургии, а также транспортные средства и объекты производства различных стройматериалов.

Антропогенные аэрозольные загрязнения – это теплоэлектростанции, на которых активно используется уголь. Это обусловлено тем, что процесс сжигания каменного угля, а также выплавка чугуна и производство цемента приводят к неограниченному выбросам пыли и опасных химических веществ в атмосферу. Суммарно выбросы пыли только от этих предприятий составляют более 170 миллионов тонн ежегодно. Не следует забывать о последствиях действий загрязнителей атмосферы:

- О парниковом эффекте (глобальное потепление может стать причиной множества заболеваний, инфекций и вспышек новых эпидемий);

- О появлении озоновых дыр (существенные изменения климата из-за разрушения защитного озонового слоя);

- О кислотных дождях (это атмосферные осадки, в составе которых есть опасные соединения серы);

- О появлении фотохимического смога (причиной его возникновения ученые считают выхлопы от автомобилей и другого транспорта). [5]

Начиная с 1970-х годов наблюдается глобальное потепление, которое связано в основном с повышением концентрации парниковых газов в атмосфере. Средняя температура в мире повысилась, по сравнению с доиндустриальным уровнем на 1,5 градуса. А это очень существенно и может стать причиной всемирной катастрофы.

Мировое сообщество, начиная с конца 20 века активно работает над разработкой стратегий, которые могут спасти нашу планету. Глобальная цель этих стратегий – не допустить повышения средней температуры более чем на 2 градуса к 2050 году.

Большинство государств, в ответ на климатические вызовы и угрозы, разрабатывает так называемую «стратегию устойчивого развития». Данная стратегия сопряжена с ростом инвестиций в разработку и внедрение низкоуглеродных и безуглеродных технологий, повышением эффективности использования энергоресурсов, сокращением вырубки лесов и многими другими аспектами. Огромную роль играет внедрение так называемых «зеленых технологий», а также социальная ответственность каждого человека.

Для улучшения экологической ситуации в мире необходимо снизить уровень загрязнений атмосферного воздуха, за счет использования газоочистных сооружений, малоотходных производственных линий и внедрения современных технологий с защитой об окружающей среде. Все государства должны руководствоваться принципами решения глобальной экологической проблемы, привносить новые меры для нормального жизнеобеспечения граждан, для предупреждения выброса вредных химических веществ в атмосферу.

В последние несколько лет на мировой арене наблюдается тенденция активного сотрудничества стран в решении вопросов в сфере экологии. Был подписан Киотский протокол, множество соглашений и международных договоров о проблеме загрязнения атмосферного воздуха. Сейчас активно идет работа над новыми разработками в исключении выбросов в процессе деятельности объектов промышленности.

Не решенным остается вопрос личной ответственности граждан каждой отдельно взятой страны. Именно человек является источником большинства загрязнений атмосферы, и каждому из нас нужно принять собственное решение с заботой об окружающей среде. Ведь загрязнение атмосферы – это одна из наиболее актуальных проблем мирового сообщества, и населения разных стран. Здоровая экология является гарантом хорошего самочувствия и продолжения существования человеческой цивилизации.

Список использованных источников

1. Александров В. Ю., Кузубова Е. П., Яблокова Е. П. Экологические проблемы автомобильного транспорта. – Новосибирск, 2015. – 13 с.
2. Баландин Р. К., Бондарев Л. Г. Природа и цивилизация. – М.: Мысль, 2016. – 391 с.
3. Горелин Д. О., Конопелько Л. А. Мониторинг загрязнения атмосферы и источников выбросов. – М.: Изд-во стандартов, 2015. – 432 с.
4. Даутов Ф. Ф. Изучение здоровья населения в связи с факторами среды. – Казань: Изд-во Казан, гос. ун-та, 2017. – 117 с.
5. Китиева М.И., Яндиева М.Т. Проблема накопления и утилизации твердых бытовых отходов в Республике Ингушетия. Международный журнал гуманитарных и естественных наук. 2020. № 8 (47). С. 6-9.
6. Кондратьев К. Я. Ключевые проблемы глобальной экологии. – М., 2017. – 454 с.

*Педько А.Д.,
Дорошенко К.В.,
Боровик Г.Г.*

Кубанский Государственный Аграрный Университет

ПРОИЗВОДСТВЕННЫЕ И БЫТОВЫЕ ОТХОДЫ

*Pedko A.D.,
Doroshenko K.V.,
Borovik G.G.*

Kuban State Agrarian University

INDUSTRIAL AND HOUSEHOLD WASTE

Аннотация.

Проблема обращения с отходами производства и потребления очень актуальна в наше время, поскольку любая деятельность человека сопровождается образованием различных отходов. В данной статье приведены материалы, раскрывающие вопросы проблемы обращения с отходами производства и потребления. Рассмотрены подходы к классификации отходов, даны понятия разных классов отходов и процедур обращения с отходами.

Abstract.

The problem of handling production and consumption wastes is very relevant in our time, since any human activity is accompanied by the formation of various wastes. This article presents materials that reveal the issues of handling production and consumption waste. Approaches to waste classification are considered, concepts of different waste classes and waste management procedures are given.

Ключевые слова: *экология, отходы производства и потребления, утилизация отходов, захоронение отходов, обезвреживание отходов.*

Keywords: *ecology, production and consumption waste, waste disposal, waste disposal, waste disposal.*

Отходы – непригодные для производства данного вида продукции виды сырья, его остатки или возникающие в ходе производства продукции вещества (твердые, жидкие и газообразные) и энергия, не подвергающаяся утилизации в рассматриваемом производстве. Следует отметить прямую связь между объемами образования отходов и эффективностью использования природных ресурсов: чем более полно утилизируется в производстве природное сырье, тем меньше образуется отходов. Другим важным фактором образования отходов является совершенство используемых для производства продукции технологий: чем современнее технологический процесс, тем меньше отходов выбрасывается в окружающую среду.

Больше половины общего количества отходов образуется при добыче топливно-энергетических ресурсов, значительная часть которых поставляется на экспорт. Загрязнение почв нефтепродуктами в районах добычи, транспортировки и переработки нефти в десятки и сотни раз превышает фоновые значения.

Высоки объемы образования отходов и при переработке природного сырья в химической промышленности, черной и цветной металлургии, в

топливно-энергетическом комплексе, а также в сельскохозяйственном производстве.

Ежегодно в России образуется более 60 млн т твердых коммунальных (бытовых) отходов, что составляет около 400 кг отходов на одного человека в год. В хозяйственный оборот вовлекается только около 7–8 % собираемых ТКО, остальной их объем направляется на захоронение и сжигание.

Сегодня в России выделяют следующие виды отходов:

- в зависимости от происхождения: промышленные, бытовые, военные;
- от состава: биоотходы и техногенные;
- от агрегатного состояния: жидкие, твердые, газообразные;
- от степени опасности для состояния экосистем.

Отходы – это продукты, образовавшиеся как побочные, бесполезные или нежелательные в результате производственной и непромышленной деятельности человека и подлежащие утилизации, переработке или захоронению.

Совокупность отходов, имеющих общие признаки, соответствующие системе классификации отходов, определяет понятие – вид отходов.

Рисунок 1 Классификация отходов

К отходам производства следует отнести продукты, которые не производятся целенаправленно, а образуются как побочные при создании конечного продукта.

К отходам потребления следует отнести отслужившие свой срок товары и изделия, а также ненужные человеку продукты или их остатки, образовавшиеся в системе городского хозяйства.

Основными принципами государственной политики в области обращения с отходами являются:

- охрана здоровья человека, поддержание или восстановление благоприятного состояния окружающей природной среды и сохранение биологического разнообразия;
- научно обоснованное сочетание экологических и экономических интересов общества в целях обеспечения устойчивого развития общества;

– использование новейших научно-технических достижений в целях реализации малоотходных и безотходных технологий;

– комплексная переработка материально-сырьевых ресурсов в целях уменьшения количества отходов;

– использование методов экономического регулирования деятельности в области обращения с отходами в целях уменьшения количества отходов и вовлечения их в хозяйственный оборот;

– доступ в соответствии с законодательством РФ к информации в области обращения с отходами;

– участие в международном сотрудничестве РФ в области обращения с отходами.

Никто точно не знает, сколько мусора производят люди. Однако численность населения постоянно растет, и в окружающую среду попадает все больше отходов с каждым днем. При этом мало кто представляет, что происходит с мусором на свалке,

как он влияет на воду, на почву, на воздух и на людей.

Отходы – одна из основных современных экологических проблем, которая несет в себе опасность для здоровья людей, а также несет вред окружающей природной среде.

Список литературы

1. Аكوпова Г. С. Экономические аспекты природопользования и ресурсосберегающих технологий обезвреживания и утилизации отходов / Г. С. Аكوпова [и др.] // Газовая промышленность. – 2006. – № 6. – С. 90–93.

2. Бобович Б. Б. Переработка отходов производства и потребления: справочное пособие / Б. Б.

Бобович, В. В. Девяткин : под ред. Б. Б. Бобовича. – М. : СП Интермет Инжиниринг, 2000. – 496 с.

3. Бобович Б. Б. Процессы и аппараты переработки отходов: учебное пособие / Б.Б. Бобович. – М. : Форум, 2013. – 288 с.

4. Гринин А. С. Промышленные и бытовые отходы: хранение, утилизация, переработка / А. С. Гринин, В. Н. Новиков. – М. : Фаир-пресс, 2002. – 336 с.

5. Горленко А. С. Правовые основы регулирования деятельности по обращению с отходами / А. А. Горленко // Экология производства. – 2009. – № 3. – С. 47–54.

PEDAGOGICAL SCIENCES

УДК [331.5:004]:[331.582+331.548](477)

Єршов М.-О.

аспірант Житомирського державного університету імені І.Я. Франка

DOI: [10.24412/2520-6990-2021-22109-17-18](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2021-22109-17-18)

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ІТ-РИНКУ УКРАЇНИ

Yershov M.O.

Pedagogic department PhD student, Zhytomyr Ivan Franko State University

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF PERSONNEL POTENTIAL OF THE IT MARKET OF UKRAINE

Анотація.

Український ринок праці має гострий дефіцит фахівців для ІТ-галузі і водночас великий відсоток безробітних спеціалістів із вищою освітою. Метою статті є виявлення основних тенденцій ІТ-ринку в Україні та обґрунтування ролі освіти у вирішенні кадрових проблем ІТ-галузі. З'ясовано, що подолати кадровий голод ІТ-галузі можна через покращення системи профорієнтації, удосконалення освітніх програм, організацію перекваліфікації непрофільних фахівців для підвищення рівня їхньої мобільності, автономності та психологічної готовності до життя й діяльності в умовах цифрової економіки.

Abstract.

The Ukrainian labor market has an acute shortage of specialists for the IT industry and, at the same time, a large percentage of unemployed specialists with higher education. The purpose of the article is to identify the main trends of the IT market in Ukraine and substantiate the role of education in solving staffing problems in the IT industry. It has been found that the personnel famine of the IT industry can be overcome by improving the vocational guidance system, improving educational programs, retraining non-core professionals to increase the level of their mobility, autonomy and psychological readiness to live and work in the digital economy.

Ключові слова: ІТ-освіта, ІТ-професії, профорієнтація, перекваліфікація, ІТ-ринок, кадровий потенціал.

Keywords: IT education, IT professions, vocational guidance, retraining, IT market, staff capacity.

У XXI столітті рекордсменами світового й вітчизняного ринків праці впевнено стають ІТ-професії, а сама ІТ-галузь гостро відчуває потребу у фахівцях для різних сфер ІТ-індустрії. Наприклад, у 2021 р. за даними українського Центру економічної стратегії відсоток вакансій в ІТ-галузі перевищує показники поданих резюме на 39%, за даними сайту Djinni – на 34% [6], а за інформацією Асоціації IT Ukraine, на одного працевлаштованого в ІТ-галузі фахівця припадає до 40 вакансій [2]. Водночас, за даними Державної служби зайнятості, у 2021 р. 52% зареєстрованих в Україні безробітних мають вищу освіту [5]. Отже, з одного боку, український ринок праці має серйозний дефіцит ІТ-фахівців, а з іншого, – дуже великий відсоток безробітних із вищою освітою.

Теоретичною основою наших пошуків подолання даного дисбалансу стали праці з проблем становлення цифрового суспільства (Н. Вінер, Д. фон.Нейман, А. Тьюрінг, К. Шеннон), опису тенденцій кадрового забезпечення світової та вітчизняної ІТ-індустрії (М. Портер, Дж. Сакс; Л.Довгань, І.Малик), професійної підготовки ІТ-спеціалістів в Україні (В. Биков, О. Базелюк, О. Єфіменко, А. Кононенко, Л. Петренко, С. Семеріков, О. Спирин, Д. Щедролюсьєв та ін.). Водночас, обґрунтування шляхів подолання кадрового дисбалансу на українському ринку праці залишається перспективним напрямом наукових досліджень.

З огляду на це, наша мета – з'ясувати основні тенденції ІТ-ринку в Україні та обґрунтувати роль освіти у вирішенні кадрових проблем ІТ-галузі. Для досягнення озвученої мети використано метод теоретичного аналізу аналітичних і статистичних джерел (Державна служба зайнятості України, Інститут освітньої аналітики України, Міністерство освіти і науки України, українські сайти пошуку роботи) та наукових публікацій з питань профорієнтації й підготовки фахівців для ІТ-галузі та цифрового суспільства.

Однією з найбільш очевидних причин кадрового дисбалансу на ринку праці в Україні є системне відставання профорієнтаційної роботи від потреб сучасного ринку праці – низький рівень у закладах освіти програмного забезпечення та використання інформаційних технологій, застарілі форми профорієнтаційної роботи [1, с.36-37]. За таких умов учні шкіл часто виявляються нездатними зробити правильний професійний вибір, стають жертвами суспільних стереотипів, вступаючи до престижних університетів і за кілька років поповнюючи когорту дипломованих безробітних.

Важливими причинами диспропорційності українського ринку праці є також застарілі освітні програми в закладах фахової передвищої та вищої освіти, що в більшості своїй не встигають за стрімкими змінами у сфері інформаційних технологій, невисокий рівень цифрової культури педагогів та

недооцінювання значення соціогуманітарного складника професійної підготовки фахівців для ІТ-галузі та компетентних користувачів ІТ-продукції. Попри високі вимоги Національного агентства із забезпечення якості освіти щодо створення умов для розвитку принципів студентоцентризму, академічної мобільності, забезпечення індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів освіти, у багатьох закладах освіти у вирішенні даних завдань побутує формальний підхід, що не сприяє розвитку в молоді готовності навчатися впродовж життя й бути мобільними в умовах сучасного ринку праці. Таким чином, потрібні системні зміни в освітній політиці держави й більша увага до проблем розвитку людського капіталу [3; 4].

Багато сучасних ІТ-професій пов'язані з фізикою, біологією, медициною, психологією, лінгвістикою та іншими галузями наукового знання і тому непрофільні фахівці мають високі шанси успішно реалізувати свій творчий потенціал в ІТ-галузі. Проте більшість із них не володіють достатніми знаннями щодо пропозицій та вимог сучасного ІТ-ринку і не можуть подолати психологічних бар'єрів, пов'язаних із необхідністю зміни професії. При цьому, ІТ-галузь розвивається так масштабно, що для її функціонування потрібно все більше фахівців із знаннями й компетентностями, що виходять за межі суто технічної освіти. Наприклад, у професію бізнес-аналітика фахівець може прийти зі сфери бізнесу і його перевагою будуть знання бізнесу зсередини. Успіху на посаді менеджера проєктів може досягти комунікабельна, енергійна і стресостійка особа з досвідом роботи у професіях, пов'язаних з комунікацією та організацією виробничого процесу. Спеціалісту з інформаційної безпеки важливо мати правову освіту і психологічну підготовку. Веб-дизайнерам потрібно мати художній хист, мистецький смак, відчуття, кольору і простору, уявлення про маркетингові технології. Технічний письменник мусить не лише розбиратися в техніці і технологіях, але й мати філологічну освіту, знати іноземні мови, мати системне критичне мислення.

Міністерство цифрової економіки України у найближчі п'ять років передбачає збільшення частки ІТ у ВВП країни до 10%. Водночас, і надалі зберігається диспропорційність державного замовлення на популярні та необхідні для розвитку української економіки професії. Тому досягти очікуваного подвійного зростання ІТ-сектора без зміни державної освітньої політики та ґрунтовних інвестицій в ІТ-освіту неможливо [4]. З огляду на це, майбутніх фахівців у всіх закладах освіти без винятку потрібно серйозно готувати до життя і праці в умовах цифрової економіки як освічених членів цифрового суспільства і потенційних фахівців вітчизняної ІТ-галузі. Це значно підвищить їх мобільність на ринку праці, сприятиме зменшенню рівня безробіття та підвищенню ефективності вітчизняної ІТ-сфери, що визнається експертами ключовою у процесі розвитку людського капіталу та української економіки.

Таким чином, український ринок праці має дві основні тенденції: з одного боку, гострий дефіцит фахівців для ІТ-галузі, а з іншого, – великий відсоток безробітних спеціалістів із вищою освітою. Серед причин цього дисбалансу – низька ефективність профорієнтаційної діяльності у загальноосвітніх школах, неконтрольоване зростання університетської мережі і перенасичення ринку незатребуваними фахівцями, неефективні освітні програми та незадовільний стан соціогуманітарної освіти у закладах фахової передвищої і вищої освіти, що не дає змоги виховати в молоді якості, необхідні для мобільності на ринках праці цифрової ери. Вирішення даних проблеми є неодмінною умовою подолання проблеми кадрового голоду у вітчизняній ІТ-галузі, зниження рівня безробіття на українському ринку праці та підвищення індексу розвитку людського капіталу.

Список літератури:

1. Базове моніторингове дослідження щодо професійної орієнтації учнів у закладах ЗСО: інформаційні матеріали [Електронний ресурс] // Міністерство освіти і науки України. Інститут освітньої аналітики : [сайт]. [2020]. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/Zvit_Proforientatsiya_2020_sajt.pdf (дата звернення 31.07.21).
2. Вітчизняний ІТ-сектор зіткнувся з гострою нестачею фахівців, що призвело до небувалого зростання зарплат у цій сфері та виснажливого полювання за досвідченими кадрами [Електронний ресурс] // НВ.Бізнес : [сайт]. [2021]. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/tech/it-robota-ye-lyudey-nevistachaye-skilki-budut-rosti-zarplati-v-ukrajini-eksperti-50172994.html> (дата звернення 31.07.21).
3. Довгань Л.Є., Малик І.П. Тенденції та проблеми розвитку сфери інформаційних технологій в Україні: кадрові аспекти // Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». – 2017. – № 14. URL: file:///C:/Users/Deluxe/Downloads/TENDENCIJ_TA_PROBLEMI_ROZVITKU_SFERI_INFORMACIJNI_H.pdf
4. Сахно Г. Чому ІТ-сектор не зростає вдвічі без зміни освітньої політики [Електронний ресурс] // Центр економічної стратегії : [сайт]. [2021]. URL: <https://ces.org.ua/why-it-is-not-growing-without-education/> (дата звернення 02.08.21).
5. Ситуація на ринку праці та діяльність Державної служби зайнятості у січні-червні 2021 року [Електронний ресурс] // Державна служба зайнятості : [сайт]. [2021]. URL: file:///C:/Users/Deluxe/Downloads/06_sytuaciya_na_r_p_ta_diyalnist_dsz.pdf (дата звернення 31.07.21).
6. Цифра дня [Електронний ресурс] // Open Data in Ukrainian NOW : [сайт]. [2021]. URL: <https://www.facebook.com/OpenDataBot/posts/1152670585145122> (дата звернення 31.07.21).

Мирза Мурат Юнусович
старший преподаватель кафедры физического воспитания ФГБОУ ВО «АГУ»
Адыгейского государственного университета
385000 Республика Адыгея, г. Майкоп, ул. Первомайская, 208.
Сергеева Каземира Николаевна
Сидоров Владимир Ильич
Ельникова Ольга Олеговна
Тхакумачева Юлия Борисовна

САМООЦЕНКА И ОБЕСПЕЧЕНИЕ СОБСТВЕННОГО ЗДОРОВЬЯ ЧЕЛОВЕКОМ

Mirza Murat Yunusovich
the senior teacher of the pulpit of the physical education FGBOU IN "AGU"
Adyghe State University
385000 Republics Adygeya, Maykop, str. Pervomayskaya, 208.
Sergeeva Kazemira Nikolaevna
Sidorov Vladimir Ilyich
Elnikova Olga Olegovna
Tkhakumacheva Julia Borisovna

SELF-ASSESSMENT AND ENSURING ONE'S OWN HEALTH BY A PERSON

Аннотация:

Одной из актуальных проблем на сегодняшний день является формирование правильного отношения к здоровью, развитие активного положительного эмоционального отношения и потребности к самостоятельным занятиям физической культурой, создание системы знаний, интересов, мотивов и убеждений, направленных на обеспечение собственного здоровья.

Abstract:

One of the urgent problems today is the formation of a correct attitude to health, the development of an active positive emotional attitude and the need for independent physical education, the creation of a system of knowledge, interests, motives and beliefs that organize and guide the mental efforts of the individual to ensure their own health.

Ключевые слова: здоровье, самооценка здоровья, физическая культура.

Keywords: health, self-assessment of health, physical culture.

Отношение к здоровью обусловлено объективными обстоятельствами, в том числе воспитанием и обучением. Оно проявляется в действиях и поступках, мнениях и суждениях людей относительно факторов, влияющих на их физическое и психическое благополучие. Дифференцируя отношение к здоровью на адекватное (разумное) и неадекватное (беспечное) отношение, мы, тем самым, условно выделяем два диаметрально противоположных типа поведения человека по отношению к факторам, способствующим или угрожающим здоровью людей.

Критерием меры адекватности отношения к здоровью в поведении может служить степень ответственности действий и поступков человека требованиям здорового образа жизни, а также нормативным требованиям медицины, санитарии, гигиены. В высказываниях мнений и суждений оно выступает как уровень осведомленности и компетентности индивида. Отношение к здоровью включает в себя и самооценку человеком своего физического и психического состояния, которое является своего рода индикатором и регулятором его поведения. Самооценка физического и психического состояния выступает в качестве реального показателя здоровья людей, так как обнаружена довольно высокая степень (75-83% случаев) ее соответствия объективной характеристике здоровья.

Каждый человек хочет быть здоровым. Однако даже в ситуации болезни люди нередко ведут себя неадекватно своему состоянию, не говоря уж о том, что в случае отсутствия болезни они далеко не всегда соблюдают санитарно-гигиенические требования. Очевидно, причина несоответствия между потребностью в здоровье и ее действительной повседневной реализацией человеком заключается в том, что здоровье обычно воспринимается людьми как нечто, безусловно данное, как само собой разумеющийся факт, потребность в котором хотя и осознается, но подобно кислороду, ощущается лишь в ситуации его дефицита. Чем адекватнее отношение человека к здоровью, тем интенсивнее забота о нем. Так, о необходимости большей заботы о своем здоровье высказалось 32,3% лиц с хорошей самооценкой, 39,9% - удовлетворительной и 50,1% - с плохой. Среди причин, побуждающих заботиться о здоровье, первое место занимает «ухудшение здоровья» - 30,2%, второе – «осознание необходимости этого» - 16,9%, а затем следуют другие факторы.

В повседневной жизни забота о здоровье ассоциируется, прежде всего, с медициной, лечебными учреждениями и врачебной помощью. Отмечено, что лица с хорошей самооценкой здоровья в случае болезни чаще обращаются к врачу (38,1%), чем с плохой самооценкой (28,7%). Наиболее беспечны в

этом отношении лица с удовлетворительной самооценкой здоровья, они не прибегают к врачебной помощи в 39,4% случаев, зато чаще используют помощь лекарственных средств - 28,5%, в то время, как лица с хорошей самооценкой реже - в 11,4% случаев.

Чем объяснить более низкую потребность обращения к врачу в случае болезни людей, имеющих плохую самооценку здоровья? Прежде всего, неорганизованностью их жизнедеятельности. Косвенно это подтверждается тем, что среди таких лиц преобладают те, кто не делает утреннюю гимнастику, не совершает вечерних прогулок, не приобщен к занятиям спортом, не соблюдает режим питания.

Различия, обусловленные самооценкой здоровья, наблюдаются и в образе жизни респондентов. Среди тех, кто оценивает свое здоровье как хорошее, в два раза больше регулярно выполняющих утреннюю гимнастику - 14,1%, чем среди удовлетворительно оценивающих - 6,8% и почти в три раза больше, чем в группе с плохой самооценкой - 4,8%. Соответственно в этих группах соотношение занимающихся спортом: 19,6; 6,1; 3,0%.

Одной из главных причин этих различий являются факторы мотивационного порядка, в частности осознание человеком меры своей ответственности за сохранность и укрепление здоровья. Так, если лица с хорошей самооценкой здоровья в 56,7% случаев считают, что «состояние здоровья, прежде всего, зависит от него самого», то лица с удовлетворительной и плохой самооценкой - соответственно в 30,9 и 34,2%.

В соответствии с этим имеет смысл выделить два типа ориентации (отношений) к здоровью. Первый - в охране здоровья ориентация, прежде всего,

на усилия самого человека, или условно «на себя». Второй - преимущественно «вовне», когда усилиями человека отводится второстепенная роль. К первому типу относятся, в основном, лица с хорошей самооценкой здоровья; они являются преимущественно интериалами, которых характеризует склонность приписывать ответственность за результат своей деятельности собственным усилиям и способностям. Ко второму типу относятся лица преимущественно с плохой и удовлетворительной самооценкой здоровья, экстериалы, приписывающие ответственность за результаты своей деятельности внешним силам и с его личностными свойствами.

Отсюда следует, что воспитание адекватного отношения к здоровью неразрывно связано с формированием личности в целом и предполагает различия в содержании, средствах и методах целенаправленных воздействий.

Список литературы:

1. Мирза М. Ю. Социальные, педагогические и психологические аспекты физической активности и ЗОЖ разных социальных групп. / М. Ю. Мирза и др. Тула. Всероссийская научно-практическая конференция с международным участием «Физическая культура, спорт и здоровье студенческой молодежи в современных условиях: проблемы и перспективы развития». 2019.

2. Мирза М.Ю., Цеева Н.А., Сидоров В.И., Золотцева Е.В., Ельников О.О., О роли мотивационной среды для повышения физического здоровья молодежи. // Hungarian scientific journal. №45/2020. С 37-39

Однорог Галина Володимирівна

*Інститут професійно-технічної освіти
Національної академії педагогічних наук України*

<https://orcid.org/0000-0003-4498-0816>

[DOI: 10.24412/2520-6990-2021-22109-20-24](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2021-22109-20-24)

МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ ШВЕЙНОГО ПРОФІЛЮ

Odnoroh Halyna

*Institute of vocational education and training of
National academy of education science of Ukraine*

<https://orcid.org/0000-0003-4498-0816>

MODEL OF DEVELOPMENT OF KEY COMPETENCIES BY MEANS OF INTERACTIVE TECHNOLOGIES IN PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE QUALIFIED WORKERS OF SEWING PROFILE

Анотація.

Розвиток глобальної соціальної революції та інформаційно-комунікаційних технологій впливає на вимоги ринку праці до сучасного кваліфікованого робітника, що в свою чергу зумовлює пошук нових форм, методів та способів професійної підготовки майбутніх фахівців. У статті висвітлено педагогічну модель розвитку ключових компетентностей майбутніх кваліфікованих робітників швейного профілю засобами інтерактивних технологій, що складається з: цільового, змістовного, технологічного та результативного блоків, об'єднаних педагогічними умовами. Запропонована модель систематизує та впорядковує практико-технологічні дії щодо розвитку ключових компетентностей.

Abstract.

The development of the global social revolution and communication technologies affects the demands of the labor market for a modern skilled worker. As a result, it leads to the search for new forms, methods and ways of training future professionals. The article highlights the pedagogical model of development of key competencies of future skilled workers in the field of interactive technologies. The model consists of four blocks: goals, contents, technologies used, and results, all of which are accompanied by pedagogical conditions necessary for implementing it. The proposed model systemizes and organizes practical and technological actions for the development of key competencies.

Ключові слова: професійна (професійно-технічна) освіта, ключові компетентності, інтерактивні технології навчання, швейна промисловість, модель.

Keywords: professional (vocational) education, key competencies, interactive technologies, sewing industry, model.

Вступ. Стрімкий розвиток науково-технічної революції та глобалізація суспільства впливають на всі сфери життя. Тому сьогодні існує потреба у висококваліфікованих фахівцях, які, окрім якісної професійної підготовки, мають розвинені м'які навички (ключові компетентності). Ефективність розвитку ключових компетентностей засобами інтерактивних технологій у певній мірі залежить від якості процесу моделювання досліджуваного явища, що дає змогу відтворити цілісність об'єкту дослідження та спрогнозувати його перспективи.

Джерела. Моделювання у літературі розглядається як дослідження об'єктів, систем, явищ або процесів шляхом побудови й визначення моделей, де останнє – представлення реального об'єкта, системи або поняття у спрощеному вигляді [1, с. 691]. У загальнометодологічному аспекті моделювання дає змогу визначити співвідношення між складовими педагогічного процесу та їх зв'язки [4]. Моделювання передбачає вивчення, аналіз, оцінювання та інтерпретацію наукової інформації на всіх етапах розробки моделі, що є провідною ланкою між дослідником та об'єктом, джерелом інформації про об'єкт, допомагає пояснити, зрозуміти та вдосконалити його [2, с. 76].

Таким чином, на основі результатів аналізу моделей розглядаємо як фрагментарно узагальнений аналог складного процесу, відтвореного у спрощеному (наочному) вигляді для визначення структурно-функціональних зв'язків об'єкта дослідження, його особливостей, виявлення механізмів удосконалення.

Мета статті – обґрунтувати модель розвитку ключових компетентностей майбутніх кваліфікованих робітників швейного профілю засобами інтерактивних технологій.

Результати та обговорення. В контексті нашого дослідження розуміємо «ключові компетентності майбутніх кваліфікованих робітників швейного профілю» як динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, цінностей, способів мислення, особистісних якостей, що визначають здатність особистості успішно здійснювати професійну діяльність

та особистісну реалізацію, забезпечують професійну мобільність та ефективну міжособистісну взаємодію в умовах швейного виробництва, формують адаптивність на ринку праці [11].

Розроблена модель відображає процес розвитку ключових компетентностей та складається з чотирьох блоків: цільового, змістовного, технологічного та результативного, які взаємопов'язані між собою, зокрема і педагогічними умовами, та забезпечують результат – розвинення ключових компетентностей майбутніх кваліфікованих робітників швейного профілю засобами інтерактивних технологій (рис. 1).

Цільовий блок містить мету й засади розвитку ключових компетентностей майбутніх кваліфікованих робітників. Мета сформована відповідно до соціального замовлення держави, викладеного у нормативно-правових документах [3; 5; 6; 7], а також відповідно до двоєдиної мети Брюгського Комюніке, що передбачає сприяння працевлаштуванню, економічному зростанню та соціальній інклюзії (згуртованості) [10]. Дана мета спрямована на досягнення бажаного результату – розвиток ключових компетентностей у майбутніх кваліфікованих робітників швейного профілю і конкретизується низкою завдань: формування позитивної мотивації учнів до розвитку ключових компетентностей; створення сприятливого освітнього середовища спрямованого на розвиток ключових компетентностей засобами інтерактивних технологій; забезпечення учнів системою знань про властивості особистості, механізми самопізнання, шляхи розвитку особистості, знання власних рис особистості; формування усвідомлення важливості розвитку ключових компетентностей; посилення активності учнів у навчальній і позанавчальній діяльності; розвиток культури самоосвіти, самоконтролю і самопізнання.

Модель розвитку ключових компетентностей засобами інтерактивних технологій базується на низці підходів (системного, компетентнісного, особистісно орієнтованого, аксіологічного, діяльнісного, інтегративного, середовищного, партисипативно-інтегративного, інтегративного).

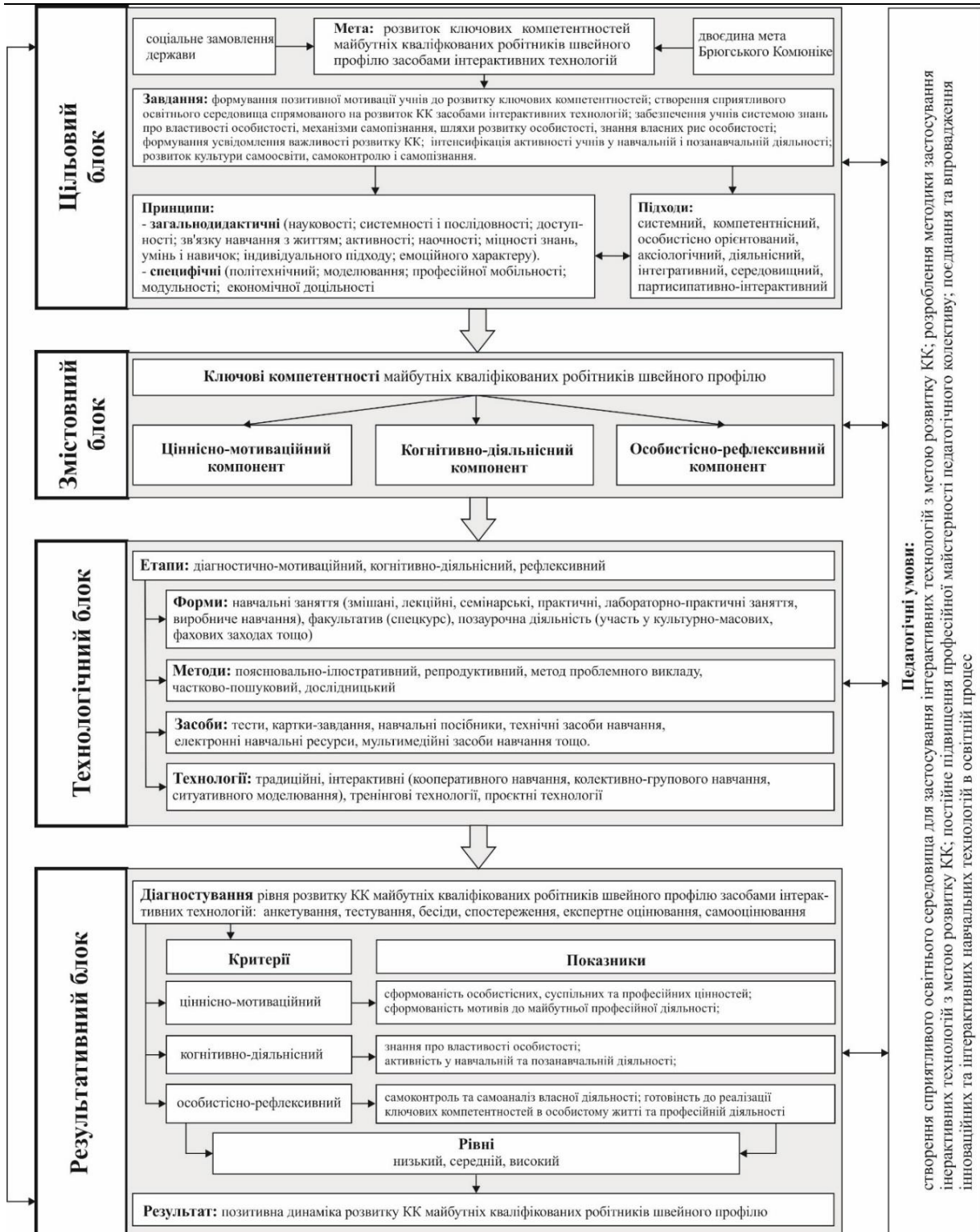

Рис. 1. Модель розвитку ключових компетентностей майбутніх кваліфікованих робітників швейного профілю засобами інтерактивних технологій

Поряд з методологічними підходами необхідно враховувати і сукупність принципів, що спрямовують компоненти педагогічної діяльності на досягнення поставленої мети. У процесі розвитку ключових компетентностей майбутніх кваліфікованих робітників засобами інтерактивних технологій важливо дотримуватися як загальнодидактичних принципів [9] (принцип науковості; принцип системності і послідовності навчання; принцип доступ-

ності навчання; принцип зв'язку навчання з життям; принцип свідомості й активності учнів у навчанні; принцип наочності; принцип міцності засвоєння знань, умінь та навичок; принцип колективного характеру та індивідуального підходу; принцип емоційного характеру), так і специфічних принципів (політехнічний принцип; принцип моделювання професійної діяльності в освітньому процесі; принцип професійної мобільності; принцип

модульності навчання; принцип економічної доцільності) [8, с. 117-119]. Як показує практика, всі принципи навчання є взаємопов'язаними, і не є результативними окремо один від одного.

Змістовний блок включає структуру ключових компетентностей (ціннісно-мотиваційний, когнітивно-діяльнісний та особистісно-рефлексивний компоненти), що пов'язані між собою, розкриває зв'язки між загальнопрофесійною, професійно-теоретичною, професійно-практичною підготовкою та

позанавчальною діяльністю, сприяє системному розвитку ключових компетентностей майбутніх кваліфікованих робітників швейного профілю.

Технологічний блок моделі відображає процес розвитку ключових компетентностей майбутніх фахівців, що проходить послідовно у три етапи: діагностично-мотиваційний, когнітивно-діяльнісний і рефлексивний (рис. 2).

Рис. 2. Етапи розвитку ключових компетентностей засобами інтерактивних технологій

Підвищенню мотивації на *діагностично-мотиваційному етапі* сприяє здобуття учнями аргументованої інформації про їх особисту користь від володіння розвиненими ключовими компетентностями. Залучення учнів до активної навчальної діяльності, засобами інтерактивних технологій навчання, заохочення до участі в фахових і культурно-масових заходах, сприяють виявленню ініціативи, посилюють готовність до реалізації ключових компетентностей у навчальній та позанавчальній діяльності, у майбутніх життєвих та професійних ситуаціях.

Когнітивно-діяльнісний етап реалізується через залучення учнів до проходження спецкурсу, в межах якого заплановане діагностування рис і властивостей особистості, домінуючого інстинкту, творчого потенціалу, комунікативних та організаційних здібностей тощо, проведення проєктів та тренінгових занять направлених на розвиток особистісних якостей.

Рефлексивний етап передбачає вміння учнів оцінювати рівень готовності застосування ключових компетентностей в особистому житті та професійній діяльності, вміння аналізувати, контролювати власну діяльність, робити висновки, знаходити причинно-наслідкові зв'язки.

Взаємозв'язок між блоками моделі та етапами розвитку ключових компетентностей забезпечується в межах педагогічних умов, які експериментально визначені та теоретично обґрунтовані.

Розвиток ключових компетентностей потребує застосування різних *організаційних форм навчання* кваліфікованих робітників: навчальні заняття (змішані, лекційні, семінарські, практичні, лабораторно-практичні заняття, виробниче навчання), факультатив (спецкурс), позаурочна діяльність (участь у культурно-масових, фахових заходах тощо). Активність та самостійність учнів в процесі розвитку ключових компетентностей формуються на основі типу пізнавальної діяльності, характер якої залежить від *методів навчання*: пояснювально-ілюстративного, репродуктивного методу, методу проблемного викладу, частково-пошукового методу, дослідницького методу. Сукупність даних методів, з дотриманням міри та раціональності застосування в кожній ситуації забезпечують розвиток критичності мислення, активізують самостійність та креативність учнів. Із *засобів*, що використовуються для розвитку ключових компетентностей майбутніх кваліфікованих робітників, необхідно виділити: тести, картки-завдання, навчальні посібники, технічні засоби навчання, електронні навчальні ресурси, мультимедійні засоби навчання тощо.

Результативний блок дає змогу з'ясувати зміни у рівнях розвиненості ключових компетентностей майбутніх кваліфікованих робітників. Вибір критеріїв розвитку здійснено на основі цілісного підходу, що інтегрує найважливіші характеристики ключових компетентностей: зміст компетентностей, їхні компоненти, суть і структура поняття

«ключові компетентності майбутніх кваліфікованих робітників швейного профілю».

Для комплексного аналізу рівня розвитку ключових компетентностей у майбутніх кваліфікованих робітників швейного профілю, було виділено

три основних критерії: ціннісно-мотиваційний, когнітивно-діяльнісний, особистісно-рефлексивний (табл. 1). Визначені критерії покладені в основу розроблення змісту, форм, методів, засобів для розвитку ключових компетентностей.

Таблиця 1

Критерії, показники та рівні розвитку ключових компетентностей засобами інтерактивних технологій

Критерій	Показники	Рівні
Ціннісно-мотиваційний	Сформованість особистісних, суспільних та професійних цінностей	Низький
	Сформованість мотивів до майбутньої професійної діяльності	
Когнітивно-діяльнісний	Знання про властивості особистості	Середній
	Активність у навчальній та позанавчальній діяльності	
Особистісно-рефлексивний	Самоконтроль та самоаналіз власної діяльності	Високий
	Готовність до реалізації ключових компетентностей в особистому житті та професійній діяльності	

Рівень розвитку ключових компетентностей учнів визначається за допомогою комплексу діагностичних засобів: самооцінки, методу суб'єктивного шкалювання, анкетування, спостереження, бесіди, аналізу продуктів діяльності, рефлексії у формі психологічного автопортрету, опитування викладачів та майстрів виробничого навчання, участі у проєктах, культурно-масових та фахових заходах (конкурси, виставки, змагання тощо).

Висновки. Запропонована модель відображає результати проєктування системи розвитку ключових компетентностей майбутніх кваліфікованих робітників швейного профілю засобами інтерактивних технологій та систематизує практико-технологічні дії щодо цілеспрямованого розвитку досліджуваного феномену. Перспективні напрями дослідження пов'язуємо з обґрунтуванням методики розвитку ключових компетентностей засобами інтерактивних технологій в процесі професійної підготовки.

Список літератури:

1. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ, 2005. 1728 с.
2. Важинський С. Е., Щербак Т. І. Методика організації наукових досліджень : навч. посіб. Суми : Сум ДПУ ім. А. С. Макаренка, 2016. 260 с.
3. ДСПТО 7433.С.14.10–2016. Професія: 7433 Кравець, 2-6 розрядів [Чинний від 2016-09-30]. Вид. офіц. Київ, 2016. 55 с.
4. Михеев В. И. Моделирование и методы теории измерений в педагогике: 4-е изд., доп. Москва : Красанд, 2010. 218 с.
5. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розроблення Державних стандартів професійно-технічної освіти з конкретних професій на

основі компетентнісного підходу : наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 26.04.2012 р. № 522. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0522736-12#Text>.

6. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 38-39. Дата оновлення: 01.01.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

7. Про проєкт Стратегія розвитку професійної (професійно-технічної) освіти на період до 2023 року : рішення колегії Міністерства освіти і науки України від 21.12.2020 р. № 12/2-3. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/kolegiya-ministerstva/2020/12/Proyekt%20Stratehiyi%20rozvytku%20proftekhsivity%20do%202023.pdf>.

8. Профессиональная педагогика: учебник для студентов, обучающихся по педагогическим специальностям и направлениям. / под ред. С. Я. Батышева, А. М. Новикова. 3-е изд. М. : Из-во ЭГВЕС, 2009. 456 с.

9. Фіцула М. М. Педагогіка : посібник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2002. 530 с.

10. Belgain Presidency Educatoin & Training. The Bruges Communiqué on enhanced European Cooperation in Vocational Education and Training for the period 2011–2020 y. 2010. 20 p. URL: https://www.cedefop.europa.eu/files/bruges_en.pdf.

11. Odnoroh H. The essence and structure of key competencies of future skilled sewing workers // Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка. — 2019. — № 18. — С. 30—36. URL: <https://jrnl.ivet.edu.ua/index.php/1/article/view/270/255>

УДК 378.016:5

Хроленко М. В.Глухівський національний педагогічний
університет імені Олександра Довженка, УкраїнаORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2118-1977>DOI: [10.24412/2520-6990-2021-22109-25-30](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2021-22109-25-30)**МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ****Khrolenko M. V.**Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National
Pedagogical University, UkraineORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2118-1977>**METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE FORMATION OF ENVIRONMENTAL
COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF BIOLOGY****Анотація.**

Визначено сутність методологічних підходів до формування екологічної компетентності майбутніх учителів біології, розкрито специфіку їх запровадження у професійну підготовку здобувачів вищої педагогічної освіти. З'ясовано, що синергетичне поєднання компетентнісного, системного, діяльнісного, аксіологічного, особистісно-орієнтованого, рефлексивного та еколого-гуманістичного підходів є тією призмою, через яку здійснюється відбір і структурування відповідних форм, методів і засобів формування екокомпетентності студентів, а також зміст фахової підготовки у контексті компетентнісного підходу.

Abstract.

The essence of methodological approaches to the formation of ecological competence of future biology teachers is determined, the specifics of their introduction into professional training of applicants for higher pedagogical education are revealed. It is found that the synergetic combination of competence, system, activity, axiological, personality-oriented, reflective and ecological-humanistic approaches is the prism through which the selection and structuring of appropriate forms, methods and means of forming students' environmental competence, as well as the content of professional training, in the context of the competency approach.

Ключові слова: методологія, підхід, методологічний підхід, компетентність, екологічна компетентність, майбутні учителі біології.

Keywords: methodology, approach, methodological approach, competence, ecological competence, future biology teachers.

Екологічна криза сучасності є причиною суттєвих змін суспільної свідомості, цінностей, ідеалів, світогляду загалом. Вирішення екологічних проблем актуалізується в декількох напрямках: гармонізації відносин людини та природи, екологізації освіти та компетентісно орієнтованій освіті. До кардинальних змін в освітніх системах спонукає людство низка причин, серед яких одне з провідних місць займають і екологічні. Формування екологічної компетентності всіх верств населення є одним із завдань Концепції сталого розвитку, яка визнана однією з національних стратегій нашої держави. Формування екологічної компетентності майбутніх учителів біології є одним з важливих завдань вищої педагогічної освіти, оскільки саме вони розвиватимуть здатність учнів приймати екологічно доцільні рішення у будь-яких життєвих ситуаціях, відчувати власну причетність до збереження і відтворення природного довкілля, формуватимуть екологічну культуру й світогляд учнів.

Наукове дослідження системи формування екокомпетентності майбутніх учителів біології базується на певній методології, яка спрямовує процес пізнання, застосовується для досягнення конк-

ретно визначеної мети, отримання наукових результатів. Методологічний підхід є засобом, основою розв'язання визначених теоретичних і практичних педагогічних проблем.

Метою статті є визначення сутності методологічних підходів до формування екологічної компетентності майбутніх учителів біології й розкриття специфіки їх запровадження в професійну підготовку здобувачів вищої педагогічної освіти.

Трактатування методології висвітлено в низці праць учених: В. Андрійчука, С. Виговської, С. Гончаренка, І. Зязюна, Л. Калініної В. Кременя, П. Лузана, О. Новікова, І. Сопівник та ін.

У вітчизняному науковому дискурсі методологію (гр. *methodos* – спосіб, метод і *logos* – наука, знання) найчастіше тлумачать як: вчення про наукові методи пізнання й перетворення світу; філософську та теоретичну основу, сукупність методів дослідження, які застосовують у будь-якій галузі науки відповідно до визначеної специфіки об'єкта її пізнання; систему знань про теорію науки або систему методів дослідження, як теорію методів дослідження, як вчення про наукові методи пізнання або як систему наукових принципів пізнання, на основі яких планують науково-дослідну діяльність,

розробляють її концепцію, здійснюють раціональний та свідомий вибір сукупності способів, засобів, прийомів її вивчення [8, с. 9].

Зважаючи на наведені інтерпретації сутності поняття «методологія», у своєму дослідженні ми потрактуємо її як теоретичну модель наукового дослідження, яка являє собою систему теоретичних знань, принципів, прийомів, підходів науково-дослідної діяльності, способів досягнення наукового знання. Методологія в контексті порушеної проблеми дослідження спрямована на пізнання та розуміння сутності природи системи формування екологічної компетентності майбутніх учителів біології у процесі фахової підготовки.

Стратегічні орієнтири дослідження конкретизуються методологічними підходами. Н. Іпполітова, розглядаючи поняття методологічного підходу з позиції рівнів методології, виділяє три рівні в його трактуванні:

– філософсько-прескриптивний – сукупність ідей, які визначають загальну світоглядну позицію вченого у процесі здійснення дослідження (філософський рівень методології);

– концептуально-дескриптивний – сукупність принципів, які становлять основу стратегії дослідницької діяльності (загальнонауковий і конкретно-науковий рівень методології);

– процесуально-праксеологічний – сукупність способів, прийомів, процедур, які забезпечують реалізацію обраної стратегії діяльності (рівень методики й техніки дослідження).

З цих позицій дослідниця потрактує методологічний підхід як сукупність ідей, які визначають загальну світоглядну позицію вченого, принципів, які становлять основу стратегії дослідницької діяльності а також способів, прийомів, процедур, які забезпечують реалізацію обраної стратегії діяльності [7, с. 13].

З огляду на наведене розуміння понять «методологія» та «підходу» зазначимо, що методологічні підходи ми визначаємо як сукупність способів, прийомів розгляду чого-небудь, впливу на кого-, що-небудь, ставлення до кого-, чого-небудь і які слугують основними стратегічними напрямками системи формування досліджуваного явища.

У своєму дослідженні фахову підготовку майбутніх учителів біології в контексті формування їх екологічної компетентності розглядаємо з позицій методологічних підходів: компетентнісного, системного, діяльнісно-розвивального, аксіологічного, особистісно-орієнтованого, рефлексивного та еколо-гуманістичного.

Застосування *компетентнісного підходу* в освіті спрямовано, передовсім, на її якісне оновлення відповідно до міжнародних стандартів. Упровадження компетентнісного підходу в систему вищої освіти спрямовано на розвиток і здобуття особистістю якісних здатностей, зорієнтованих на розвиток умінь здобувати, застосовувати знання, самостійно приймати відповідальні рішення, але не навчати готових рішень як таких.

Компетентнісний підхід у сфері вищої освіти вичерпно проаналізований у працях зарубіжних і

вітчизняних учених, зокрема, І. Беха, О. Дубасенюк, О. Вознюк, В. Кременя, С. Лісової, В. Лугового, С. Ніколаєнка, О. Онопрієнка, О. Плахотнік, О. Пометун, С. Сисоевої, С. Трубачевої, Н. Фомєнка, Ю. Шапрана, І. Ящук та ін.

Компетентнісний підхід за О. Дубасенюк, О. Вознюк відображає інтегральний прояв професіоналізму, в якому поєднуються елементи професійної і загальної культури (рівень освіченості, достатній для самоосвіти та самостійного вирішення пізнавальних проблем), досвіду педагогічної діяльності та педагогічної творчості, що конкретизується у певній системі знань, умінь, готовності до професійного вирішення педагогічних завдань та проблем. У цьому контексті актуальним у межах нашого дослідження є те, що компетентнісний підхід орієнтується на професійну компетентність, складником якої є екологічна, як на якість особистості майбутнього фахівця, що характеризує рівень його інтеграції у середовище професійної діяльності, як і у різні соціальні середовища, входження у які виявляє необхідність виконувати різні соціальні ролі [5, с. 74].

В. Жигір розглядає компетентнісний підхід як один із необхідних ресурсів перегляду традиційних цілей, теорії та практики освіти. Автор наголошує, що компетенція утверджується як нова цільова категорія (освітній конструкт), що означає зсув професійної освіти від предметноцентристської (знанцевої) орієнтації до її особистісної спрямованості шляхом посилення практичної підготовки при збереженні фундаментальності навчання [6, с. 112].

Під компетентнісним підходом у вищій освіті І. Сяська розуміє переорієнтацію освітньої парадигми з метою підготовки майбутніх фахівців, здатних оперативно і творчо приймати рішення у професійній діяльності, опираючись на досвід застосування здобутих знань, умінь і навичок у процесі навчання в закладі вищої освіти. Інтегрованим результатом застосування компетентнісного підходу в освітньому процесі дослідниця вважає сформованість системи компетенцій – наперед заданих соціальних вимог та норм до рівня професійної підготовки випускника закладу вищої освіти [17, с. 269].

Отже, спираючись на компетентнісний підхід до формування екологічної компетентності майбутніх учителів біології у фаховій підготовці, стверджуємо, що це процес активної реалізації власного потенціалу (екологічних знань, умінь, досвіду) для успішної професійної діяльності в екологічній освіті та вихованні учнів, здійснення екологічно доцільної діяльності, спрямованої на практичне вирішення екологічних завдань у професійній і побутовій сферах відповідно до принципів сталого розвитку, набутих екологічних цінностей, мотивів взаємодії з природою, переконань, ідеалів тощо. Вважаємо, що однією з пріоритетних ознак сформованості екологічної компетентності в майбутніх учителів біології є усвідомлення власної причетності і відповідальності до відновлення, збереження

природного середовища, вміння екологізувати свідомість учнів, здійснювати екологічну освіту та виховання здобувачів загальної середньої освіти.

Системний підхід є одним із провідних методологічних підходів, теоретичні засади якого обґрунтовано в педагогічній науці у працях Ю. Бабанського, В. Беспалька, І. Беха, Л. Белової, І. Бушман, С. Гончаренка, М. Криловець, Н. Кузьміної, В. Сластьоніна, Ю. Шабанової, С. Яшанова та ін.

Тлумачний словник основних філософських термінів потратковує системний підхід як спосіб вивчення характеристик системних об'єктів на основі використання таких категорій, як система, елемент, структура, зв'язок, відношення, зміст, форма, частина, ціле, функція, взаємодія [15, с. 150].

З позицій психології системний підхід – це науковий підхід до вивчення, опису та пояснення психологічних явищ, заснований на їх розумінні як складно побудованих, організованих систем. В основі цього підходу лежить принцип системної організації світу, всіх існуючих в ньому, в тому числі психологічних, явищ [13, с. 394].

Український педагогічний словник тлумачить системний підхід як напрям у спеціальній методології науки, завданням якого є розробка методів дослідження й конструювання складних за організацією об'єктів як систем. Зазначений підхід у педагогіці спрямований на розкриття цілісності педагогічних об'єктів, виявлення в них різноманітних типів зв'язків та зведення їх у єдину теоретичну картину. [4, с. 305].

Виходячи з того, що процес формування екологічної компетентності майбутніх учителів біології ми розглядаємо як своєрідну систему з відповідними компонентами, то саме на засадах системного підходу необхідно розкривати його цілісність і взаємозв'язок між компонентами.

С. Важинський, Т. Щербак визначають системний підхід як один із головних напрямів методології спеціального наукового пізнання та соціальної практики, мета і завдання якого полягає у дослідженнях певних об'єктів як складних систем. Системний підхід сприяє формуванню відповідного адекватного формулювання суті досліджуваних проблем у конкретних науках і вибору ефективних шляхів їх вирішення. Солидарні з вченими у тому, що методологічна специфіка системного підходу полягає в тому, що метою дослідження є вивчення закономірностей і механізмів утворення складного об'єкта з певних складових. При цьому особлива увага звертається на різноманіття внутрішніх і зовнішніх зв'язків системи, на процес (процедуру) об'єднання основних понять у єдину теоретичну картину, що дає змогу виявити сутність цілісності системи [3, с. 55].

Системний підхід на думку Л. Калініної є напрямом методології наукового пізнання й соціальної практики, інструментом дослідження і проектування моделей явищ, процесів і об'єктів, в основі якого предмет пізнання представлено у вигляді систем. Завдяки системному підходу стає можливим

поєднувати аналіз і синтез, якісне та кількісне, співвідносити зміст і структуру об'єкта пізнання, виявляти інтегративні властивості структури [8, с. 14].

Згідно з цими положеннями, у контексті нашого дослідження формування екологічної компетентності майбутніх учителів біології ми розглядаємо як цілісну систему, компонентами якої є мета, зміст, етапи, технології й результати.

Системний підхід, наголошує І. Сяська, створює методологічні підстави для конструювання концептуальної моделі формування екологічної компетентності майбутнього педагога в процесі професійної підготовки з урахуванням складних взаємодій та взаємозв'язків між структурними та функціональними елементами моделі, умовами й механізмами їх функціонування. Водночас дослідниця розглядає системний підхід як методологічне обґрунтування засобів і методів сукупного педагогічного впливу на особистість з метою розвитку в неї певних заданих якостей: інтересів, потреб, ставлень, мотивів, ціннісних орієнтацій, відповідальності, які лежать в основі генези екологічної компетентності майбутнього фахівця [18, с. 109].

Таким чином, застосовуючи цей підхід, ми виявляємо компоненти системи формування екокомпетентності майбутніх учителів біології та зв'язки між ними; визначаємо основні фактори впливу на цю педагогічну систему; оцінюємо місце системи формування екологічної компетентності як підсистеми у більш загальній системі формування загальних і професійних компетентностей здобувачів вищої педагогічної освіти; виявляємо окремі елементи системи, на які буде здійснено вплив; вивчаємо процес управління системою; створюємо систему з ефективнішим функціонуванням; запроваджуємо одержані результати в практику [10, с. 53].

Отже, стосовно досліджуваної проблеми системний підхід забезпечує комплексне вивчення проблеми формування екокомпетентності майбутніх педагогів у процесі фахової підготовки на всіх етапах дослідження; організацію цілеспрямованих системних дій, спрямованих на формування досліджуваної якості.

Особистісно орієнтований підхід полягає в урахуванні індивідуальних особливостей, досвіду здобувачів вищої освіти, визнання цінності індивідуальності кожної особистості як індивіда, створення умов для самовизначення, саморозвитку, самореалізації студентів, де кожен з них виступає активним суб'єктом освітньої діяльності.

Особистісно орієнтований підхід є значущим для аналізу проблеми формування екологічної компетентності майбутніх учителів біології, оскільки його реалізація забезпечує всебічний розвиток особистості, розкриття її творчих здібностей, набуття власного досвіду на основі гармонійної взаємодії з природним довкіллям, коеволуції людини та природи.

Цілком поділяємо висновки, зроблені О. Чубрей, стосовно того, що використання особистісно орієнтованого підходу в дослідженні проблеми підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності на засадах компетентнісного підходу вимагає:

- урахування суб'єктного досвіду кожного студента в процесі навчання;
- організацію суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача й студента;
- створення умов для самоактуалізації особистості студента;
- забезпечення активізації студента шляхом урахування індивідуальних зовнішніх і внутрішніх мотивів навчання;
- забезпечення умов для самооцінювання та саморегуляції студента в процесі навчання;
- забезпечення можливості студентами вибору обсягу матеріалу навчальної дисципліни та форм, методів і засобів навчання;
- упровадження елементів фасилітації в процесі навчання [21, с. 118].

На увагу заслуговує позиція І. Андрощук, яка наголошує, що практична реалізація особистісно орієнтованого підходу можлива за умов створення відповідного розвивального середовища (зміст, організаційні форми, методи, засоби, суб'єкт-суб'єктний характер педагогічної взаємодії), в якому студент набуває статусу найвищої цінності навчального процесу, і яке б сприяло розвитку інтелектуального, творчого й духовного потенціалу, його індивідуальності, емоційно-вольових якостей, творчих можливостей, мислення і загальної культури, формуванню здатності до самостійної, активної діяльності, професійного самовизначення, навичок взаємодії із сучасним динамічним ринком праці [1, с. 16–17].

Отже, реалізація особистісно орієнтованого підходу до процесу формування екологічної компетентності майбутніх учителів біології передбачає створення умов (змісту, методів, середовища) для розкриття особистісного потенціалу, індивідуальної самореалізації здобувачів освіти, розвитку та саморозвитку їх особистісних якостей.

Сутність *аксіологічного підходу* полягає у спрямуванні педагогічної діяльності на гуманістичний розвиток особистості. За цього підходу кожний учасник педагогічного процесу є активним ціннісно-мотивованим суб'єктом діяльності й найважливішим завданням є розкриття цінностей як сутнісних характеристик особистості [20, с. 31].

Аксіологічна проблематика є об'єктом дослідження низки вчених: І. Беха, Б. Гершунського, І. Зязюна, В. Караковського, В. Кременя, В. Слатьоніна, В. Стрельнікова, Н. Ткачової, Є. Шиянова та ін. Науковці наголошують, що аксіологічний підхід спрямований на гуманістичний розвиток особистості, формування системи цінностей, які визначають ставлення людини до світу, до своєї діяльності, до самої себе.

У контексті нашого дослідження інтерес становить педагогічна аксіологія, яка передбачає чітке визначення цінностей як підґрунтя реалізації освітнього процесу.

В. Андрущенко переконливо доводить, що філософсько-педагогічна думка досягла чималих успіхів в інтеграції в контекст передового світового та європейського дискурсу у його аксіологічному ви-

мірі. Це, зокрема, матеріалізується у зміні методологічної орієнтації освіти – з проблем формування особистості на усвідомлення внутрішніх чинників її розвитку й саморозвитку, на осмислення природи людини, її внутрішнього світу, на формування гуманних відносин в освітньому середовищі [2, с. 371].

Н. Ткачова, Т. Варенко визначають аксіологічний підхід як своєрідну філософсько-педагогічну стратегію, яка ґрунтується на ідеї пріоритету загальнолюдських цінностей і самоцінності кожної особистості та визначає перспективи подальшого вдосконалення системи освіти й оптимального використання педагогічних ресурсів відповідно до вимог сучасного суспільства [19].

Розглядаючи виховний процес студентів у закладі вищої освіти з позицій його аксіологічного потенціалу, Т. Калюжна зазначає, що основними виховними силами у вищій школі є студентське співтовариство, особистість викладача, громадські організації, кожна з яких має свою систему цінностей і визначає зміст, форми і методи виховної роботи [9, с. 55]. Вчена серед різноманітності людських цінностей виокремлює ті, які, передовсім, становлять основу професійного розвитку майбутніх педагогів, як от: духовно-етичні, соціально-світоглядні, соціокультурні, національні, екологічні та інші.

Особливий інтерес у контексті досліджуваної проблеми становлять наукові пошуки О. Молчанюк щодо виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи. Сутність застосування ціннісного підходу у вихованні майбутніх педагогів полягає у формуванні знань про універсальну цінність природи, в створенні умов для усвідомлення значення об'єктів природи, способах ціннісного ставлення до її об'єктів і готовності запроваджувати їх у навчальних і реальних ситуаціях для задоволення потреб та інтересів при збереженні оптимальних умов місця існування живих істот, у тому числі й людини, тобто в готовності останньої до екологоорієнтованої, еколого-освітньої діяльності [12, с. 78].

Підсумовуючи, наголосимо, що результатом реалізації аксіологічного підходу до професійної підготовки майбутніх учителів біології в контексті формування їх екологічної компетентності є сформовані життєвоціннісні орієнтації та морально-етичні норми регуляції відносин суспільства й природи, утвердження моральних засад гармонізації стосунків людини з природою, які базуються на абсолютній цінності життя.

Компетентнісний підхід в освіті стверджує провідне значення діяльності як умови формування низки загальних і професійних компетентностей здобувачів вищої освіти, які виражаються в програмних результатах навчання.

У сучасних науково-педагогічних дослідженнях *діяльнісний підхід* розглядають як методологію, що ґрунтує процес формування особистості через активну предметну діяльність, активні способи пізнання та перетворення світу, активне спілку-

вання з іншими людьми. Він дає змогу “перетворити” професійні завдання в “особистісний смисл” діяльності людини [6, с. 109].

Діяльнісний підхід у контексті професійного саморозвитку майбутнього вчителя обґрунтовує В. Фрицюк. Вона визначає цей підхід як таку організацію навчання і виховання, за якого майбутній педагог діє з позиції активного суб’єкта пізнання, у якого цілеспрямовано формуються навчальні вміння стосовно професійного саморозвитку, планування етапів діяльності з професійного саморозвитку, її виконання і регулювання, виконання самоконтролю готовності до професійного саморозвитку, аналізу й оцінки результатів своєї діяльності. Саме через діяльність і в процесі діяльності майбутній педагог стає самим собою, відбувається самоактуалізація його особистості та професійний саморозвиток [20, с. 35].

Діяльнісний підхід, як зазначає П. Лузан, виражається у прагненні дослідників використовувати положення теорії діяльності в методиці й інтерпретації змісту своїх праць. Суть даного підходу полягає в тому, що досліджується наявний процес взаємодії людини з навколишнім світом, який забезпечує виконання певних життєво важливих завдань. Стосовно проблем навчання діяльнісний підхід означає виявлення й опис тих способів дії, які повинні призвести до розкриття змісту поняття у навчальному матеріалі й повноцінного засвоєння відповідних знань [10, с. 51].

О. Чубрей виокремлює основні завдання використання діяльнісного підходу в процесі підготовки майбутніх учителів біології до професійної діяльності на засадах компетентнісного підходу:

- ознайомлення студентів із метою, засобами і способами навчальної діяльності;
- забезпечення усвідомлення студентами мети професійної підготовки й способів її досягнення;
- сприяння появі прагнень студентів до досягнення мети та їх зацікавленості в освітньому процесі та його результатах;
- забезпечення активного, самостійного і перетворювального характеру навчальної діяльності студентів;
- забезпечення цілеспрямованості й мотиваційної обумовленості процесу професійної підготовки [21, с. 119].

І. Сяська стверджує актуальність застосування діяльнісного підходу в екологічній освіті майбутніх учителів природничих дисциплін. Погоджуємося з вченою, що саме екологічні переконання, реалізовані в практичній діяльності, становлять стрижневу основу формування екологічної компетентності майбутніх педагогів, яка реалізується в екологічній підготовці учнів» [18, с. 111].

Отже, згідно з позиціями діяльнісного підходу ми конкретизуємо результат формування екологічної компетентності майбутніх учителів біології в кількох аспектах: здатність активно та відповідально здійснювати професійну діяльність в екологічній освіті та вихованні учнів; здійснювати екологічно доцільну діяльність, практично вирішувати екологічні завдання в професійній і побутовій сферах відповідно до принципів сталого розвитку, набутих екологічних цінностей, мотивів взаємодії з природою, переконань, ідеалів тощо.

Рефлексивний підхід у компетентнісно орієнтованій вищій педагогічній освіті базується на саморефлексії та самоаналізі результатів і наслідків власної професійної діяльності.

З позицій психології рефлексія визначається у двох аспектах:

- 1) спрямованість свідомості людини на пізнання себе самого, зокрема на пізнання власних психічних станів і процесів;
- 2) роздуми людини над власним життєвим досвідом, аналіз своїх переживань, почуттів і вчинків [13, с. 371].

Сучасний психолого-педагогічний словник трактує рефлексію (від лат. reflexio – відображення) як психічну властивість, спрямовану на пізнання людиною себе: поведінки, дій і вчинків, психічних станів, почуттів, здібностей, характеру та інших властивостей своєї особистості [16, с. 353].

Рефлексія у педагогічному словнику тлумачиться не просто як знання чи розуміння суб’єктом самого себе, а з’ясування того, як інші знають і розуміють «рефлектуючого», його особистісні характеристики, емоційні реакції, когнітивні (пізнавальні) уявлення [14, с. 398].

З огляду на це, рефлексію в контексті формування екологічної компетентності студентів педагогічних університетів ми розглядаємо як самоаналіз особистістю своїх дій і вчинків з точки зору їх екологічної доцільності, власної професійної діяльності з формування екологічної компетентності учнів тощо.

О. Дубасенюк, О. Вознюк зазначають, що рефлексивний підхід спрямовує освітню систему та процес професійного розвитку педагога на актуалізацію розвивальних педагогічних ситуацій, що розвивають рефлексію (самосвідомість, Я-концепцію) учасників освітнього процесу. Зазначений підхід виявляє феномен унікальності людської особистості, її творчий, надситуативний, самодетермінований характер, парадокс трансцендування людського «Я» від світу, що реалізується в площині аналізу концепції надситуативної активності, де виокремлюється два аспекти життєвої активності людини – адаптивної та неадаптивної [5, с. 97].

Здатність до рефлексії, як зазначає С. Мойсєнко, є обов’язковим компонентом професіограми майбутнього педагога, так як його діяльність відноситься до сфери міжособистісних відносин. Професійно важливим є вміння майбутнього вчителя осмислити внутрішню картину світу того, хто навчається, аналізувати свої дії в ситуації спілкування, планувати їх, передбачити їх ефект, змінювати ситуацію педагогічного спілкування таким чином, щоб учні отримували стимул до розвитку. Рефлексивна дуга в свідомості студента включає особистість учня, його переживання і дії, а також ситуацію, в якій відбувається взаємодія. Інший бік рефлексії в діяльності майбутнього педагога – відображення власного «Я» як суб’єкта професійної діяльності. Здатність здобувача вищої освіти досліджувати, критично осмислити себе як професіонала базуються на рефлексивних властивостях свідомості і є запорукою професійного вдосконалення [11].

Отже, рефлексивний підхід до формування екологічної компетентності майбутніх учителів біології у процесі фахової підготовки спрямований на

формування здатності усвідомлювати власну причетність і відповідальність до відновлення, збереження природного середовища, екологізації свідомості школярів, здійснювати самоконтроль ефективності професійної діяльності в сфері екологічної освіти, стимулювати професійний саморозвиток і самовдосконалення.

Уважаємо за доцільне у процесі дослідження проблеми формування екологічної компетентності майбутніх учителів біології у процесі фахової підготовки використовувати *еколого-гуманістичний підхід*, який є інтегративною основою всіх вищезазначених методологічних підходів. Цей підхід сприяє особистісному зростанню здобувачів вищої педагогічної освіти на основі еколого-орієнтованих цінностей в умовах освітньої й соціально значущої діяльності з виявлення і вирішення екологічних проблем.

Отже, нами виокремлено методологічні підходи, які покладено в основу концепції формування екологічної компетентності майбутніх учителів біології у процесі фахової підготовки. Серед них – компетентнісний, системний, аксіологічний, особистісно орієнтований, діяльнісний, аксіологічний, еколого-гуманістичний.

Підсумовуючи, наголосимо, що використання зазначених підходів як методологічної основи системи формування екокомпетентності майбутніх учителів біології уможливило виявити компоненти цієї системи, простежити впорядкованість, узгодженість їх взаємодії, досягнути їх взаємозалежність і взаємозумовленість, взаємодію суб'єктів освітнього процесу, здійснити моделювання цієї системи.

Перспективи подальших наукових розвідок спрямовуємо на дослідження системи формування екологічної компетентності здобувачів вищої освіти.

Список літератури

1. Андрущук І. В. Наукові підходи до підготовки майбутніх вчителів технологій як суб'єктів педагогічної взаємодії / І. В. Андрущук // Науковий часопис Нац. пед. у-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія № 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. – 2016. – Вип. 54. – С. 14 – 19.
2. Андрущенко В. А. Конституціоналізація освітнього простору Європи: аксіологічний вимір / Андрущенко В. А., Андрущенко Т. В., Савельєв В. Л. – К. : «МП Леся», 2014. – 460 с.
3. Важинський С. Е. Методика та організація наукових досліджень : Навч. посіб. / С. Е. Важинський, Т. І. Щербак. – Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – 260 с.
4. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – Київ: Либідь, 1997. – 376 с.
5. Дубасенюк О. А. Концептуальні підходи до професійно-педагогічної підготовки сучасного педагога / О. А. Дубасенюк, О. В. Вознюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 114 с.
6. Жигір В. І. Методологічні підходи як основа науково-педагогічних досліджень у професійній освіті / В. І. Жигір // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2016. – Вип. 48. – С. 107-115.

7. Ипполитова Н. В. Взаимосвязь понятий «методология» и «методологический подход» / Н. В. Ипполитова // Вестник Южно-Уральского гос. ун-та. Серия: Образование. Педагогические науки. – 2009. – № 13 (146). – С. 9-15.

8. Калініна Л. Науковий дискурс сучасних методологій організаційного механізму управління в сфері освіти / Л. Калініна // Рідна школа. – 2017. – № 1-2. – С. 8-16.

9. Калюжна Т. Г. Педагогічна аксіологія в умовах модернізації професійно-педагогічної освіти: монографія / за наук. ред. О.В. Уваркіної. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – 128 с.

10. Лузан П. Г. Основи науково-педагогічних досліджень / П. Г. Лузан, І. В. Сопівник, С. В. Виговська. – К.: Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України, 2010. – 220 с.

11. Мойсеєнко С. М. До поняття рефлексії в педагогічній діяльності. Актуальні наукові дослідження в сучасному світі / С. М. Мойсеєнко. – Переяслав-Хмельницький, 2018. – Вип. 10(42). – С. 62-65.

12. Молчанюк О. В. Теоретико-методологічні засади виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи : дис...доктора пед. наук: 17.00.07 / О. В. Молчанюк. – Київ, 2020. – 478 с.

13. Немов Р. С. Психологический словарь / Р. С. Немов. – М. : Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2007. – 560 с.

14. Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. – Київ: Педагогічна думка, 2001. – 514 с.

15. Петрушенко В. Тлумачний словник основних філософських термінів / В. Петрушенко. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. – 264 с.

16. Сучасний психолого-педагогічний словник / за заг. ред. О. І. Шапран. – Переяслав-Хмельницький: Домбровська Я.М., 2016. – 473с.

17. Сяська І. О. Компетентнісний підхід в екологічній підготовці майбутніх учителів природничих дисциплін: теоретико-методологічний аспект / І. О. Сяська // Інноватика у вихованні. – 2019. – № 9. – С. 266-272.

18. Сяська І. О. Теоретичні і методичні засади формування екологічної компетентності майбутніх учителів природничих дисциплін у процесі професійної підготовки : дис. доктора пед. наук: 13.00.04 / І. О. Сяська. – Рівне, 2020. – 566 с.

19. Ткачова Н. О., Варенко Т. К. Аксіологічний підхід у професійній підготовці майбутніх учителів / Н. О. Ткачова, Т. К. Варенко // Наука і освіта. – 2009. – № 7. – С. 212-215.

20. Фрицюк В. А. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку : дис...доктора пед. наук: 13.00.04 / В. А. Фрицюк. – Вінниця, 2017. – 532 с.

21. Чубрей О. С. Система підготовки майбутніх учителів географії до професійної діяльності на засадах компетентнісного підходу : дис. доктора пед. наук: 13.00.04 / О. С. Чубрей. – Хмельницький, 2020. – 511 с.

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

Давлатова Зебо Хайдаровна

Узбекистан, Навоийский государственный педагогический институт

Магистр по направлению Дошкольного образования

[DOI: 10.24412/2520-6990-2021-22109-31-32](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2021-22109-31-32)

ВЛИЯНИЕ ГАДЖЕТОВ НА ЖИЗНЬ ДЕТЕЙ

Davlatova Zebo Haydarovna

Uzbekistan, Navoi State Pedagogical Institute

Master's degree in the direction of Preschool education

THE IMPACT OF GADGETS ON CHILDREN'S LIVES

Аннотация.

В данной статье рассказывается о гаджетах, оказывающих мощное влияние на жизнь детей в эпоху цифровых технологий, и последствиях их использования.

Abstract.

This article describes the gadgets that have a powerful impact on the lives of children in the digital age, and the consequences of their use.

Ключевые слова: *Гаджет, технология, дошкольники, цивилизация*

Keywords: *Gadget, technology, preschoolers, civilization*

XXI век означает век цифровых технологий. Сейчас трудно представить нашу жизнь без сотовых телефонов, интернета, компьютеров. Мы не ошибемся, если скажем, что спрос на такие продукты возрос даже в условиях пандемии. Человечество как будто является распорядителем этих изобретений. Но если мы углубимся, мы станем свидетелями того, как технологии управляют нами. Особенно усиливается влияние гаджетов на жизнь детей. Негативное влияние гаджетов на маленьких детей и подростков было подчеркнуто до такой степени, что отказ от технологий стал одной из основных целей воспитания. В то время как установлено, что подростки проводят много времени в социальных сетях и видеоиграх, у детей младшего возраста наблюдается зависимость от игр на телефонах и планшетах. По оценкам американской академии педиатрии, ребенок тратит в среднем семь часов в день на электронные устройства.

Подверженность гаджетам получила широкое распространение в обществе.

Всемирная организация здравоохранения и международное агентство по изучению рака в 2011 году назвали радиоволны, распространяемые мобильными телефонами и другим беспроводным оборудованием, скрытыми канцерогенами (фактором окружающей среды, вызывающим рак).

Однако, зная о таком влиянии, мы не смогли изолировать наших детей от его продуктов в век технологий, полностью ограничивать также неправильно, но, учитывая, что здоровье ребенка является первой и важной проблемой, можно не только подчеркнуть, но и сказать, что эта тема является одной из глобальных проблем нашего века.

Наблюдения и анализ показывают, что некоторые родители довольны этим: "О, какой умный! Прекрасно понимает с того возраста!" они говорят.

Но беспокойство многих родителей: "Это вредно для здоровья, зависимость от компьютера!".

Попробуем разобраться, как в этой ситуации сохранить здоровье ребенка и при этом не лишиться его чего-то важного, не препятствовать его развитию. В период дошкольного детства ребенок приобретает важнейшие навыки-ролевую игру: в процессе она воспроизводит поведение взрослых. В этой игре ребенок сначала эмоционально, а затем интеллектуально изучает всю систему человеческих отношений. Эволюция движения, по Эльконину, идет по следующему пути: ребенок питается с помощью ложки, затем кормит ложкой ("кормит свою куклу"), затем его движение становится все более схематичным, кормление превращается в заботу о другом человеке.

Исследователи М. В. Белоусов, А. М. Карпов, М. А. В анкетах, проведенных уткузовым для выявления факторов, влияющих на речевое развитие ребенка, установлено, что у детей, непосредственно длительное и неконтролируемое занятие электронными устройствами (смартфонами, планшетами), выявляется заболевание, связанное с общим недоразвитием речи. Согласно выводам авторов исследования: "если в раннем и дошкольном возрасте ребенок бесконтрольно и надолго привязывается к планшету, если для него компьютер остается лучшим другом, любимым или единственным способом, а свободное время его заполняет, когда время, проведенное за компьютером, преобладает над совместным общением с родителями, чтением книг, прогулками, эволюционно-цивилизационный алгоритм воспитания ребенка нарушается. Безответственное использование достижений цивилизации становится фактором риска нарушения и деградации психических функций и поведения детей, семьи и общества.

Итак, самое приятное, что родители могут сделать для себя и своих детей в век технологий это – ввести “время без гаджетов”. Необходимо отложить в сторону смартфоны, планшеты и ноутбуки на определенное время, вести между собой искренний разговор, играть с детьми в различные физические игры, жить настоящей семьей.

Литературы:

1. Лутфуллаева Д., Давлатова Р., Тожибоев Б. Ассоциативный словарь узбекского языка.- Ташкент: «NAVOIY UNIVERSITETI», 2019.
2. Davlatova R.Kh. Pragmatic analysis of the linguistic concept of person-referencing deixis and pronouns referring to it in the uzbek language Journal of

Critical Reviews / ISSN- 2394-5125 Vol 7, Issue 5, 2020. 350-354-p.<https://www.scopus.com/sourceid/21100920227#tabs=0http://jcreview.com>

3. Смирнова, Н. Н. Влияние гаджетов на развитие детей дошкольного возраста / Молодой ученый. — 2018. — № 48.1 (234.1). — С. 35-36.

4. Романова А. Гаджеты и их влияние на познавательное развитие: взгляд нейропсихолога. Научно-практической конференция «Семья в современном мире: трансформация психотерапии» 28–29 сентября 2019, Москва. Ъников

PHILOLOGICAL SCIENCES

УДК 81

*Оздоева Эсет Герихановна,**Кандидат филологических наук, доцент кафедры ингушского языка
Ингушский государственный университет**Алиева Пятимат Магаметовна**Кандидат филологических наук, доцент кафедры французского и латинского языков
Ингушский государственный университет, г. Магас*[DOI: 10.24412/2520-6990-2021-22109-33-35](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2021-22109-33-35)

АНТОНИМЫ-ПРИЛАГАТЕЛЬНЫЕ В ИНГУШСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ

*Ozdoeva Eset Gerichanovna,**Candidate of Philology, Associate Professor, Ingush Language Department
Ingush State University**Aliyeva Pyatimat Magametovna**Candidate of Philology, Associate Professor of French and Latin
Ingush State University, Magas*

ANTONYMS-ADJECTIVES IN INGUSH AND RUSSIAN

Аннотация.

В данной статье исследуются антонимичные отношения имен прилагательных в ингушском языке в сопоставлении с неродственным русским языком. Отмечается, что в сравниваемых языках преобладают антонимы, выраженные качественными именами прилагательными. Отличительным признаком является отсутствие четко выраженных морфологических признаков в ингушских именах прилагательных.

Abstract.

This article examines the antonymic relations of adjectives in the Ingush language in comparison with the unrelated Russian language. It is noted that antonyms expressed by qualitative adjectives prevail in the compared languages. A distinctive feature is the absence of clearly expressed morphological features in Ingush adjectives.

Ключевые слова: антонимы, прилагательные, ингушский язык, русский язык, морфологические признаки, лексическое значение.

Keywords: antonyms, adjectives, Ingush language, Russian language, morphological features, lexical meaning.

Антонимы – слова с противоположными значениями не раз являлись предметом исследования ингушских лингвистов [1; 3; 4; 6; 7]. «Богатство и разнообразие антонимии, ее типология раскрываются в полной мере при рассмотрении классификации антонимов... При структурной классификации выделяются разнокорневые и однокорневые антонимы. Разнокорневая антонимия в большинстве своем выражается именами прилагательными, наречиями, именами существительными и глаголами» [3, с. 152].

Общезвестно, что в антонимичные отношения многие слова вступают по качественному признаку. «Для появления антонимии необходимо наличие качественного признака в значении слова, который можно градуировать и доводить до противоположного. Поэтому, естественно, больше всего антонимов у качественных прилагательных и соответственных наречий» [5, с.101].

Следовательно, можно предположить, что в ингушском и русском языках больше всего антонимов у качественных прилагательных: *сийрда* - *баьде* / *светлый* - *темный*, *онда* - *пакъгала* / *объемный* - *малогабаритный*, *дика* - *во* / *хороший* – *плохой*, *хоза* – *ийрча* / *красивый* - *некрасивый*, *лакха* -

лоха / *высокий* - *низкий*, *клай* - *лаьржа* / *белый* - *черный*, *сатийна* - *кадай* / *спокойный* - *шустрый*.

Своеобразие способа выражения качественности - одно из отличий современного ингушского языка от русского. Сложность ингушского языка заключается в том, что в ингушском языке одно и то же слово может выступать и в качестве имени прилагательного, и в качестве имени существительного, и в качестве наречия, например: слово *дика* (*даьд цо наха*) обозначает имя существительное - «*хорошее* // *добро* сделал он людям»; слово *дика* (*тийга коч*) обозначает наречие – «*хорошо* сшитое платье»; слово *дика* (*кIаьнк ва из*) обозначает качественное прилагательное – «*хороший* мальчик есть он». Данные примеры показывают нам, что антонимы ингушского языка нужно рассматривать в контексте.

Известно, что в русском языке имена прилагательные объединяют в своей структуре указание на род, число и падеж - формально согласуемые с существительными признаки, тогда как в ингушском языке имена прилагательные выражаются, прежде всего, синтаксически - по своему атрибутивному (и предикативному) употреблению, местом расположения в словосочетании и предложении. Из чего следует, что имена прилагательные в ингушском

языке не имеют четко выраженных морфологических признаков, «хотя падеж можно определить по окончанию косвенных падежей -ча» [4, с. 116]. Они примыкают к определяемым существительным и зависимы от них. Например: *сийна сигале* – «синее небо», *сийнача сигален* – «синего неба», *сийнача сигаленна* – «синему небу» и т.д.

Так как имена прилагательные вступают в антонимичные отношения в конкретных лексико-семантических вариантах, то здесь важным представляется минимальный контекст, под которым подразумевается сочетание прилагательного с существительным. Например, *дика саг - во саг* – «добрый человек - плохой человек»; *низ бола саг - наькъала саг* – «сильный человек — слабый человек», *лакха оаз — лоха оаз* – «громкий голос — тихий голос» и т.д.

Качественные прилагательные в ингушском языке могут выражать в основном отношение к классу антонимов, обозначающих качественную противоположность. Внутренняя градуальная противоположность качественных слов-антонимов находит внешнее выражение в характерных грамматических особенностях их реализации в речи (т.е. в характерной формуле их употребления). Антонимы в русском языке, выражая качественный признак, образуют степени сравнения и употребляются в характерных сравнительных конструкциях: *сильный - слабый, сильнее - слабее, сильнейший - слабейший (самый сильный - самый слабый)*.

Сравнительная степень в ингушском языке образуется двумя способами:

1) синтетическая форма - при помощи суффиксов *-х/-ах, -г1/-аг1а*, например: *лакха* – «высокий» — *лакха+г1 /лакха+г1а* – «выше»; *дика* – «хороший» — *дика+г1 /дика+г1а* – «лучше»; *во* – «плохой» — *во+г1 /во+г1а* – «хуже»;

2) аналитическая форма сравнительной степени - путем употребления существительных и местоимений в сравнительном падеже, например: *Ахьмад Мохьмадал дикаг1а ва* – «Ахмед, чем Магомед, хороший есть»; *Ахьмад цул (царел) дикаг1а ва* – «Ахмед, чем он (они), лучше есть». Такой способ образования сравнительной степени свойствен преимущественно ингушскому языку.

Разнокорневые антонимы-прилагательные в ингушском языке по лексическим значениям различаются в зависимости от того, что они обозначают:

1) цвет, вес, объем, размер, температуру: *к1ай - лаьржа* – «белый – черный», *йоккха - з1амига* – «большой – маленький», *й1аьха - лоаца* – «длинный – короткий», *сома - йиткъа* – «толстый – тонкий», *шийла - й1айха* – «холодный – горячий». Например: *Й1айхача шуро воагаваьчо шийлача хих а фо дийттад*. (Здесь и далее примеры взяты из фразеологического словаря Ф.Г. Оздоевой) – «Горячим молоком обжегшись, дует и на холодную воду»; *Во хьаким – дохк, дика – мохк*. – «Плохой начальник – туман, хороший начальник – мир (Вселенная)»;

2) порядок расположения предметов (явлений) и слова, выражающие понятие пространства. Например: *лакхера - лохера* – «нижний – верхний»,

гаргара - гаьнара – «близкий – далекий», *аьтта - аьрда* – «правый – левый», *къилбаседа - къулбихье* – «северный – южный». Например: *Гаргарча аьлан зурмал хозаг1а хийттай гаьнара* Луна зурма. – «Зурна пастуха **вдали** казалась красивее, чем зурна князя **рядом**»;

3) качество предмета: *тиша - керда* – «старый – новый», *ц1ена - блеха* – «чистый – грязный», *дика - во* – «хороший – плохой», *к1аьда - ч1оаг1а* – «мягкий – твердый», *дарег1 - еза* – «дешевый – дорогой», *шера - готта* – «широкий – узкий». Например: *Къаьхачох чам ца кхийттачо мерзачун хам бербэац*. – «Не вкушивши **горечи**, не оценишь **сладости**».

4) явления природы и состояние погоды: *екхан-йоачан* – «засушливый — дождливый», *шийла - й1айха* – «холодный (морозный) — теплый (жаркий)».

5) качество характера, психологическое и физиологическое состояние человека: *мекъа - кадай* – «медленный — быстрый», *къахетаме - къиза* – «добрый – злой», *лакха - лоха* – «высокий — низкий», *хьаькъале - ловдала* – «умный — глупый», *мекъаик — къахьегамхо* – «ленивый – трудолюбивый». Например: *Ший коа – майра, наьха коа – зовза*. – «В своем дворе храбрый, в чужом – трусливый»;

6) время, возраст: *ахкан - 1ан* – «летний – зимний»; *къаьна - къона* – «старый — молодой», *тиша — ц1ена* – «старый – новый». Например: *Ахкан дено 1ан бутт кхоаб*. – «Летний день, зимний месяц кормит».

Характерной чертой антонимии прилагательных ингушского языка является то, что, употребляясь в паре, слова-антонимы образуют термины, которые называют обобщенные абстрактные понятия в пределах того же семантического поля, к которому принадлежат сами антонимы. В ингушском языке в большом количестве можно найти антонимы-прилагательные, образованные способом парного словообразования. Например, *лакха-лоха* понимается в значении «высота»; *дика-во* – «плохой – хороший» понимается в значении «всякий, разный»; *доккха-з1амига* – «большой – маленький» понимается в значении «размер, величина». Но в парных словах признак противопоставления выражен незначительно. Много таких парных слов встречается в разговорной речи и в художественных произведениях.

Итак, разнокорневые антонимы-прилагательные свойственны и ингушскому, и русскому языкам. В обоих языках антонимизируются в большом количестве качественные прилагательные. Отличительной чертой антонимов-прилагательных ингушского языка является то, что они могут употребляться в паре, обозначая способ обобщения понятия.

В ингушском языке могут одинаково воспроизводиться и существительные, и прилагательные, и другие части речи, поэтому, определяя антонимичные отношения, нужно учитывать синтаксическую роль слов, в данном случае, прилагательных, в контексте.

Анализ особенностей разнокорневой антонимии прилагательных в ингушском и русском языках свидетельствует о том, что в обоих языках разнокорневая антонимия представлена богато, широко, в зависимости от характера значений компонентов; антонимичные пары составляют различные тематические группы, как в ингушском, так и в русском языках.

Список литературы:

1. Гандалоева А.З. К вопросу об антонимии в ингушском языке // Сб. научных трудов ИнГУ. Вып. 1. –Магас, 2002. –С. 104-109.
2. Оздоева Ф.Г. Ингушско-русский фразеологический словарь. –Нальчик: Издательский центр «Эль-Фа», 2003. -132 с.
3. Оздоева Э.Г. Семантическое поле антони-

мов в ингушском языке // Материалы Всероссийской научно-практической конференции «Вузское образование и наука», ИнГУ, Магас, 2014. – С. 150-153.

4. Оздоева Э.Г., Оздоева С.А. Антонимичные отношения в ингушских именах прилагательных // Казанская наука. № 1 2020. –Казань: Издательство Рашин Сайнс, 2020. –С. 116-118.

5. Реформатский А.А. Введение в языковедение / Под.ред. В.А. Виноградова. –М.: Аспект Пресс, 1996. -536 с.

6. Современный ингушский язык. Фонетика, лексикология, морфология / Под ред. А.З. Гандалоевой. –Назрань, ООО «КЕП», 2021. -308 с.

7. Тариева Л.У. Русско-ингушский словарь антонимов. –Нальчик: Издательство М. и В. Котляровых, 2017. -224 с.

УДК 81

Галаева Роза Мухарбековна

Студентка 2 курса магистратуры

Ингушский государственный университет, г. Магас

Оздоева Эсет Герихановна,

Кандидат филологических наук, доцент кафедры ингушского языка

Ингушский государственный университет

[DOI: 10.24412/2520-6990-2021-22109-35-37](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2021-22109-35-37)

АНТОНИМЫ-НАРЕЧИЯ В ИНГУШСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ

Galaeva Roza Mukharbekovna.

2nd year graduate student Ingush State University, Magas

Ozdoeva Eset Gerikhanovna,

Candidate of Philology,

Associate Professor of the Department of the Ingush Language Ingush State University

ANTHONYMS-ADVERSE IN INGUSH AND RUSSIAN LANGUAGES

Аннотация.

В данной статье рассматриваются семантические типы антонимов-наречий в ингушском языке в сопоставлении с русским языком. Отмечается, что значение противоположности присуще только качественным, обстоятельным наречиям. Выявляется шесть общих семантических групп наречий-антонимов в ингушском и русском языках, выражающих различные понятия.

Abstract.

This article discusses the semantic types of antonyms-adverbs in the Ingush language in comparison with the Russian language. It is noted that the meaning of the opposite is inherent only in qualitative adverbs. Six common semantic groups of adverbs-antonyms in the Ingush and Russian languages expressing different concepts are identified.

Ключевые слова: *антонимы, наречия, ингушский язык, русский язык, значения компонентов, тематические группы.*

Keywords: *antonyms, adverbs, Ingush language, Russian language, component values, thematic groups.*

Наречие – это знаменательная часть речи, которая тесно связана с другими разрядами слов. Наречие в ингушском языке, так же как и наречия других языков, имеет свои особенности, выявлению которых способствует сравнительное изучение. В связи с вышеотмеченным данная тема считается актуальной и важной.

Лексические единицы словарного состава ингушского языка, так же как и других языков, тесно связаны не только по сходству или смежности, но и на основании их противоположности. «В ингушском языке больше других частей речи в отношения

антонимии вступают наречия и качественные имена прилагательные» [5, с. 116], хотя не все наречия имеют антонимичные пары. «Богатство и разнообразие антонимии, ее типология раскрываются в полной мере при рассмотрении классификации антонимов. Наиболее существенными являются структурная, семантическая и функционально-derivационная классификация слов с противоположными значениями... Большинство антонимов – слова разных корней» [4, с. 152]. Как показывают исследования, разнокорневая антонимия выража-

ется преимущественно именами существительными, прилагательными, глаголами и наречиями.

В отношении антонимии вступают лишь наречия, дающие качественную, обстоятельственную характеристику действия. При этом такая характеристика показывает разницу между этими действиями по отношению к одному и тому же признаку. Так, к примеру, в ингушском и русском языках антонимы-наречия типа *хьалха - тIехьа* – «рано – поздно», *Гуйранна - сайранна* – «утром – вечером» характеризуют действие по отношению ко времени; антонимы-наречия типа *хьалха - тIехьа* – «вперед – назад», *дIа - юха* – «туда – сюда», *укхаза – цига* – «здесь – там» характеризуют действие по отношению к направлению и месту. Например: *Хьалха*, *нах лоам бахача хана ...* – «Раньше, когда люди жили в горах...»; *ТIехьа йоагIа зама...* – «В последующие века...»; *Божакхера веза хьалхашкара, говрах – тIехьашкара, воча сагах – массайолча оагIорахьара*. – «Корову надо бояться спереди, лошадь – сзади, плохого человека – со всех сторон».

Другие наречия указывают на характер протекания действия, например: *меллашха, тийна - сиха, чехка* – «медленно, спокойно – немедленно, быстро»; *ладара, мекъа – кадай* – «вяло, лениво – шустро»; *во - дика* – «плохо – хорошо» и т.д. например: *Чехкачох* *ма кхера, тийначох* *ма теша*. (Здесь и далее примеры взяты из фразеологического словаря Ф.Г. Оздоевой [3]) – «Быстро не бойся, спокойного остерегайся».

В ингушском и русском языках употребляются и антонимы-наречия, которые указывают на причину и цель действия, например: *лаьрхIа – цаховиш* – «нарочно – случайно», *низагIа – ший лоламе* – «принудительно, насильно – добровольно».

Исследователи классифицируют наречия по двум признакам: по морфологическому составу и по семантике [1; 2; 6; 7; 8; 9; 10]. Антонимы-наречия в ингушском и русском языках по семантике можно разделить на группы, выражающие:

1) время действия: *хIанз - тIехьа* – «сейчас – потом»; *хьалха - тIехьа* – «раньше – после»; *дийнахь – бус* – «днем – ночью»; *Iай – аьхки* – «зимой – летом»; *каст-каста – нагахьа* – «часто – редко»; *тахан – кхоана* – «сегодня – завтра». Например: *Дийнахь а, бус санна кIерам а лотабий, де зоахалол*. – «Даже днем, так же как и ночью, при женитьбе следует иметь дополнительное освещение»; *Аьхки – мело, Iай – хало*. – «Летом – лень, зимой – трудности»;

2) состояние действия: *меллашха - чехка* – «медленно – быстро»; *атта – хала* – «легко – тяжело»; *тийна – чIоагIа* – «тихо – громко»; *во - дика* – «плохо – хорошо». Например: *Дувца атта да, хьаде хала да*. – «Говорить легко, да сделать трудно»;

3) оценку явлений природы и состояния погоды: *иййкха - кхаьла* – «ясно – пасмурно»; *баьде - сийрда* – «темно – светло»; *мела – шийла* – «тепло – холодно»; *йIайха – цIайза* – «жарко – морозно». Например: *Бийса баьдегIа мел хул, седкый сийрдагIа леп*. – «Чем ночь темней, тем ярче звезды»;

4) место и направление действия: *хьалха - тIехьа* – «вперед – назад»; *гаьна - гарга* – «далеко – близко»; *аьтта – аьрдехьа* – «вправо – влево»; *пхорагIа – урагIа* – «поперек – вдоль»; *эгIа – магIа* – «вниз – вверх»; *арахьа – чухьнахьа* – «снаружи – внутри». Например: *Хьалха ца хьожаш ког ма баккха, тIехьа ца хьожаш дош ма ала*. – «Не делай шаг, не посмотрев вперед, не молви слова не оглянувшись назад»; *Арага найц веннав аьнна, во доагIалда, чура нус еннай аьнна, во ара ма далда*. – «Пусть придет весть, что умер дальний (букв.: снаружи) зять, пусть мы не услышим плохой вести, о том, что (внутри) сноха умерла»;

5) количество и мера: *дукха - кIезига* – «много – мало»; *йIаьха – лоаца* – «долго – коротко». Например: *Дукха дезаро кIезига хулийт*. – «Желание большего - дает меньшее»;

6) различного рода психологические и физиологические характеристики человека и его состояния: *сакьердаме – гIайгIане* – «радостно - горестно»; *ледара - сиха* – «медленно – быстро»; *гIожжа – кIаьда* – «грубо – вежливо»; *хьаькьале – Iовдала* – «умно – глупо»; *сонна – юхаувзалуш* – «гордо – стыдливо»; *аьрдагIа – аьсала* – «шустро – спокойно». Например: *Делаиш дIадахар делхаш юхаденад*. – «Радостно ушедшее вернулось печальным»; *ДIакхоалларгволаш мерза ма хила, аракхоссаргволаш кьахьа ма хила*. – «Не будь сладким (податливым), чтобы проглотили, не будь горьким (упрямым), чтобы выплюнули».

Итак, антонимы-наречия одинаково характеризуются по семантике как в ингушском, так и в русском языках. В зависимости от характера значений компонентов, антонимичные пары составляют различные тематические группы в ингушском и русском языках.

Рассмотренные в данной статье антонимы-наречия показывают, что антонимия пронизывает важнейшие лексико-грамматические классы слов, которые выражены как однокорневыми, так и разнокорневыми единицами.

Список литературы:

1. Гагиева М.М. Наречие в ингушском языке: дисс. ... канд. филол. наук. –Грозный, 2009.
2. Оздоев И.А. Ингушский язык. –Грозный: Чечено-Ингушское книжное издательство, 1986. - 208 с.
3. Оздоева Ф.Г. Ингушско-русский фразеологический словарь. –Нальчик: Издательский центр «Эль-Фа», 2003. -132 с.
4. Оздоева Э.Г. Семантическое поле антонимов в ингушском языке // Материалы Всероссийской научно-практической конференции «Вузовское образование и наука», ИнГГУ, Магас, 2014. – С. 150-153.
5. Оздоева Э.Г., Оздоева С.А. Антонимичные отношения в ингушских именах прилагательных // Казанская наука. № 1 2020. –Казань: Издательство Рашин Сайнс, 2020. –С. 116-118.
6. Оздоева Э.Г., Аушева Э.А. Современный ингушский язык. Морфология. Часть 2. Глагол, глагольные формы, наречие и служебные части речи (учебное пособие). –Магас, 2020. -160 с.

7. Реформатский А.А. Введение в языковедение / Под ред. В.А. Виноградова. –М.: Аспект Пресс, 1996. -536 с.

8. Современный ингушский язык. Морфология / Под ред. Н.М. Барахоевой. –Нальчик, ООО «Терраграф», 2012. -558 с.

9. Современный ингушский язык. Фонетика, лексикология, морфология / Под ред. А.З. Гандалоевой. –Назрань, ООО «КЕП», 2021. -308 с.

10. Тариева Л.У. Наречие в ингушском языке. –Назрань: ООО «КЕП», 2013. -208 с.

УДК 811.111

Putilina Anastasiya Vladimirovna

Master-Student of Faculty of Foreign Languages, Pedagogical Institute, Belgorod State National Research University, Belgorod, Russia,

[DOI: 10.24412/2520-6990-2021-22109-37-39](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2021-22109-37-39)

CONCEPT “DREAM” IN ENGLISH LANGUAGE

Abstract.

The article is devoted to the study of one of the universal linguistic and cultural concepts - the concept of "dream" and its existence in the English language. The study of concepts and their role in various language pictures of the world is very relevant today, as it is a new direction in linguistic science. The objectification of the concept depends on an individual nature of a person, on gender, age, profession and so on. Detailed study of concepts is possible through the field method in linguistics, so the article gives the analyses of "dream" concept, based on this method. The paper also covers 4 dominant images in the structure of the "dream" concept, using the statements about the dream written by famous people living in the UK. In conclusion, it is declared that understanding of linguistic and cultural concepts allows us to see interconnected semantic lines in different language cultures and simultaneously improve the understanding of such lines in our own culture.

Keywords: *concept, conceptual analysis, dream, objectification, lexical-semantic field*

The person's mental activity forms in his mind a certain system of ideas about the world around him – in other words, a conceptual system. The basic elements of this system are concepts as meaningful operational units of knowledge. The term “concept” itself does not have a generally accepted definition, and it is interpreted by the researchers in different ways. But in spite of this fact, this term is widely used in modern linguistics. Here is one of the widely used definitions of the concept, authored by V.I.Karasik: “Concept is a complex multidimensional mental formation that includes image perceptual, conceptual and value components [1, p.137]. In other words, concept conveys certain values in the context of a particular language culture. The concept is inextricably linked with human thought, it is a mental unit.

The analysis of any concept as a category of thinking is the study of its linguistic representation with consideration of specific language units that can help to understand the concept. The concept becomes comprehensible to everyone only through verbalization. At the same time, the objectification of the concept depends on an individual nature of a person, on gender, age, profession and so on. Each person verbalizes the same concept differently. Thus, the main features of the concept are:

- mental nature;
- linguistic expression;
- sociocultural conditioning.

Therefore, E.S.Kubryakova calls the concept – “umbrella” term, “covering the subject area of several scientific directions”. [2, p.58].

The study of concept is carried out by identifying and analyzing the language means of their representation, as well as modeling their structure. Today it is one of the most relevant, interesting and important spheres

of linguistic research. [3, p.1420]. There is a large group of concepts that belong to the category of universal ones. There are concepts that exist in every culture and have similar content. The most interesting for researchers are concepts that reflect values of a particular culture, people's living conditions, behavior patterns, etc. Concept “Dream” belongs to this vast group.

Thus, the concept “Dream” is one of the most significant in the English language, and its studying leads to a more subtle understanding of the English language picture of the world. In English language this concept is objectified by the following lexemes: “dream”, “day-dream”, “reverie”, “fancy”, “vision”, “phantasy”. All these words are polysemantic. It should be noted that the word “dream” includes meaning that are also transmitted by other words listed here, and is synonymous with the dominant. Component analysis of the semantics of the word “dream” shows, that the main meaning of this lexeme is associated with the representation of native speakers about positive emotional and mental state – hopes for a better future, expectations for the best. This is indicated by the origin of the word “dream”, which, according to researchers of the old English language, originally had the meaning of “joy”. There is also another semantic content of this lexeme, associated with something imaginary and very remote from reality.

According to Webster's dictionary, the following definitions of the word “dream” are given:

- 1). The totality of thoughts, images and emotions that occur in a dream.
- 2). Escape from reality.
- 3). Something of the highest quality, very beautiful, excellent.
- 4). The main goal, aspiration or desire.

Dictionaries give the following most frequent combinations with the word “dream”: have a dream, in dream, a dream job, beyond your (wildest) dreams, a dream come true, in your dreams (in a humorous context), like a dream, not/never in your (wildest) dreams, of your dreams, somebody’s dream. This sample suggests that in English speaking mind, “dream” is associated with a state of expectation, hope, and joy, if the hopes were fulfilled.

It seems that the most universal definition of the lexeme “dream” in the English language picture of the world is the understanding of “dream” as something imagined or mentally created; the creation of any image in the imagination; the state of thoughtfulness.

Let’s consider the lexical and semantic field of the concept “dream” in English. The field method in linguistics allows us to study language units in their various connections, analyse different system relations that underlie the worldview of English speaking people. According to traditional field theory, the lexical and semantic field of “ream” can be divided into the core, center, or nearnuclear zone, and the periphery (near or far). The main criterion for identifying the field structure of this concept was the frequency principle and denotative content of tokens.

The core and center of lexical-semantic field. The core consists of 4 lexical units: the noun “dream”, its synonyms “daydream” and “reverie”, and the verb “to dream”. After analyzing the definitions of the given lexical units, taken from authentic lexicographic sources, it is established that all the words in question have one common meaning – “dream”. The lexeme of “dream” has the greatest lexical compatibility due to its monosyllabic nature. The units that form the core of the field have a large number of synonyms that differ in the sphere of use expressive evaluation of this lexeme. These synonyms form the center of the lexical-semantic field (hope, to hope, ideal, aspiration, illusion, fantasy, fancy, to fantasize, image, to imagine, thought, to think up, desire, to desire, desirable).

Also consider the near and far peripheral zones of the “dream” concept. As for the near peripheral area of the lexical-semantic field, it is formed with the following words:

- Nouns: delusion, imagination, impression, speculation, thought, aspiration, notion, wish
- Verbs: conceive of, stargaze, ideate, crave, devise, formulate, hanker, long, sigh for, third, visualize
- Adjectives: delirious
- Phrases: castle in the air, mental picture, have a vision

The means of expression of the near periphery indicate the dynamism of the expressed relations (verbs with the meanings “to imagine”, “to think”, “to want very much” predominate).

Far peripheral area of lexical-semantic field is represented with the words, presented below:

- Nouns: woolgathering, bubble, chimera, hallucination, trance, ambition, design, brainstorm, hunger, picture
- Verbs: concoct, cook up, envisage, hallucinate, hatch out, lust, make up, pine

- Adjectives: moonstruck
- Phrases head trip, pie in the sky, pipe dream, flight of fancy, be up in the air, be up in the clouds

The means of expression of the far periphery are descriptive (nouns with the meaning “dreaminess”, “soaring in the clouds”, “idea” prevail).

There are also 4 microfields, considered to be a part of the «dream» concept : "Dreams that come true", "Dreams that don't come true", "Ideal" and "Dreamy life". All elements of the lexical-semantic field of the «dream» taken from dictionary sources form a single dynamic system.

The value component of the national communicative style is manifested in the features of objectification of the concept of “dream”. It is important to study those concepts that are a kind of codes-keys to understanding the values of the English speaking culture, people’s living conditions, stereotypes and their behavior. Linguistic and cultural modeling of the “dream” concept is of interest, since the dream is one of the keys to understanding the moral values of the inner world of a person as a representative of English culture, since dreams are not just thoughts and fantasies, they are the motivation of specific plans that a person implements on a daily basis.

The figurative component of the concept of “dream” is of particular interest in identifying the values of English linguoculture. The analysis of it was carried out on the basis of the frequency of displayed associations, expressed in metaphors in statements about the dream written by famous people living in the UK. A dream is an abstract, mental entity that cannot be felt directly, but can be revealed using metaphors, on the basis of which images are constructed. Researchers usually distinguish 4 dominant images in the structure of the “dream” concept:

- 1) "Reality - a dream come true"

The authors of the statements attributed to this image note that the deep roots of person's dreams must be found in their daily life. This means that a person thinks about the events that are happening, analyzes them, and considers possible ways to solve the problems that people constantly face.

“We live in a fantasy world, a world of illusion. The great task in life is to find reality.” Iris Murdoch.

- 2) "Dream is the meaning of life"

The set of ideas about the meaning of life is of great importance for the formation of the spiritual and moral appearance of the individual, indicating moral norms and values, demonstrating goals.

“I know it's a rare privilege, but if one can really tackle something in adult life that means that much to you, then it's more rewarding than anything I can imagine.” Andrew Wiles.

The ability to realize a dream is recognized as the meaning of life. Dreams are not just abstract thoughts, dreams help people to discover the truth. The key to the knowledge of the person lies in our minds, our dreams and fantasies. For many Englishmen, the meaning of life is in their work, in choosing their future profession. In such statements, such traits of the English character as ambition and hard work, aimed at achieving all the

goals set for themselves, are shown. The values expressed in the image of "the Dream is the meaning of life" are the ability and ability to turn a dream into reality, the search for truth, the key to understanding a person. One of the dominant values expressed in the image in question is work.

3) "Dream-freedom"

One of the communicative relevant features of the English mentality is freedom. The English have always had a desire for freedom. Freedom is an integral part of the inner world of a person.

"Only in our dreams are we free. The rest of the time we need a salary." Terry Pratchett.

Freedom is more important than dreams. Only a free man can dream and plan properly. The dream of freedom is a dream of unrestricted choice of future life, the dream of being free from routine and other circumstances that limit human needs.

4) "Dream-future"

The future is always new hopes. Quite often people think of it as a bright, cloudless life, while considering only positive aspects of tomorrow. That is why all people make efforts to do everything possible to implement plans for the future.

"Your vision is the promise of what you shall one day be; your ideal is the prophecy of what you shall at last unveil." James Allen.

So, statements about the dream express the fundamental values of English linguoculture - freedom, patriotism, family relations, and work. Within the framework of statements about the dream, freedom is recognized as a communicatively relevant feature of the

English national communicative style. Freedom is interpreted as freedom for the entire nation and as personal freedom, which consists in the unrestricted choice of a future life. Pragmatism and rationalism are also integral features of the character of representatives of English linguoculture. However, the pragmatism does not allow us to call this nation a dreamer, building only castles in the air. The British remain rational even in their dreams, while analyzing ways to turn their plans into reality. In their dreams, famous people ask questions about the meaning of life, plan the future, and think about ways to fulfill their desires.

Understanding of linguistic and cultural concepts allows us to see interconnected semantic lines in different language cultures and simultaneously improve the understanding of such lines in our own culture. A comprehensive study of the value side of linguistic and cultural concepts is the key to understanding the highest behavior guidelines inherent in a particular culture.

References

1. Karasik V.I. (2002) Language circle: personality, concepts, discourse. Volgograd; "Peremena". P. 137.
2. Kubryakova E. S., Demyankov V. Z., Pankrats Yu. G., Luzina L. G. (1996) Concise dictionary of cognitive terms. Moscow. P. 58 .
3. Mityaeva A.P.(2015) On the question of lingvocognitive and linguoculturological approaches to the study of concepts // Young scientist. - No10. - Pp. 1420-1423.

УДК 821.161.2–31.09

Резніченко Ю. О.

*Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
аспірантка кафедри української літератури*

[DOI: 10.24412/2520-6990-2021-22109-39-42](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2021-22109-39-42)

ХУДОЖНЯ СВОЄРІДНІСТЬ НАРАТИВНОЇ МОДЕЛІ ПОВІСТІ «ВАЗА» В. ЛИСА

Reznichenko Yu. O.

*Oles Honchar Dnipro National University,
PhD student of the Ukrainian Literature Department*

ARTISTIC SPECIFICITY OF THE NARRATIVE MODEL IN THE STORY 'VASE' BY V. LYS

Анотація.

У статті презентовано результати вивчення наративної організації повісті «Ваза» В. Лиса. Визначено, що в сучасному українському літературознавстві повістеві тексти досліджено лакунарно, що й зумовило актуальність цієї розвідки. Доведено, що в названому творі реалізовано ключову для української повісті 2010-х років лінійно-ретроспективну наративну модель, оповідь у якій розгорнуто як спогад героя. Наратор (інопланетянин, перетворений на вазу) відтворює спомини про рідну планету й актуалізує своє бачення земного життя, указує уважному читачеві на недосконалість людини. Відповідно до жанрової моделі повісті, вдумливий оповідач спостерігає за буденним існуванням однієї родини (матері й доньки). Неантропоморфний наратор часом ненадійний з погляду художньої достовірності, утім влучно акцентує на проблемі вибору й відповідальності за нього, кохання і зради, швидкоплинності часу тощо. Зроблено висновок, що лінійно-ретроспективна наративна модель у фантастичній повісті «Ваза» В. Лиса увиразнює авторський погляд на сьогодення.

Abstract.

This article presents the results of investigation of the narrative organization in the story 'Vase' by V. Lys. The search for the literature revealed few studies which examine modern Ukrainian story, therefore this study is topical. This research defines that the above-mentioned story implements the key linear-retrospective narrative model for the Ukrainian story of the 2010s that articulates the relevance of "sounding" of protagonist's memories.

The narrator (an alien who turned into a vase) reproduces memories of his home planet and actualizes his vision of Earth life, highlights human imperfection to the attentive reader. According to story genre model, thoughtful narrator observes everyday life of a family (mother and daughter). The non-anthropomorphic narrator is sometimes unreliable in terms of artistic authenticity, but he aptly emphasizes the issues of choice and responsibility for it, love and betrayal, time ephemerality, etc. To summarize, the linear-retrospective narrative model in the fantastic story 'Vase' by V. Lys underlines the author's view of the present.

Ключові слова: жанр, наратив, наративна модель, наратор, повість, ретроспекція.

Keywords: genre, narrative, narrative model, narrator, story, retrospection.

Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поетикальну специфіку сучасної української повісті (2010-ті роки) вітчизняне літературознавство розглядає у вимірах жанрових експериментів (С. Підпригора), проблемно-тематичного спектра (Л. Баранська, Т. Гаврилів, Т. Дігай, В. Руссова), психологічного й психоаналітичного підґрунтя (М. Лаврусенко, С. Негодяєва, Т. Николук) тощо, натомість майже не актуалізовано питання про наративні особливості конкретних текстів і жанру загалом, хоча згаданий аспект становить одну з найприкметніших повістевих жанрових ознак. У знакових для названого періоду текстах натрапляємо на різні моделі розгортання нарації: спогад («Сповідь джури Самойловича» В. Даниленка, «Як тиха ніч пов'є долину...» Р. Іваничука), послідовна оповідь («Записи на подолку» Т. Зарівної, «Сніданок на снігу» А. Дністрового), ризомний виклад («Чоловік з моїм іменем» І. Байдака) тощо. Обрана для дослідження повість «Ваза» (2013) В. Лиса репрезентує концептуальну для новочасного повістєвого жанру спогадову (лінійно-ретроспективну) наративну модель, якій властива принциповість осмислення власного досвіду героїв, іманентне для повісті фіксування буття людини в повсякденні. Актуальність нашої розвідки зумовлено не лише лакунарним висвітленням наративної організації повісті означеного періоду, а й відсутністю ґрунтовних студій над твором «Ваза» В. Лиса.

Повість «Ваза» В. Лиса було надруковано під однією обкладинкою з романом «Щоденники Ієрихар», а обидва твори визначено як фантастичні. Згідно зі слухним зауваженням Т. Чонки, попри фентезійну доміанту (через яку ці тексти майже не прочитано в літературознавстві), «проблематика роману й повісті висвітлює саме антропологічні, філософські й соціально-психологічні аспекти сучасного нам світу настільки ж яскраво, як і решта творів письменника» [6, с. 277]. Порівняно з широкими епічними полотнами волинського прозаїка (романи «Маска», «Соло для Соломії», «Століття Якова» та ін.), у яких виписано долю людини на тлі перипетій своєї доби, повість «Ваза», відповідно до своїх жанрових параметрів, розкриває нетривалий період з життя героїв і водночас культивує симптоматичний для прози В. Лиса прийом гри з читацькими очікуваннями [4]. **Мета пропонованої статті** – з'ясувати специфіку розгортання нарративу й художнього відображення в ньому закономірностей і протиріч життя людини в повісті «Ваза» В. Лиса. Методологічну основу дослідження становлять нарративний аналіз (передбачає розгляд викладової організації

твору, насамперед ролі наратора) і рецептивна естетика (скерована на вивчення реалізації тріади «автор – текст – читач»).

Виклад основного матеріалу. У повісті «Ваза» В. Лиса оповідь-спогад вибудовано як історію, розказану голосом інопланетянина Кінгсмерта. Герой прибуває на Землю з суперпланети Емліонії у складі експедиції з вивчення життя землян. Після того, як було помічено, що певна компанія виготовляє небезпечну радіоактивну зброю, інопланетянин «прийняв личину людини і впровадився у ту псевдофірму» [3, с. 137]. Утікаючи від переслідування, Кінгсмерт потрапляє в одну з квартир і набуває форми вази, однак через порушення законів перетворення протагоніст позбавлений можливості знову стати емліоном. Його оповідь охоплює особисті спогади про попереднє й теперішнє життя й уважно фіксує обставини існування тієї родини, у чиєму помешканні емліон перебуває у вигляді вази. Гомодієгетичну нарацію повісті розпросторено в інтра- й екстрадієгетичному вимірах відповідно (за Ж. Женеттом [1, с. 420–421]). Оповідач повсякчас зіставляє два світи: свій і людський, указуючи на недосконалість останнього, зокрема: «Ця особливість їхнього тіла, коли розумним, мислячим є лише маленька частина, а не все тіло, як у нас, здавалася особливо цікавою» [3, с. 136–137]. Чим краще герой пізнає земне життя, тим частіше він відзначає зближення з ним: «<...> моя душа (от, я вжив людське поняття) умиротворено співала» [3, с. 149]. Винесення в дужки таких уточнень, стривожені філософські роздуми про вічне й проминальне вияскравлюють глибинний рівень нарративу (генотекст, за Ю. Крістєвою [2, с. 195]), у якому відчутний голос письменника.

Авторський задум – своєрідно, під іншим ракурсом поглянути на плін людського життя – утілено в повісті «Ваза» в інстанції неантропоморфного наратора. Такий оповідач, згідно з В. Шмідом, може бути за різними критеріями «всевідним» (тим, який усе знає) й ненадійним, безсумнівно, сприяє очудненню викладу [7, с. 73]. Наратор твору В. Лиса розвиває свою оповідь як процес вивчення нового простору, тож зауважує відсутність «усезнайства», наприклад: «Не знаю чому, але мені вдруге не захотілося покидати цієї квартири. Щось підказувало мені, що цього не треба допустити» [3, с. 141]. Позаяк оповідач – представник іншої, інтелектуально вищої цивілізації, у його розмислах частково артикульовано й позицію «усевідності». Зосібна, після нетривалого проживання на Землі герой доходить влучного висновку, що рутину робить наше життя абсурдним, адже виконуючи щоденні

обов'язки, людина не спроможна «<...> наповнити це існування якимось змістом» [3, с. 138]. Зміну фокалізації з нульової на внутрішню («наратор говорить лише те, що знає персонаж» [1, с. 391]) спостерегаємо в оповіді нечасто. Наприклад, для озвучення переживання Ольги від Софійчиної спроби самогубства. Наратор аналізованої повісті тяжіє до «всезнайства», проте цю ознаку, на наш погляд, не повністю реалізовано в тексті.

Знайомство Кінгмерта-наратора із земним життям найретельніше виписано в лінійній оповіді про двох жінок (матір Ольгу і її доньку Софію), у чию квартиру потрапляє емліон. У такому погляді на дійсність актуалізовано одна з прикмет повісті як жанру – увага до закономірностей повсякдення [5, с. 218]. Глибше актуальну для сучасної прози проблему стосунків «мати – донька» осмислено в повістях «Альбіна» Є. Кононенко, «Після третього дзвінка вхід до зали забороняється» О. Забужко тощо. Попри те, що у творі В. Лиса герой-ваза постійно перебуває в певній кімнаті, цього простору достатньо для реконструювання історії матері й доньки. Оповідач фіксує обставини їхнього бідного побуту, на основі відомих йому фактів припускає хід минулих подій, залучає посилання на слова героїв, що суголосне ідеї «світ як текст» (за Ж. Дерріда), наприклад: «<...> час від часу, як я довідався з розповіді, якою вона поділилася з гостроносим, доволі міцним хлопчиськом, її ровесником, Софійка надсилала світліни на якісь конкурси <...>» [3, с. 133].

Автокоментарі («Я почув збентежено-зляканий голос Софійки (ледь не сказав – моєї Софійки) <...>» [3, с. 141]) й прямі характеристики відчуттів, які оповідач не завжди може обґрунтувати для себе («Я ледве справді не задрижав від хвилювання, розчуження, якоїсь дивно-дивної насолоди і ще не знаного мені досі відчуття (це було ще ліпше, ніж те, коли я зливався з Елісмір), коли Софійка торкнулася до мене» [3, с. 142]), удокладнюють тепле ставлення емліона до своєї нової «родини», указують на суб'єктивність «Я»-нарації. Окрім суджень емліона-оповідача про особливості людського життя, у повісті відтворено враження героїнь від вази. Поява цього предмета у квартирі Ольги й Софії спочатку дивує їх, а потім ваза стає органічною частиною реального побуту, додаючи йому незвичності й змінюючи звичний плин життя матері й доньки. У роздумах героїнь і в їхніх діалогах відзначено інтуїтивне розуміння унікальності вази й потреби оберігати її.

В оповіді Кінгмерта про зближення з людським життям перманентно акцентовано тугу протагоніста за своїм минулим. У його «роздвоєній» свідомості співіснують, із одного боку, спогади про кохану Елісмір і розпачливе звучання її голосу, а з іншого – прив'язаність до Ольги й Софії, відповідальність за них. Тривожні передчуття героя відтворено в пролепсисі-видінні: якщо Кінгмерт і Елісмір будуть разом, Ольга й Софія загинуть («Ось вона, ланка в ланцюжку формули повернення, якої бракує» [3, с. 143]). Зміна «душевного» стану емліона впливає на зовнішній вигляд вази, яка стрімко

чорніє, на ній більшає тріщина – символ гіркої безнадії. Зростання переживань чоловіка пришвидшує темп нарації, активізує сюжетну напругу, кульмінацією якої стає порятунок вази. Софійка підхоплює вазу, яка падає з підвіконня, і несе її ніби на поклик голосу Елісмір. Фінальний епізод повісті – це чергова візія оповідача, де морським узбережжям прямують назустріч одне одному дві жінки й чоловік, у якому Кінгмерт упізнає себе.

Завершення повісті В. Лиса, на наш погляд, дещо суперечить «романтичному» фентезійному наративу, оскільки в оповіді відсутній розвиток почуттів між Кінгмертом і Ольгою. Підкреслено, натомість, зв'язок із Софійкою: коли страждає дівчинка, оповідача охоплює «цілий вал тривоги» [3, с. 145]; її дотики пробуджують інтимні спогади про Елісмір; саме Софія прямує за голосом Елісмір тощо. Припускаємо, що для героя така зміна образу коханої спричинена тим, що його Елісмір зрештою перевтілена на земних жінок – Ольгу й Софію. Оповідач, отже, залишає «простір» для читачкої інтерпретації, хоча прямо не декларує цього.

Нарататору, якому адресовано оповідь Кінгмерта, властиві кілька виявів. Він може бути імпліцитним (оприявненим у тексті [7, с. 99]): «Потім переслідувачі мене наздогнали, ну а далі ви все знаєте» [3, с. 137]. Щирість викладу відчутно у відповідних конструкціях («По правді сказати <...>» [3, с. 141], «Відверто кажучи <...>» [3, с. 144]); наратор, як ми вже згадували, не приховує свого здивування від специфіки нового життєвого устрою. Під час зіставлення емліонського й земного світів оповідач «Вази» ніби змінює адресата свого тексту. Фіктивний читач тут відсутній (він експліцитний [7, с. 99]), а нотатки радше призначені для колег з експедиції, зокрема: «Один із законів людського існування, якого вони нібито не визнають, а насправді свято дотримуються, називається інстинктом самозбереження» [3, с. 138]. Роздуми героя, умонтовані в такий спосіб, пропонують реципієнтові «тверезий» погляд на дійсність, утім достовірність, «надійність» наратора, виходячи з викладених вище ознак, не завжди очевидна.

Висновки і позиції. Підсумовуючи, зазначимо: повість «Ваза» В. Лиса вибудовано в координатах лінійно-ретроспективної наративної моделі, у якій експоновано спогади героя про нетривалий період із його життя, увиразнено суб'єктивність як ознаку «Я»-нарації, актуалізовано потребу імпліцитного читача, якому довіряє свої роздуми оповідач. Специфіку викладу аналізованого твору зумовлено прикметами фантастичної прози й інстанцією неантропоморфного наратора. Інопланетянин, який тимчасово перетворений на вазу, висвітлює обставини нового для нього і звичного для реципієнта земного життя, акцентуючи на проблемах неминучості вибору, швидкоплинності часу, вічного й тимчасового, батьків і дітей, кохання і зради тощо. Іdealізація спогадів героя про закони існування на своїй планеті вияскравлює недосконалість людського світу, у чому особливо відчутна авторська позиція. Отже, у спогадовому наративі твору «Ваза»

В. Лиса втілено художню спробу письменника своєрідно осмислити закономірності людського життя у вимірі жанру фантастичної повісті. Перспективним уважаємо подальше вивчення інших сучасних українських повістей в обраному аспекті, що сприятиме кристалізації нарративної палітри жанру.

Список використаної літератури

1. Женетт Ж. Фигуры: В 2 т. М.: Изд-во им. Сабашниковых, 1998. Т. 1–2. 944 с. URL: <http://yanko.lib.ru/books/lit/jennet-figuru-1-2-1998-1.pdf> (дата звернення: 03.08.2021).

2. Кристева Ю. Семиотика: Исследования по семанализу / Пер. с фр. Э. А. Орловой. М.: Академический Проект, 2013. 285 с.

3. Лис В. Ваза. Щоденники Ієрихар: роман. Ваза: повість. Тернопіль: Богдан, 2013. С. 122–157.

4. Савченко Р. Художній світ Володимира Лиса: традиційність, помножена на сенсацію. ЛітА-кцент. URL:

<http://litakcent.com/2018/12/19/hudozhniy-svit-volodimira-lisa-traditsiyist-pomnozhena-na-sensatsiyu/> (дата звернення: 03.08.2021).

5. Турбин В. Н. Глаза повести и очи поэмы. Пушкин. Гоголь. Лермонтов. Об изучении литературных жанров. М.: Просвещение, 1978. С. 218–232.

6. Чонка Т. Антропологічна спрямованість фантастичної прози Володимира Лиса. Olomoucké symposium ukrajinistů. Symposium 2020 (10. OSU) 9.–10. 9. 2020 https://www.ff.upol.cz/fileadmin/userdata/FF/katedry/sla/dokumenty/ukrajinistika/CHonka_Tetjana_ANTR_OPOLOGICHNA_SPRJAMOVANIST_FANTASTIC_HNOI_PROZI.pdf (дата звернення: 03.08.2021).

7. Шмид В. Нарратология. 2-е изд., испр. и доп. М.: Языки славянской культуры, 2008. 304 с.

PHILOSOPHICAL SCIENCES

Голощанов Владимир Петрович

*Свободный исследователь, Пенсионер, учёных званий нет,
Россия, г. Козельск Калужской области*

ПУТЬ К ПОЗНАНИЮ

Goloshchapov Vladimir Petrovich

*Free researcher, Retired, no academic titles,
Russia, Kozelsk, Kaluga region*

THE PATH TO KNOWLEDGE

Аннотация.

В 21 веке значение научных работ Исаака Ньютона на фоне достижений атомной физики и, до сих пор не схлынувшей эйфории Теории Относительности, как-то поблекло. Однако время доказывает – насколько велика и жизненна работа учёного, жившего и творившего в 17 веке, положившего свою жизнь на Алтарь Науки. Его Закон Всемирного тяготения и сейчас является основой для всех работ в области освоения космического пространства. Формула $Q = G m/r^3$ (1) интуитивно использованная им в законе Всемирного тяготения, является основной формулой закона Распределения материи во Вселенной. При том уровне науки, которая существовал в то время, такое предвидение является гениальностью.

Abstract.

In the 21st century, the significance of Isaac Newton's scientific works has somehow faded against the background of the achievements of atomic physics and the euphoria of the Theory of Relativity that has not yet subsided. However, time proves how great and vital is the work of a scientist who lived and worked in the 17th century, who laid his life on the Altar of Science. His Law of Universal Gravitation is still the basis for all works in the field of space exploration. The formula $Q = G m/r^3$ (1), intuitively used by him in the law of Universal gravitation, is the main formula for the law of the Distribution of matter in the Universe. At the level of science that existed at that time, such foresight is a genius.

Ключевые слова: *учение, конструирование, наука, математика, бином, физика, гравитация, теория, Закон Всемирного тяготения.*

Keywords: *teaching, construction, science, mathematics, binomial, physics, gravity, theory, the Law of Universal Gravitation.*

В 1666 году 23-летним младшим научным сотрудником в Тринити-колледже в Кембридже Исааком Ньютоном [1] впервые была рассмотрена возможность того, что гравитация - это универсальная сила притяжения. В 1687 г. Ньютон завершил писать свой главный труд «Математические начала натуральной философии». В книге были изложены закон всемирного тяготения, 3 закона механики, гелиоцентрическая система Коперника, и прочие важные сведения. Когда исследователь занимал высокие административные должности в университете Кембриджа, в нём начали преподавать изложенную им систему мира, в которой Ньютон предполагал, что гравитация - это универсальная сила притяжения, и она изменяется обратно пропорционально квадрату расстояния. В 1684 году английский астроном и физик Эдмунд Галлей, занимающий должность Королевского астронома пришел к тому же выводу. Теорию гравитационного взаимодействия Ньютон открыл не сразу и не вдруг. Интуитивно, ощупью к этому шли и другие выдающиеся учёные того времени. Вдохновителями Ньютона в наибольшей степени были работы физиков: Кеплера [2], Р. Гука [3], Галлея [4], Декарта [5] и др.

В 20 веке наступила эра Альберта Эйнштейна и его Теории Относительности. Альберт Эйнштейн

- Физик-теоретик, один из основателей современной теоретической физики. Я признаю несомненную гениальность Альберта Эйнштейна, но его теорию относительности я считаю фантазией, построенной на необоснованных предположениях. В его произведениях во главу угла поставлены два фактора, существование которых весьма спорно. Первый фактор – это «время - Т». Такого природного явления как «время» - нет. Время - это результат интеллектуальной деятельности человека, который проанализировав явления природы, объединил их под одним понятием «ВРЕМЯ». Но в Теории Относительности время поставлено во главу угла. Согласно этой теории, от «времени» зависят все процессы Вселенной. Скорость света «С» тоже основной фактор в «Т.О.». В «Т.О.» свет – это волны электромагнитной энергии, и скорость света, обозначенная в справочниках является максимально возможной скоростью «С»=max=const. Однако наблюдения учёных показывают, что свет - это не волны электромагнитной энергии, которые имеют максимальную скорость потому, что они не обладают массой. Свет – это частицы материи.

На основе современных достижений физики я предлагаю квантовое толкование «Закона Тяготения». Сущность закона отображает Формула $F = \underline{G}$

$(m_1 + m_2) r^2$. С точки зрения ФЭЧМ это значит, что всякое материальное тело состоит из квантов материи. Эти кванты расположены в нём слоями разной плотности. Самая большая плотность квантов в центре материального тела^[6] - Рис.1 Плотность квантов уменьшается от центра тела к периферии. Об этом говорит Формула Ньютона $Q = (G m/r^3)$ Здесь Q – плотность материи (концентрация квантов). Это формула не что иное как «**Всеобщий Закон распределения материи в Пространстве**». Самые плотные вещества образуются в центре материального образования. Чем дальше от центра находится вещество, тем оно менее плотно. За вещественной частью материального образования, по направлению от центра, следует квантовое окружение космического тела и по плотности квантовое облако следует тому же закону. Но квантовое окружение космического тела – это не что иное, как гравитационное поле космического тела. Гравитационные поля физических тел есть их составная часть. Они с гравитационными полями других тел не смешиваются за исключением тех случаев, когда два физических тела сливаются воедино и образуется

новое физическое тело. В этом случае у вновь образовавшегося физического тела образуется и своё, только ему принадлежащее, гравитационное поле. Изменение плотности гравитационного поля космического тела имеет вид обратной кубической гиперболы (Рис.1). Как же превращается кубическая зависимость в квадратичную? Рассмотрим этот процесс на примере взаимодействия двух физических тел: - тела «А» и тела «К» Рис. 2. Воздействие тела А на тело К происходит посредством воздействия гравитонов, окружающих это тело и равно усилию $F = G (m_a : r^3) r$. Здесь множитель m_a представляет собой весь комплекс квантов этого тела. Но так как кванты расходятся в направлении от центра во все стороны пространства, их усилие в одну сторону уменьшается обратно пропорционально кубу расстояния от центра этого тела, и чтоб узнать какое усилие создадут кванты в данной точке «к», например, нужно усилие всех квантов $G m_a$ поделить на куб расстояния r^3 от центра масс тела до контрольной точки «к». Получается выражение $Q = G m/r^3$.

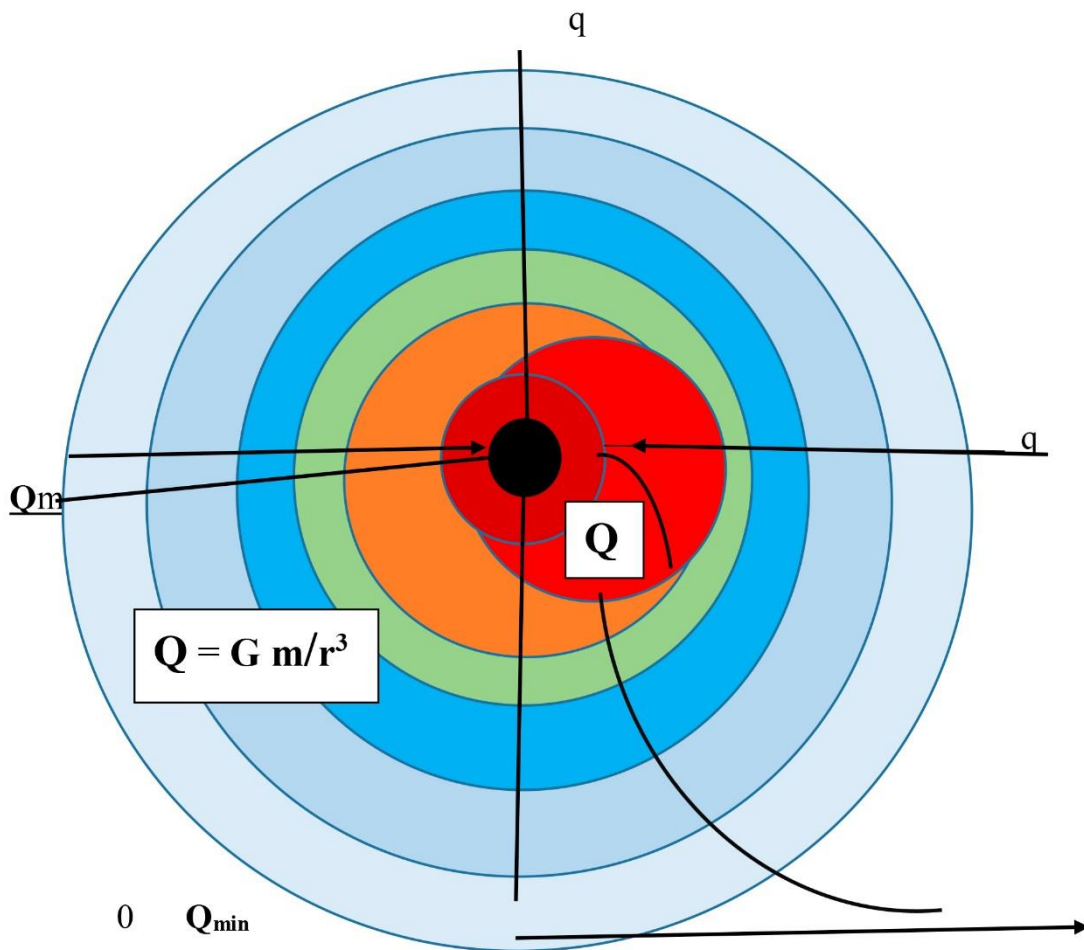

Рис.1 Примерный график зависимости плотности слоя гравитонов от расстояния до центра космического тела. Направление стрелок указывает направление увеличения плотности тела.

Кубическая таблица $Q = G m/r^3$.

Обозначим Gm количество гравитонов в слое (концентрацию гравитонов) символом «К». Тогда таблица слоёв по плотности будет выглядеть так.

Таблица слоев по плотности.

№слоя	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
K/r^3	1/1	1/8	1/27	1/66	1/125	1/216	1/343	1/512	1/729	1/1000

Тело «А» в точке «К» создаёт усилие $F_a = G (m_a : r^3) r$, находящейся на расстоянии «r» от точки «А». Но тело, находящееся в точке «к» тоже имеет массу, а значит и подвержено действию того же закона распределения квантов материи в пространстве. Оно тоже воздействует на тело «А» с усилием, равным F_k , вычисляемого по формуле $F_k = G (m_k : r^3) r$. В результате мы получаем, что на каждое тело и А и К действуют неодинаковые силы, F_a , и F_k , которые состоят из усилий квантов разных тел (тела

«А» и тела «К», находящихся на линии соединения этих тел «r» и составляют единую силу. Суммируем эти усилия, действующие на каждое тело и получаем формулу $F_{\Sigma} = F_a + F_k$; $F_{\Sigma} = G [(m_a + m_k) : r^3] r$; $F_{\Sigma} = G (m_a + m_k) : r^2$ Тело А воздействует на тело К с силой F равной $G (m_a) : r^3 \times r$; Тело К воздействует на тело А с силой F равной $G (m_k) : r^3 \times r$. А получается, что $F_{\Sigma} = G (m_a + m_k) : r^2$. Что и требовалось доказать.

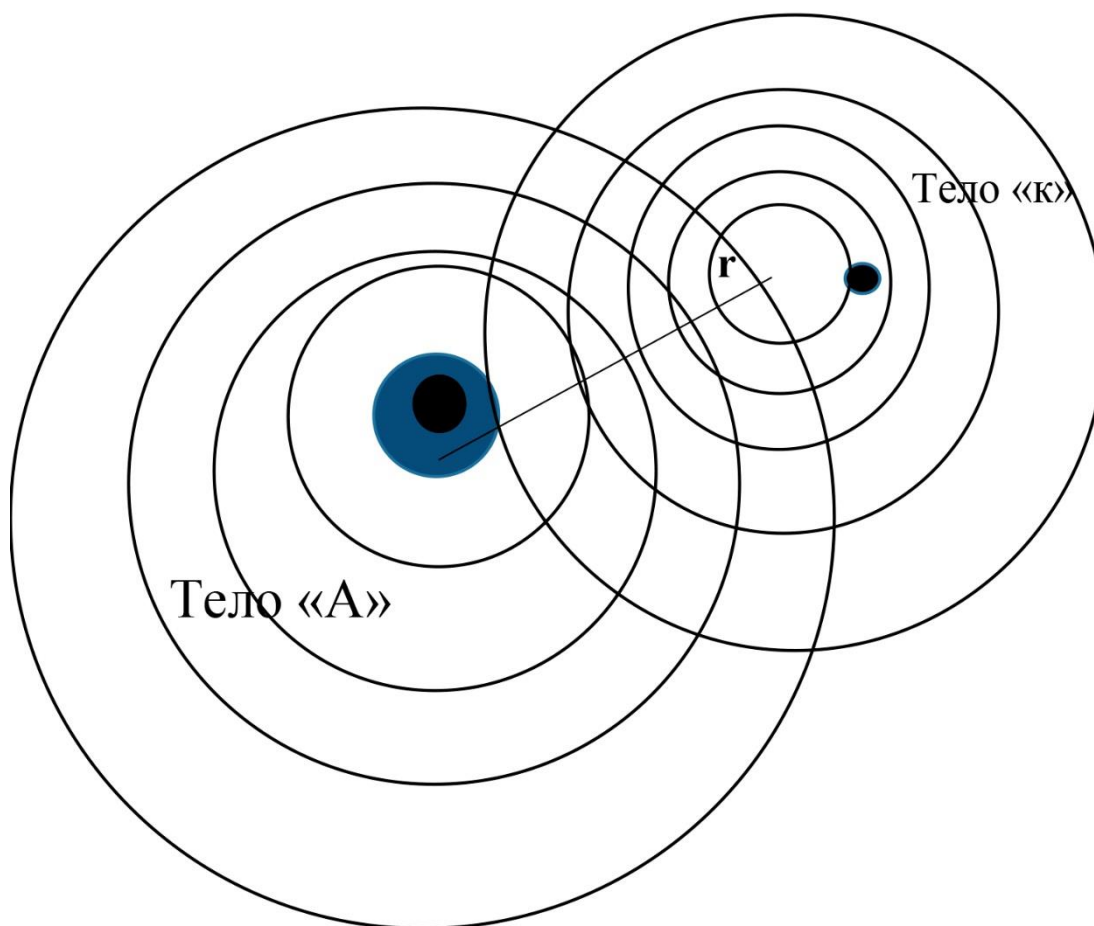

Рис.2. Гравитационное взаимодействие двух тел.

Заключение

Проанализировав состояние материи во Вселенной, я пришёл к выводу, что материя во Вселенной распределяется определённым порядком. Этот порядок я назвал «Законом распределения материи во Вселенной» и сформулировал его таким образом: «Материя во Вселенной образует различные объединения в виде сферических образований, в которых её плотность увеличивается в направлении к центру масс пропорционально кубу расстояния от границы объединения или уменьшается в направлении от центра масс обратно пропорционально кубу расстояния от центра масс. Эта зависимость выражается следующей формулой: $Q = G m/r^3$ ». При излучении эта зависимость сохраняется.

Перечень используемой литературы.

1. Биография И. Ньютона. URL: <https://nauka.club/biografii/isaak-nyuton.html>
2. Биография Кеплера. URL: <https://obrazovaka.ru/johannes-kepler.html>
3. Биография Р. Гука. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Гук, Роберт>
4. Биография Галлея. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Галлей>,
5. Биография Рене Декарта. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Декарт, Рене>
6. В. Голощапов «Физика космоса. Физика элементарных частиц материи». Издатель: Super издательство, 2016, стр. 173-180.

JURISPRUDENCE

УДК: 34.047

*Абулгазин Е.С.,
Макенов Т.К.**Институт законодательства и
правовой информации Республики Казахстан*К ВОПРОСУ О ВЛИЯНИИ ЯПОНСКОЙ АНИМАЦИИ НА ПОДРАСТАЮЩЕЕ ПОКОЛЕНИЕ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН*Abulgazin Y.S.,
Makenov T.K.**Institute of legislation and
legal information of the Republic of Kazakhstan*TO THE QUESTION OF THE INFLUENCE OF JAPANESE ANIMATION ON THE GROWING
GENERATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**Аннотация.**

В статье рассматривается негативное и отрицательное влияние японской анимации на детей и подростков, возможные последствия от просмотров аниме, а также предложены меры по совершенствованию некоторых законов.

Abstract.

The article examines the negative and negative influence of Japanese animation on children and adolescents, the possible consequences of watching anime, and also suggests measures to improve some laws.

Ключевые слова: аниме, информатизация, насилие, жестокость, интернет-ресурсы, несовершеннолетние.

Keywords: anime, informatization, violence, cruelty, Internet resources, minors

В настоящее время информатизация проникла во все сферы жизнедеятельности человека, не является исключением и сфера кинематографии. Телевидение притягивает к своим экранам не только взрослых, но и детей. Очень важной проблемой при рассмотрении влияния телевидения на массы является влияние его на детей. Именно дети оказываются самой уязвимой для гипнотического воздействия группой, ввиду незащищенности их психики самосознанием. Дети особый интерес проявляют к мультфильмам. Красочные, яркие они не оставят равнодушным ни одного ребенка. В настоящее время среди детей, подростков и взрослых всего мира увеличивается количество любителей японских анимационных фильмов и сериалов, получивших обобщающий термин: «Аниме». «Аниме» — японская анимация. Само слово «аниме» есть не что иное, как японизированное сокращение от английского animation, причем сам термин появился сравнительно недавно. До этого использовалось выражение «манга-эйга» («кино-комикс») которое до сих пор используют любители аниме старшего поколения.

Большинство аниме изобилует сценами насилия, вульгарного поведения, неуважения к окружающим, быстрыми и агрессивными действиями, яркими вспышками света, ненормативной лексикой. Все это негативно влияет на подсознание детей, на формирование и становление их личности, нравственных устоев и многих психических процессов.

Дети, из-за отсутствия у них полного сознания границ реальности, все события, которые происходят перед их глазами, воспринимают как настоящие. Убийство и насилие не вызывают у них чувства страха или отвращения, потому что в результате привыкания к таким мультфильмам увиденное на экране становится для детей не только реальным, но и естественным. Существует лишь немногие анимационные фильмы, которые положительно влияют на психику детей. Они формируют правильное отношение к окружающим людям, без вреда воспитывают детей, положительно влияют на формирование черт характера.

Приведем лишь некоторые жанры аниме, которые так или иначе могут негативно сказываться на психике людей:

Сёдзё - аниме и манга для старших девочек и девушек (с 12 до 16-18 лет). В сюжете сёдзё аниме, как правило, присутствуют любовные отношения разной степени близости, в зависимости от возраста целевой аудитории, большое внимание уделяется развитию образов персонажей.

Сэйнэн - аниме для взрослых мужчин (от 18 до 25-40 лет). Характерными чертами этого жанра являются элементы психологии, сатиры, эротики, больше внимания уделяется развитию персонажей.

Хентай/Этти - порнографическое или эротическое аниме или манга соответственно. Произведения также могут находиться на стыке между хентаем и другими жанрами и иметь достаточно проработанный сюжет.

Йой - жанр аниме, описывающий мужские гомосексуальные отношения, обычно предназначен для женщин и девушек.

Юри - жанр аниме, описывающий женские лесбийские отношения, обычно предназначен для женщин и девушек.

Сётакон - жанр аниме, описывающий сексуальные отношения, в которых участвуют юноши младшего школьного и дошкольного возраста.

Лоликон - жанр аниме, описывающий сексуальные отношения, в которых участвуют маленькие девочки.

Сёдзё-ай - жанр аниме, описывающий любовь девушки к девушке. Отличается от юри отсутствием откровенных сцен.

Сёнэн-ай - жанр аниме, описывающий любовь юноши к юноше. Отличается от яоя отсутствием откровенных сцен. [1]

Как видим, преимущественно в аниме преобладают жанры, не предназначенные для просмотра несовершеннолетних детей. Многие аниме в виде восточных комиксов, именуемых «Манга», «Манхва», «Маньхуа») одобряют, поощряют и пропагандируют инцест, педофилию, суицид, убийство родителей и учителей.

В Указе Президента Республики Казахстан от 4 ноября 2014 года № 939 «О Концепции культурной политики Республики Казахстан» отмечалось следующее: «... требует должного внимания развитие молодежной культуры, а также системы поддержки детского и юношеского творчества и художественно-эстетического образования. Данная ситуация обусловила массовую ориентированность общества, особенно молодежи, на инокультурные ценности и идеалы, что отрицательно влияет на формирование устойчивой шкалы ценностей и культурного иммунитета.

Отсутствует стратегия производства различных видов детской культурной продукции (в том числе анимационной), призванной воспитывать эстетический вкус, нравственность, прививать интерес и уважение к отечественной культуре.

Один из самых эффективных способов актуализировать и интегрировать нашу историю и культуру в мировое пространство лежит в области развития искусства кино и киноиндустрии, привлечения к сотрудничеству ведущих кинокомпаний и телеканалов мира.

Национальный кинематограф должен быть ориентирован на популяризацию лучших образцов современности, уникального историко-культурного наследия страны, исторических событий и выдающихся личностей. Особое внимание необходимо уделить вопросам формирования патриотизма и толерантности. В активе отечественных кинокомпаний должны быть масштабные художественные и документальные проекты, создающие яркие художественные образы, презентующие отечественную историю, культуру и искусство в мировом пространстве. Следует организовать производство сериалов и фильмов по истории казахского ханства, истории казахской государственности, об отдельных личностях из истории казахского

народа. Яркие и современные художественные формы передачи исторических событий и выдающихся деятелей позволят органично включить историю Казахстана в мировой контекст.

Особенно важным является развитие анимации. Основными продуктами киностудии акционерного общества "Казахфильм" имени Шакена Айманова должны стать мультипликационные фильмы, призванные культивировать позитивную систему ценностей, а также полнометражные мультипликационные фильмы, которые должны стать брендами и "якорными" проектами индустрии развлечений. Необходимо создавать яркую имиджевую продукцию: от анимационных художественных образов до игрушек, сувениров, печатной продукции и других». [2]

В настоящее время специалистами фиксируется процесс нарастающей криминализации общественного сознания. Это связано с криминогенной деформацией ценностно-нормативной системы общества, размыванием и девальвацией социально позитивных ценностей, установок, стереотипов поведения, нравственных идеалов людей. Он сопровождается широким распространением среди законопослушных слоев населения антиобщественных взглядов, представлений и установок, допускающих, оправдывающих, поощряющих, либо открыто провоцирующих нарушения уголовно-правовых запретов. В общественном мнении культивируются ценности и нормы криминальной среды, стереотипы правонарушающего, в том числе преступного поведения, якобы оправданного материальными, моральными, социальными, экономическими, политическими и иными соображениями. [3]

В части 3 статьи 20 Конституции Республики Казахстан говорится о запрете культа жестокости и насилия, хотя во многих аниме наблюдаются и жестокость, и насилие. Рассмотрение обозначенной проблемы объясняется необходимостью более глубокого понимания взаимосвязи содержания телепродукции и агрессивного поведения ее потребителей в связи с эскалацией в телевизионной практике сюжетов, содержащих темы криминала, антиобщественные взгляды, представления и установки, допускающие, оправдывающие, поощряющие, провоцирующие нарушения уголовно-правовых запретов.

В раскрытии понятия «насилие» в Большом энциклопедическом словаре на первый план выносятся его социальные аспекты, т.е. «применение определенной социальной группой различных форм принуждения в отношении других групп с целью приобретения или сохранения экономического и политического господства, завоевания тех или иных привилегий» [4]. Здесь же речь идет о том, что в праве насилие определяется, как «физическое (телесные повреждения, побои) или психическое (угроза) воздействие одного человека на другого» [4].

В Большом толковом психологическом словаре насилие трактуется следующим образом: "Насильственное нападение на человека. Обычно

употребляется в отношении физических нападениях, но фразы, подобные таким, как "вербальное нападение" и «психологическое нападение», встречаются все чаще»[5]. В словаре И. М. Кондакова «склонность к насилию» объясняется как "характеристика личности, представленная готовностью причинить другому человеку психическую или физическую боль»[6]. Интересно, что американский психолог Р. Харрис понимает под термином «насилие» "причинение намеренного физического ущерба другому человеку. Мы исключаем из него случайное причинение боли, так называемое "психологическое насилие" и вандализм по отношению к чужой собственности. За жестокостью поведения всегда скрыты агрессивные мотивы. Когда мы смотрим телевизор, то наблюдаем акты насилия непосредственно и видим их агрессивную суть»[7].

Ученые Кембриджского университета интерпретируют насилие как: «1) применение силы, чтобы нанести телесные повреждения, вызвать смерть или разрушение (физическое насилие); 2) причинение сильного эмоционального вреда или вреда психике (например, сильное унижение, лишение чего-либо, промывка мозгов), надругательство, осквернение или открытое неуважение, т.е. «совершение насилия» над чем-нибудь ценным, священным»[8].

Таким образом, понятие «теленасилие» не только не противоречит рассмотренному категориальному ряду, но и логически вытекает из него, тем более что информация, циркулирующая в обществе и ретранслируемая массмедиа, в значительной степени обуславливает тот или иной тип человеческого поведения, а значит, способна стимулировать и деструктивное поведение.

Вопросы агрессии на телеэкранах стали предметом научного интереса таких американских представителей социальной психологии, как С. Фешбах, А. Сигал, Э. Маккоби, А. Бандура, Л. Берковитц и др.[9]. Изучением подростковой агрессивности, обусловленной негативными общественными явлениями, занимались признанные отечественные специалисты в области психологии, социологии, философии, медицины А. Н. Леонтьев, А. Е. Личко, А. Г. Асмолов, Н. Д. Ливитов, У. Бельсон, Л. Ирон, Р. Хьюсман и др.

Они внесли весомый вклад в осознание роли влияния социальных условий на поведение подростка.

Демонстрация сцен насилия на телевидении стала предметом глубокой озабоченности общественности многих стран и мирового сообщества в целом фактически одновременно с превращением телевидения в СМИ.

Наряду с «новыми» электронными медиа телевидение продолжает оставаться важной частью психосоциальной среды: в одной среднестатистической семье телевизор работает до семи часов в сутки[8]. Д. Брайант и С. Томпсон, авторы книги «Основы воздействия СМИ», отмечают: «На протяжении всей истории научного поиска в сфере медиавоздействия в ходе многих исследований обна-

руживались свидетельства того, что просмотр жестоких фильмов и других телепередач ведет к проявлениям насилия»[10]. Более чем 30-летний опыт медицинских исследований в США показал, что просмотр "развлекательного" насилия может привести к росту агрессии, исказить отношения, ценности и поведение, особенно у детей[11].

Статистика свидетельствует, что в 1969 г. в среднем 9 американских телепередач из 10 содержали сцены насилия и жестокости. В 1981 г. их доля стала меньшей, но все еще две из трех[12]. Сегодня в свои 18 лет юный американец успевает увидеть на телевидении более 180 тыс. раз, в том числе примерно 80 тыс. убийств[13]. В тиражирование сцен насилия давно включился Интернет, число пользователей которого стремительно растет. Исследователями медицинского факультета Гарвардского университета подсчитано: американские дети 28 часов в неделю проводят за телевизором, час тратят на видеоигры или на работу в Интернете, несколько часов смотрят фильмы и слушают музыку. Все это занимает больше времени, чем обучение в школе. Данные исследований Американской академии детской и подростковой психиатрии говорят об аналогичной гиперактивности медиапотребления несовершеннолетней аудиторией[14].

В 2001 г. главный хирург США в докладе о проблеме молодежного насилия счел фактором риска просмотр подростками передач, содержащих акты насилия: «По уровню воздействия на сознание ребенка этот фактор риска сопоставим с такими проблемами, как бедность, плохое социальное окружение, низкий уровень интеллекта и др.».

National Television Violence Study – контент-анализ передач 23 ведущих телеканалов США (ABC, CBS, FOX, NBC, A&E, AMC, BET, Cartoon Network, Disney, Family Channel, Lifetime, Nickelodeon, TNT, USA, MTV, Cinemax, HBO, Showtime и др.), проведенный учеными из нескольких университетов, – показал, что на экране агрессия в 55% случаев не осуждалась. Выводы после отсмотренных 6 тыс. часов телевизионного времени с 6 утра до 11 вечера таковы: телевизионное насилие несет серьезную угрозу негативного влияния на детскую аудиторию[15].

В 2003 г. агентство Mediascope подсчитало, что в США 66% детских телепередач включали в себя сцены насилия, и в 3/4 из них насилие не было наказано. Журнал "Journal Children and Media" постоянно обновляет статистику, которая показывает, что объем насилия на телеэкране не снижается.

Есть множество исследований о взаимосвязи теленасилия с ростом преступлений, агрессивности среди детей и взрослых, числом самоубийств.

Отдельные группы подростков особенно подвержены риску, обусловленным демонстрацией насилия на телевидении. Так, дети с разнообразными эмоциональными и поведенческими расстройствами и дети с синдромом дефицита внимания/гиперактивности, «оппозиционно-вызывающими расстройствами и иными расстройствами

поведения проявляли сочувственное отношение к агрессорам на экране»[16].

Зарубежными и отечественными учеными установлена прямая зависимость между временем, проведенным подростком за телевизором и склонностью к агрессии в зрелом возрасте. Группа ученых из Колумбийского университета и Нью-Йоркского института психиатрии 17 лет отслеживала жизненный путь 700 подростков и в результате аргументированно доказала, что дети, которые смотрят телепередачи дольше трех часов в день, совершают насильственные преступления, в том числе убийства, драки и ограбления, в пять раз чаще, чем их сверстники. Причем «результат интеракции наблюдения за жестокостями и идентификация ребенка с жестоким персонажем точнее всего определяла его жестокое поведение впоследствии»[17]. Приведенный выше обзор западных исследований показал, что демонстрация насилия и непристойностей на телеэкране способна провоцировать людей на совершение преступлений.

Статья 11 Закона «О правах ребенка в Республике Казахстан» определяет право ребенка на свободу слова и выражения мнения, а равно на развитие своей общественной активности, получение и распространение информации, соответствующей его возрасту. Права ребенка в культурной сфере гарантированы положениями статьи 34 Закона, в соответствии с которыми государство обеспечивает детям возможность приобщения к истории, традициям и духовным ценностям народа Казахстана и достижениям мировой культуры, а также поощряет создание организации для развития творческих и научных способностей детей, выпуск кино- и видеофильмов, теле- и радиопередач, издание детских газет, журналов и книг, обеспечивает их доступность в порядке, установленном законодательством Республики Казахстан.

Провозглашая гарантии доступа детей к самой различной информации и право создавать ее творческим трудом ребенка, действующее законодательство Казахстана устанавливает целый ряд ограничений на распространение информации, которая может рассматриваться как вредная для детей, а также для нравственности общества.

Основные ориентиры для создания безопасной информационной среды для ребенка, которые раскрываются в иных нормативных правовых актах, формирует Закон «О правах ребенка в Республике Казахстан». Пункт 1 статьи 36 обязывает государственные органы, физических и юридических лиц защищать ребенка от отрицательного воздействия социальной среды, информации, пропаганды и агитации, причиняющих вред его здоровью, нравственному и духовному развитию. Указанное положение находит развитие в статье 39 Закона, которая запрещает осуществлять для детей распространение литературы, газет, журналов и других средств массовой информации, направленных на разжигание расовой, национальной, социальной и религиозной вражды, пропагандирующих сословную исключительность, войну, содержащих призывы к насильственному изменению конституционного

строю и нарушению территориальной целостности Республики Казахстан, порнографию или иным образом причиняющих вред духовному и нравственному развитию ребенка. Закон «О правах ребенка в Республике Казахстан» также запрещает вовлечение ребенка в производство продукции и материалов порнографического и эротического характера, указывая, что таковое влечет ответственность в соответствии с законодательством (статья 40-1).

Ответственность за наиболее общественно опасные нарушения приведенного законодательства зафиксирована в положениях уголовного законодательства Казахстана. В частности, статьи 273-1 и 274 Уголовного кодекса предусматривают санкции за изготовление и оборот материалов или предметов с порнографическими изображениями несовершеннолетних либо их привлечение для участия в зрелищных мероприятиях порнографического характера, а также за незаконное распространение произведений, пропагандирующих культ жестокости и насилия.

Закон «О правах ребенка в Республике Казахстан» также устанавливает защитные механизмы, ограждающие ребенка от вредного воздействия алкогольной продукции и табачных изделий, от наркотических средств, психотропных, сильнодействующих или ядовитых веществ, а также от вовлечения ребенка в проституцию. Такие механизмы не включают в себя меры по защите от информации, однако задают ориентиры того, что может рассматриваться, как антиобщественное поведение. Информация, провоцирующая к таковому, не должна быть доступна ребенку.

Развитие положений законодательства о защите прав ребенка находит отражение в информационном законодательстве. Так, законами «О телерадиовещании» и «О культуре» созданы предпосылки для внедрения системы возрастной классификации и маркировки информационной продукции, которая может наносить вред детям.

Статья 28-3 Закона, регулирующего отношения в сфере культуры, вводит требования к использованию следующей возрастной классификации кинематографической продукции, называя ее «индексами фильмов»: «Все фильмы, произведенные в Республике Казахстан, и фильмы, ввозимые (доставленные) на территорию Республики Казахстан с целью проката и публичной демонстрации, индексируются по зрительскому возрастному цензу». Среди указанных индексов можно отметить три: «БА» - фильмы, разрешенные для показа детям, достигшим двенадцати лет, «Е1 8» - фильмы, предназначенные для зрителей с восемнадцати лет, «НА» - фильмы, предназначенные для зрителей с двадцати одного года. Закон предусматривает, что показ фильма по телеканалам (за исключением иностранных телеканалов) с индексом Е1 8 допускается после 22 часов до 06 часов утра местного времени, с индексом НА - после ноля часов до 06 часов утра местного времени.

Данная норма была продублирована позже, появившись при принятии Закона РК «О телерадиовещании», в статье 29 указанного акта. Кроме того,

указанное положение содержит общий запрет на распространение телепрограмм, которые могут нанести вред физическому, психическому, нравственному, моральному и духовному развитию детей и подростков.

Кроме того, в 2015 году была совершена попытка включить в систему законодательства о защите детей Республики Казахстан Закон «О защите детей от информации, причиняющей вред их здоровью и развитию». Документ предполагал классификацию любой информации, доступной в публичном пространстве: выделение той информации, которая не разрешена к распространению среди детей, а также информации, соответствующей определенным возрастным группам детей, с установлением специального режима ее оборота. Также проектом закона предусматривалась обязательная информационная маркировка продукции и основные правила экспертизы информационной продукции.

Однако, закону не суждено было вступить в силу: он был признан неконституционным на основании нормативного постановления Конституционного совета РК от 18 мая 2015 года № 3. Конституционный совет выявил целый ряд нарушений в документе. В числе прочего, недопустимыми были сочтены положения, допускающие «неоправданно широкую интерпретацию» содержания, а, следовательно, и возможность произвольного применения; условия и пределы отдельных запретов, позволяющие расширительно толковать их содержание. Выявленные недостатки, согласно позиции Конституционного совета, свидетельствовали о том, что некоторые положения законопроекта не соответствовали требованиям юридической точности и предсказуемости последствий, ясности и недвусмысленности законодательных предписаний, которые вытекают из конституционного принципа равенства всех перед законом и судом, поскольку такое равенство может быть обеспечено лишь при условии единообразного понимания, толкования и применения правовой нормы.

Статья 4 Закона Республики Казахстан от 2 июля 2018 года № 169-VI ЗРК «О защите детей от информации, причиняющей вред их здоровью и развитию» регламентирует принципы государственной политики, государственное регулирование, общественный контроль и участие в сфере защиты детей от информации, причиняющей вред их здоровью и развитию.

Государственная политика в сфере защиты детей от информации, причиняющей вред их здоровью и развитию, основывается на принципах:

1) обеспечения государством защиты прав и законных интересов детей с учетом психологических особенностей, уязвимости от негативного влияния информационной среды;

2) системности и комплексности государственных мер по обеспечению защиты детей от информации, причиняющей вред их здоровью и развитию;

3) учета исторических и иных традиций, культурных ценностей общества и государства в целях

надлежащего воспитания и полноценного развития детей;

4) допустимости ограничения законами Республики Казахстан прав детей свободно получать и распространять информацию, причиняющую вред их здоровью и развитию.

В соответствии с подпунктом 6) пункта 2 статьи 15 рассматриваемого закона, распространение информационной продукции без знака возрастной категории на территории Республики Казахстан не допускается, за исключением интернет-ресурсов, кроме сетевых изданий.

В соответствии с пунктом 1 статьи 13 Закона Республики Казахстан «О средствах массовой информации», приостановление либо прекращение выпуска или распространения продукции средства массовой информации, поставленного на учет в уполномоченном органе, возможно по решению собственника или суда.

Порядок приостановления и прекращения деятельности средств массовой информации, в том числе интернет-ресурсов, определен Законами Республики Казахстан «О средствах массовой информации» от 23 июля 1999 года № 451-І и Законом Республики Казахстан «О связи» от 5 июля 2004 года № 567

Меры по ограничению доступа к интернет-ресурсам принимаются при предоставлении или выявлении материалов, запрещенных вступившим в законную силу решением суда, а также содержащих нарушения действующего законодательства Республики Казахстан.

Согласно пункту 1-3 статьи 36 Закона Республики Казахстан «О связи» от 5 июля 2004 года № 567, при оказании услуг доступа к интернету оператор связи обязан ограничить доступ к информации, запрещенной вступившим в законную силу решением суда или законами Республики Казахстан.

В соответствии с пунктом 1-1 статьи 41-1 Закона, в случаях распространения по сети телекоммуникаций информации, запрещенной или иным образом ограниченной к распространению вступившими в законную силу судебными актами или законами Республики Казахстан. Также если доступ, к которой временно приостановлен внесенным в уполномоченный орган в области информации представлением Генерального Прокурора Республики Казахстан или его заместителей об устранении нарушений законности, операторы связи и (или) государственная техническая служба по предписанию уполномоченного органа в области информации обязаны принять незамедлительные меры по ограничению доступа к запрещенной информации.

Данный механизм является универсальным, и применим ко всем случаям распространения по сетям телекоммуникаций информации, запрещенной законами Республики Казахстан.

Таким образом, на сегодняшний день, в Казахстане существует 4 правовых основания для ограничения доступа к интернет-ресурсам:

- 1) решение самого собственника;
- 2) решение суда;

3) представление Генерального Прокурора или его заместителей;

4) предписание уполномоченного государственного органа.

Вместе с тем согласно подпункта 154-4) пункта 16 Положения Министерства культуры и спорта Республики Казахстан, утверждённого постановлением Правительства Республики Казахстан от 23 сентября 2014 года, к функциям центрального аппарата относится осуществление возрастной классификации фильмов, предназначенных для проката на территории Республики Казахстан, при выдаче прокатного удостоверения.

В связи с изложенной выше проблемой, предлагается пересмотреть содержание подпункта 6) пункта 2 статьи 15 Закона Республики Казахстан «О защите детей от информации, причиняющей вред их здоровью и развитию» и ввести процедуру возрастной классификации фильмов, транслирующихся на интернет-ресурсах.

Список литературы

1. <https://crimea-fun.ru/interesnye-fakty-pro-anime-udivitelnye-fakty-ob-anime-ch>
2. Указ Президента Республики Казахстан от 4 ноября 2014 года № 939 «О Концепции культурной политики Республики Казахстан»
3. Ключкова А.В., Пристанская О.В. Информационные предпосылки криминализации сознания. Вестник МГУ. Серия "Право" С. 27 - 38.
4. Большой энциклопедический словарь. С. 19.
5. Большой толковый психологический словарь. Т. 1 (А-О): пер. с англ. М.: АСТ; Вече, 2001. С. 483.
6. Кондаков И. М. Психология. С. 332.
7. Харрис Р. Психология массовых коммуникаций. С. 300.
8. Криминологические аспекты влияния жестокости и насилия в средствах массовой коммуникации на агрессивное поведение несовершеннолетних. URL: diplomnie.com/publ/52-1-0-15047

9. Бандура А. Теория социального научения; Берковиц Л. Агрессия: причины, последствия, контроль. СПб.: Прайм-Еврознак. 2001; Быстров А. Н., Поваренное Ю. П. Концептуальные подходы к исследованию психологической структуры личности и деятельности подростка. Архангельск: Арх. гос. техн. ун-т. 2006. С. 36; Лемиш Д. Жертвы экрана. Влияние телевидения на развитие детей. М.: Поколение. 2007. С. 88–89; Тарасов К. А. Насилие в фильмах: катарсис или мимесис? URL: <http://vivovoco.perm.ru/VV/5/M1MARSIS.HTM>; Харрис Р. Психология массовых коммуникаций.

10. Брайант Д., Томпсон С. Основы воздействия СМИ. С. 193.

11. Федоров А. В. Влияние телеэкранного насилия на детскую аудиторию в США // США – Канада: экономика, политика, культура. 2004. № 1. С. 77-93.

12. Телевидение и видеоигры превращают детей в агрессоров. Телевизоры приучают к насилию. URL: washprofile.org/SUBJECTS-2/tv.html

13. Чернов М. Америку захватил "культ насилия" // RBK daily. 2005. 7 мая. URL: rusk.ru/st.php?idar=322460

14. American Academy of Child and Adolescent Psychiatry. N. Y., 2002. P. 10.

15. См.: Насилие на американском экране. URL: edu.of.ru/attach/17/13636.doc

16. Цит по: Прокопьева О. И. Средства массовой информации тиражируют психопатии?!, или Размышления к статье П. Б. Ганнушкина "Особенности интеллектуальной сферы при некоторых формах психопатии" // Научно-методический центр психокоррекционной практики "Сполеч". URL: spoletch-nik.ru/?opt=news&id_news=7

17. Телевидение и агрессия (дистанционный семейный центр Марины Озеровой). URL: marinaozerova.ru/rus/deti/0-detskom-zdorov_e/televizor-i-deti/televidenie-i-agressiya-2.html

Зангиева Джульетта Абдул-Саламовна

*Студентка 3-го курса биологического факультета
ФГБОУ ВО «Ингушский государственный университет»
Россия, 366700, г. Магас, пр-кт И.Б. Зязикова, 7*

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

Zangieva Juliet Abdul-Salamovna

*3rd year student of the Faculty of Biology
FSBEI HE "Ingush State University"
Russia, 366700, Magas, I.B. Zyazikova, 7*

TOPICAL PROBLEMS OF ENVIRONMENTAL RESPONSIBILITY

Аннотация.

Проблема охраны окружающей среды и рационального использования ресурсов природы, а также охраны от губительных последствий деятельности человека в настоящее время приобрела важное мировое значение. С целью предотвращения загрязнения атмосферы, почвы, недр, водных и биологических ресурсов России, законодатель предусмотрел различные формы экологической ответственности. Однако, на сегодняшний день экологическое законодательство не совершенно. Также в статье разобраны случаи неправильной квалификации экологических правонарушений, которые имеют место быть у правоприменительных органов.

Abstract.

The problem of environmental protection and the rational use of natural resources, as well as protection from the destructive consequences of human activities, has now acquired great global importance. In order to prevent pollution of the atmosphere, soil, subsoil, water and biological resources of Russia, the legislator has provided for various forms of environmental responsibility. However, to date, environmental legislation is not perfect. Also, the article deals with cases of incorrect qualification of environmental offenses that take place at law enforcement agencies.

Ключевые слова: экология, природа, квалификация, норма, состав.

Keywords: ecology, nature, qualification, norm, composition.

Экопреступность – сложное по характеру социально-правовое явление, складывающееся из совокупности экологических преступлений и подрывающее биологические основы существования человеческого общества. В соответствии со ст. 75 ФЗ от 10.01.2002 г. «Об охране окружающей среде» за несоблюдение норм, предусмотренных в области охраны окружающей среды (далее – ОС) предусмотрена экологическая ответственность [1]. Её видами являются имущественная, дисциплинарная, административная, уголовная ответственность [2, с.1117].

На сегодняшний день законодательство об ответственности за преступления в области охраны ОС имеет достаточное количество проблем: множество отсылочных норм, несогласованность между актами и нормами, неоднозначные и не четкие формулировки правовых норм, возможность привлечения к ответственности только при наступлении отрицательных последствий и т. д. Что непосредственно приводит к росту преступности в экологической отрасли права. Несомненным является тот факт, что одним из важных условий повышения эффективности борьбы с экологическими правонарушениями является постоянное совершенствование правовой базы природоохранительной деятельности. В этом направлении должна проводиться большая законодательная работа, предприниматься меры по консолидации усилий законодательной и исполнительной власти, общественных объединений, ученых и предпринимателей по совершенствованию и ускорению разработки и принятию новых нормативно-правовых актов, способных содействовать борьбе с этими преступлениями. Необходимо конкретно сформулировать условия и гарантии реализации субъектами их прав и свобод на благоприятную ОС, более четко раскрывать понятия, указанные в нормах права. Также необходимо уточнить понятие «существенного вреда».

Согласно статистике МВД России, из всех экологических статей, предусмотренных УК РФ (глава 26 УК РФ, статьи: 358 УК РФ; ст. 216; ст. 220; ст. 236; ст. 293; ст. 330 и др.) органы следствия и дознания регистрируют в 90% случаях только 3 состава: незаконная порубка деревьев и кустарников; незаконная добыча водных животных и растений; незаконная охота [3, с.222]. Можно сделать вывод о намеренном концентрировании внимания органов предварительного расследования в сторону борьбы с противозаконной добычей природных ресурсов в ущерб охране ОС от загрязнения. Объективными причинами таких статистических показателей являются не только недостаточным вниманием к эко-

преступлениям, но и отсутствие достаточных перспектив для удачного рассмотрения уголовного дела (УД) в суде о незаконном загрязнении ОС. Также весьма важными факторами здесь могут выступать отсутствие достаточной квалификации следователей в данных составах, отсутствие технических средств, дороговизна необходимых экспертиз, проблема закрепления доказательств, плохое качество материалов, поступающих из контролирующих органов. Выше перечисленные причины в конечном итоге препятствуют качественному рассмотрению и разрешению УД о незаконном загрязнении на судебных и даже на досудебных стадиях уголовного процесса.

Также весьма проблемным является вопрос от- деления уголовного состава и административного правонарушения. Разъяснение данного вопроса дается в ППВС РФ от 18 октября 2012 г. № 21 «О применении судами законодательства об ответственности за нарушения в области охраны окружающей среды и природопользования». Главным критерием разграничения такого уголовного состава как незаконная рубка лесных насаждений и незаконной рубки лесных насаждений предусмотренной ст. 8.28 КоАП РФ - это значительный размер ущерба, нанесённый деянием, превышающий 5 тыс. руб [4]. Соответственно главными критериями от- деления проступка, предусмотренного КоАП и уголовного состава это: во-первых, степень их общественной опасности; во-вторых, наличие или отсутствия тяжких последствий; в-третьих, размер причинённого ущерба. Также весьма важными для квалификации экопреступлений являются такие обстоятельства как место и способ совершения преступления.

Таким образом, экопреступность – не простое по характеру социально-правовое явление, разрушающее биологические основы существования человечества. Поэтому одним из способов повышения эффективности борьбы с ними является постоянное развитие правовой базы охраны ОС.

Список использованной литературы:

- 1) Федеральный закон "Об охране окружающей среды" от 10.01.2002 N 7-ФЗ
- 2) Чучаев А.И. Комментарий к УК РФ. –М. 2020. С.1536.
- 3) Краснова И. О. Экологическое право: учебник для бакалавров / отв. ред. Н. Г. Жаворонкова, И. О. Краснова. –М. 2015. С.376.
- 4) Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 18.10.2012 N 21 (ред. от 30.11.2017) "О применении судами законодательства об ответственности за нарушения в области охраны окружающей среды и природопользования"

УДК 349.22.

Смолярова Марина Леонідівна
кандидат юридичних наук, доцент
Національний університет «Запорізька політехніка»
[DOI: 10.24412/2520-6990-2021-22109-53-55](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2021-22109-53-55)

ПРАВОВІ СТИМУЛИ ЯК ЗАСІБ ДО МОТИВУВАННЯ УЧАСНИКІВ ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

Smoliarova Maryna Leonidivna
Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
National University "Zaporizhzhya Polytechnic"

LEGAL INCENTIVES AS A MEANS OF MOTIVATION OF PARTICIPANTS OF LABOR RELATIONS

Анотація.

Стаття присвячена дослідженню правових стимулів як засобів мотивування учасників трудових правовідносин. На основі глибокого теоретичного аналізу існуючих поглядів в юридичній науці зроблено висновки щодо впливу наукових концепцій на формування дієвого механізму правового стимулювання учасників трудових правовідносин.

Акцентовано увагу, що стимулювання та стимул дві взаємопов'язані категорії. Правовий стимул ззовні впливає на свідомість та психіку учасників трудових правовідносин, тим самим породжуючи мотивування їх поведінки.

Abstract.

The article is devoted to the study of legal incentives as a means of motivating participants in labor relations. Based on an in-depth theoretical analysis of existing views in legal science, conclusions are drawn on the impact of scientific concepts on the formation of an effective mechanism for legal incentives for participants in labor relations.

It is emphasized that stimulation and stimulus are two interrelated categories. The legal stimulus from the outside affects the consciousness and psyche of the participants of labor relations, thereby generating motivation for their behavior.

Ключевые слова: стимул, правовий стимул, стимулирование в трудовом праве, правовые средства, учасники трудових правовідносин.

Keywords: incentive, legal incentive, incentives in labor law, legal means, participants of labor relations.

Підвищення ефективності виробництва на закладах сталого розвитку та розвитку високотехнологічних конкурентних виробництв не можливе без створення сприятливих умов праці для учасників трудових правовідносин. На сьогодні в Україні зростає роль правомірної мотивації суб'єктів трудового права до здійснення ними своїх обов'язків у сфері трудових відносин на вищому рівні. Тому дослідження проблем у сфері мотивування учасників трудових правовідносин за допомогою правових стимулів завжди буде актуальним у юридичній науці.

Дискусійні питання мотивування праці досліджувалися і продовжують активно вивчатися вченими різного профілю, а також зацікавленими представниками виробництва. В якості найбільш відомих українських й російських дослідників з проблем мотивації й стимулювання можна назвати: Н.О. Гущина, В.М. Дуель, Р.А. Калюжного, О.Я. Лапку, О.М. Лебедєву, О.В. Левіна, І.М. Луценко, О.В. Малько, С.В. Мирошник, Т.О. Пікуля та інших. Водночас, важливі питання зазначеної проблеми ще не стали об'єктом спеціального вивчення в сучасній українській науці трудового права і лише частково розкриті зарубіжними науковцями.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі наукових поглядів дослідити правові стимули як засоби мотивування учасників трудових правовідносин та сформулювати висновки, що можуть бути підставою для подальшої поглибленої розробки теорії правового стимулювання у науці трудового права.

Пристаючи до аналізу проблеми мотивування в науці трудового права, окреслимо найбільш проблемні аспекти, на яких буде побудовано дане дослідження. По-перше, на наш погляд, необхідно чітко визначити поняття правового стимулювання у трудовому праві на відміну від стимулювання до праці з економічної, психологічної, соціальної, інших точок зору.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови «стимулювання» пояснюється як дія, або означає: давати стимул чи бути стимулом до чого-небудь; прискорювати, посилювати, поліпшувати здійснення чого-небудь [1, с. 1195].

Правові стимули є правовими засобами, які у кінцевому результаті і визначають поведінку особистості. Термін «юридичні засоби» використовувався ще в працях дореволюційних правників. Досить докладно з психологічної точки зору про правові засоби писав Л.Й. Петражицький: «Основним методом право політичного мислення є психологічна дедукція, умовиводи на підставі психологічних

передумов щодо тих психічних – мотиваційних і педагогічних – наслідків, які повинні виходити в результаті дії відомих почав і інститутів права, або щодо тих законодавчих засобів, які здатні викликати знані бажані психічні – мотиваційні і педагогічні – ефекти [2, с. 4].

Найважливішою функцією правових засобів виступає досягнення ними цілей правового регулювання. Іншою, не менш важливою функцією юридичних засобів є те, «що вони вносять цивілізованість в чинні суспільні відносини, пропонуючи замість незаконних і стихійних правові механізми розв'язання виникаючих проблем, правові способи усунення конфліктів і, таким чином, сигналізують про ступінь цивілізованості конкретного суспільства, виступаючи показником його правових можливостей і рівня правового розвитку ...» [3, с. 24]. Зрозуміло, що правові засоби своєю дією показують можливості права, його потенціал в регулюванні суспільних відносин. Власне, правові засоби й надають соціальну цінність права.

Зокрема, І.М. Луценко, правові засоби розглядає як особливі явища, що дозволяють особі у процесі діяльності задовольнити свої потреби та інтереси. Правовими засобами можуть виступати ті правові явища, які є способами, найбільш прийнятними відносно певного випадку, з метою досягнення поставлених цілей [4, с. 14].

Ми погоджуємося з думкою С.В. Мирошник, про те, що правовими стимулами в інформаційно-психологічному сенсі є саме певні засоби: заохочення, пільги, суб'єктивні права, законні інтереси та інше, але не юридичні норми, інститути, галузі, які містять у собі ці засоби [5, с. 24].

Аналіз позицій вищезгаданих науковців, дає нам можливість зробити висновок, що правовий стимул, як правовий засіб виступає інструментом за допомогою якого досягаються бажані результати. Тому, під правовим стимулом у трудовому праві розуміють правовий засіб, правову міру, що регулює трудові відносини шляхом спонукання учасників трудових правовідносин до певної соціально корисної поведінки шляхом надання їм додаткових можливостей і благ.

Протягом певного часу основні засоби забезпечення належної поведінки розглядалися як міри покарання, тобто дана проблема вирішувалася виключно через поняття правопорушення і відповідальності. Однак, з огляду на необхідність появи інших засобів правового впливу на суб'єктів права, з'явилися абсолютно логічні спроби пошуку нових засобів забезпечення правомірної поведінки. Аби не заглиблюватися у зміст наукових дискусій щодо визначення суті засобів стимулювання з точки зору їх правової природи, відзначимо лише основні їх напрямки. Прихильники розуміння стимулювання в вузькому сенсі поділяють цілі застосування заходів стимулювання і заходів відповідальності, вважаючи, що основна мета заходів стимулювання – заохочення, стимулювання суспільно корисної діяльності суб'єкта, водночас заходи відповідальності покликані здійснювати функції покарання [6, с. 81]. Автори, які розглядають правове стимулювання в

широкому сенсі, вважають, що воно містить в собі відносну єдність заохочення і відповідальності, і, відповідно, визнають єдність мети стимулювання і відповідальності.

Правники під стимулюванням у трудовому праві розуміють процес, спрямований на спонукання суб'єктів до активізації й вдосконалення трудової діяльності за допомогою закріплення в нормах трудового права «режиму сприяння», сприяючого задоволенню їх інтересів і потреб у сфері трудової діяльності. Виходячи з вищезазначеного визначення, можна виокремити основні його відмінності від економічного, соціального стимулювання праці, стимулювання з точки зору психології. У літературі виділяють різні види стимулювання трудової діяльності: моральні, матеріальні (непрямі, прямі, матеріально-грошові), змішані, інші види. Не дивлячись на відмінність в термінології й деяких аспектах визначення підстав поділу, все ж визначається, що основою є саме правове стимулювання, тобто засоби стимулювання закріплені в певній нормі права. Так, якщо з засобами матеріального стимулювання все більш-менш просто, то щодо інших видів стимулювання необхідно проведення змістовного, як теоретичного, так і практичного дослідження. Досить проблематичним представляється правове закріплення засобів психологічного стимулювання трудової діяльності, оскільки на практиці лише у великих комерційних підприємствах існує розвинена корпоративна політика.

Зрозуміло, що стимулювання формує мотивацію, яка неможлива без наявності мотиву. Мотив це багатозначний термін. В юридичній, економічній, соціологічній та психологічній літературі він трактується по-різному, але найчастіше як внутрішня рушійна сила, що спонукає людину до дії. Мотиви виконують не тільки спонукальну функцію, а й функції що спрямовують та регулюють. Мотиви не можуть виникати без потреб та інтересу, тому суспільство впливаючи на процес формування та задоволення потреб особистості, одержує можливість спрямувати її життєві орієнтири на відповідну поведінку. Задовольняючи свої матеріальні, соціально-економічні та духовні потреби, людина досягає поставленої мети. Крім того, однією зі складової мотивації є стимули, за допомогою яких можливе спонукання людини до дії в певному напрямку. В науковій літературі терміни «мотив» і «стимул» розглядають як синоніми. Однак під мотивом розуміється внутрішня спонукальна сила, прагнення, а під стимулом розуміється зовнішнє спонукання з певною метою.

Дійсно, якщо людина прагне до активності, то у неї є мотивація. У багатьох літературних джерелах терміни «мотивація» і «мотивування» розглядають як синоніми. Ці терміни мають спільні, так і відмінні риси. Однак, на нашу думку, при визначенні змісту мотивації як процесу доцільно використовувати термін «мотивування».

Як ми вже досліджували, в основу організації системи стимулювання працівників повинні бути покладені превалюючи над іншими типи трудових мотивацій. У нинішній ситуації це матеріальний

фактор як засіб для існування. Стимулювання має бути спрямоване на вирішення економічних, а й соціальних, і психологічних завдань на основі розширення прав органів трудових колективів у використанні різних форм стимулювання [7, с. 165].

Отже, стимулювання та стимул дві взаємопов'язані категорії. Правовий стимул ззовні впливає на свідомість та психіку учасників трудових правовідносин, тим самим породжуючи мотивування їх поведінки. Наявність правового стимулу мотивує поведінку суб'єктів трудового права, зацікавлює і спонукає їх до дії для задоволення як суспільних, так і власних потреб та інтересів. Правові стимули завжди будуть потужним інструментом правового регулювання трудових правовідносин, що сприятиме досягненню мети стимулювання.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. К.; Ірпінь : Перун, 2002. 1440 с.

2. Петражицкий Л.И. Введение в изучение права и нравственности. Основы эмоциональной психологии. СПб., 1908. 690 с.

3. Малько А.В. Стимулы и ограничения в праве. М.: Юристъ, 2005. 250 с.

4. Луценко. І.М. Правові стимули: теоретико-правові засади та механізм реалізації: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2009. 227 с.

5. Мирошник С.В. Теория правового стимулирования : дис. на соискание ученой степени доктора юрид. наук : спец. 12.00.01 / Светлана Валентиновна Мирошник. Ростов-на-Дону, 2003. 380 с.

6. Алексеев С.С. Общая теория права: в 2 т. М.: Юрид. лит., 1982. Т. 2. 360 с.

7. Смолярова М.Л. Поняття та сутність стимулів у трудовому праві. // Науковий вісник Херсонського державного університету: збірник наукових праць. Серія «Юридичні науки». № 5/2017: Херсон: Херсонський держ. ун-т, 2017. С. 163–166.

ECONOMIC SCIENCES

Антошкиева Далихан Хаваши-Магомедовна
студент, Ингушский государственный университет
научный руководитель:

Погорова Замира Магомедовна
ст.препод.каф. «Экономика», Ингушский государственный университет

СОЗДАНИЕ И ОРГАНИЗАЦИЯ МАЛОГО БИЗНЕСА В РОССИИ

Antoshkiewa Dalihan Khavash-Magometovna
student, Ingush State University
scientific director:

Pogorova Zamira Magomedovna
senior lecturer department "Economics", Ingush State University

ESTABLISHMENT AND ORGANIZATION OF A SMALL BUSINESS IN RUSSIA

Аннотация.

Научная статья посвящена проведению исследовательского анализа особенностей создания и организации малого бизнеса в России. Рассмотрены актуальные проблемы текущего этапа развития малых предприятий в российской экономике. Перечислены основные этапы действий, которые предприниматель важно совершать при организации малого бизнеса. Проанализирована характеристика режимов налогообложения для малых предприятий и их экономическая эффективность при создании нового малого бизнеса.

Abstract.

The scientific article is devoted to the research analysis of the peculiarities of creating and organizing a small business in Russia. Topical problems of the current stage of development of small enterprises in the Russian economy are considered. The main stages of actions that an entrepreneur are important to perform when organizing a small business are listed. The article analyzes the characteristics of taxation regimes for small businesses and their economic efficiency in creating a new small business.

Ключевые слова: малый бизнес; малые предприятия; малое предпринимательство; создание бизнеса; организация бизнеса; налогообложение.

Keywords: small business; small businesses; small business; business creation; business organization; taxation.

Малый бизнес играет высокую практическую роль при формировании национальной экономической системы любого государства. И чтобы данные хозяйствующие субъекты имели потенциал к развитию и масштабированию бизнес-деятельности, сформирована упрощенная система налогообложения.

На сегодняшний день, помимо распространения пандемии коронавируса, современный этап развития субъектов малого бизнеса в экономике России сопряжен негативным влиянием следующих факторов, как [1; 2]:

- неустойчивое законодательное поле и постоянно меняющиеся условия налоговой политики;

- институциональная среда, порождающая уход бизнеса в теневой сектор экономики и формирующая коррупционные механизмы;

- нестабильная экономическая конъюнктура, включая динамику основных макроэкономических показателей.

В итоге, текущий уровень развития малого предпринимательства для обеспечения интересов и задач государственной социально-экономической политики в России недостаточный, поскольку по доли в общем ВВП и рынке труда, наша страна уступает позициям государств с развитой экономикой (см. рисунок 1).

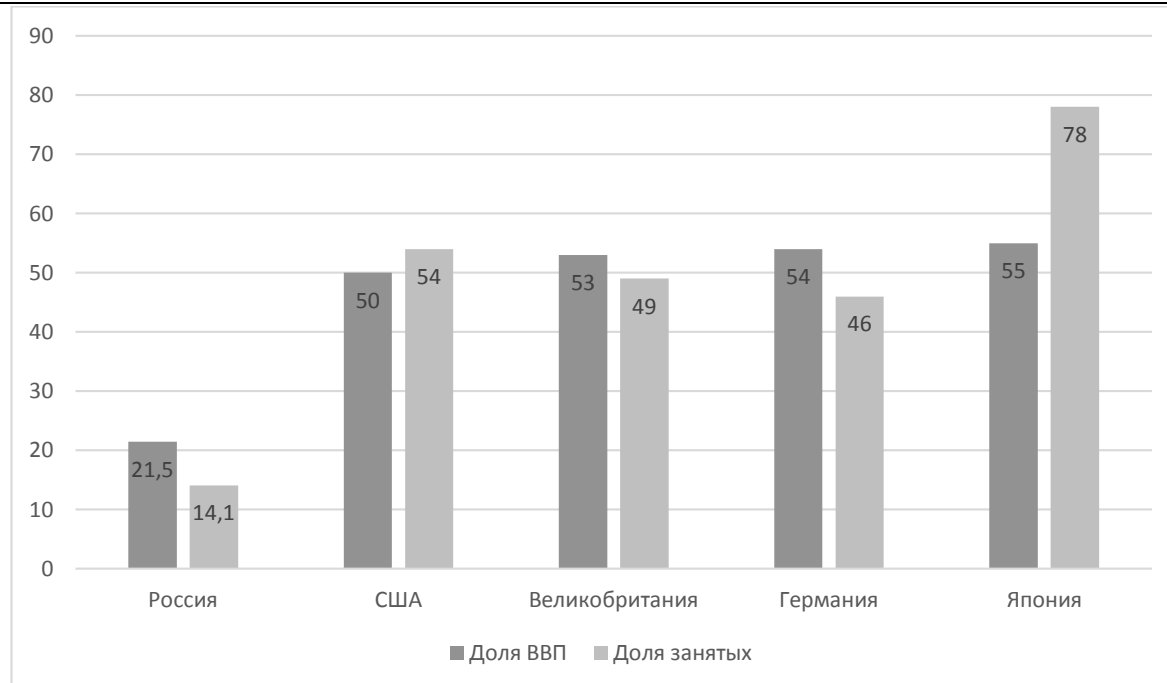

Рисунок 1 – Доля малого бизнеса при формировании ВВП и рынка труда в России и экономически развитых странах

По этой причине формируется необходимость разработки механизмов и инструментов, направленных на устранение низкого потенциала развития субъектов малого предпринимательства в России, что обусловлено не только условиями деловой среды, но и их внутренними факторами, такими как дефицит финансовых ресурсов и недостаток профессиональных знаний.

Одним из направлений государственной политики Правительства РФ стимулирования развития субъектов малого предпринимательства выступает упрощенная процедура регистрации организаций данной формы, а также упрощенная система налогообложения.

Чаще всего организация предприятия малого бизнеса производится с нуля, а это значит, что у предпринимателя отсутствует опыт работы и ему нужно многому учиться. В отечественных реалиях процесс создания и организации связан с большим количеством незначительных, на первый взгляд, нюансов, которые способны, тем не менее, значительно усложнить этот процесс. При этом неграмотный поход к этапам создания малого предприятия создаст все условия, способствующие его финансовому краху.

Создание и организация малого бизнеса в России предполагает соблюдение ряда этапов. Рассмотрим действия и стадии организации нового предприятия, которые необходимо совершить начинающим малым предпринимателям.

1. Определение состава учредителей и разработка учредительных документов.
2. Заключение учредителями договора о создании малого предприятия.
3. Утверждение устава организации и оформление протокола.
4. Открытие временного коммерческого счета в банке.

5. Регистрация малого предприятия.

6. Передача сведений о предприятии для включения его в Государственный реестр России.

7. Внесение участниками предприятия полностью своих вкладов в банк.

8. Открытие постоянного расчетного коммерческого счета в банке.

9. Регистрация предприятия в органах налогового регулирования.

10. Получение разрешения на изготовление круглой печати и углового штампа.

11. Изготовление круглой печати и углового штампа.

Важнейшим, по нашему мнению, вопросом при организации и регистрации предприятия является выбор упрощенной схемы налогообложения. Существует спорный выбор между режимами «УСН Доходы» и «УСН Доходы минус расходы».

Для того, чтобы определить, какой из специальных налоговых режимов в России наиболее выгодный для малых предприятий, рассмотрим практический пример.

Вводная информация малого предприятия следующая:

- планируется открытие магазина товаров «Электрооптика»;
- предполагаемый доход в месяц без НДС должен составлять 1 млн рублей;
- предполагаемые расходы в месяц должны составлять 0,75 млн рублей;
- количество работников составляет 5 человек;
- сумма страховых взносов на 1 работник в месяц составляет 0,003 млн рублей или 0,015 млн рублей за всех 5 людей.

При упрощенной системы налогообложения «Доходы» единый расчет годового налога можно рассчитать следующим образом: 1 млн рублей * 12 месяцев * 6% = 0,72 млн рублей. Данная сумма

уменьшается на сумму уплаченных страховых взносов работников: $0,015 \text{ млн рублей} * 12 \text{ месяцев} = 0,18 \text{ млн рублей}$. В итоге, размер налога за год составляет: $0,72 \text{ млн рублей} - 0,18 \text{ млн рублей} = 0,54 \text{ млн рублей}$.

При упрощенной системы налогообложения «Доходы минус расходы» единый расчет годового налога можно рассчитать следующим образом (как правило, налоговая ставка составляет 15%): $(1 \text{ млн рублей} * 12 \text{ месяцев}) - (0,75 \text{ млн рублей} * 12 \text{ месяцев}) * 15\% = 0,45 \text{ млн рублей}$. Уменьшать сумму налогов из-за уплаченных страховых взносов в данном налоговом режиме предприниматели могут. Единственное – страховые взносы могут учитывать, как расходы предприятия.

Таким образом, при упрощенной системы налогообложения «Доходы» единый расчет годового налога составляет 0,54 млн рублей, а при упрощенной системы налогообложения «Доходы минус расходы» – 0,45 млн рублей.

В случае с общей системой налогового режима, необходимо посчитать следующие налоговые исчисления малого предприятия по разным объектам налогообложения:

- налог на прибыль можно рассчитать следующим образом: $1 \text{ млн рублей} * 12 \text{ месяцев} * 20\% = 2,4 \text{ млн рублей}$;

- налог на НДС можно рассчитать следующим образом: $1 \text{ млн рублей} * 12 \text{ месяцев} * 20\% = 2,4 \text{ млн рублей}$;

- налог на имущество организации – 2,2% от имущества, размер которого составляет условные 1 млн рублей = 0,022 млн рублей.

Суммарно налоговые выплаты предприятия за один календарный год составят примерно 5 млн рублей, что попросту не сравнимо с упрощенными системами налогообложения, входящих в специальные налоговые режимы.

Таким образом, при подробном анализе характеристики и условиях налогообложения, можно

установить следующее: что наиболее оптимальным выбором для малых предприятий будет упрощенная система налогообложения «Доходы минус расходы» (однако лишь в том случае, если лимиты предприятия не превышены).

Таким образом, создание и организация важнейшие этапы при создании нового малого бизнеса, и чтобы данный процесс был правильно организован и выполнен, необходимо соблюдение всех условий и стадий, в особенности, верного выбора режима налогообложения.

Список использованных источников

1. Базилевич А.Р. Проблемы и пути повышения финансовой устойчивости организации // Молодой ученый. 2019. № 37 (275). С. 116-118.

2. Китиева М.И., Орцханова М.А., Арчакова М.Б. Анализ и тенденции развития малого предпринимательства в Республике Ингушетия. Экономика и предпринимательство. 2015. № 10-2 (63). С. 966-968.

3. Китиева М.И., Орцханова М.А., Полонкоева Ф.Я. Роль малого бизнеса в социально-экономическом развитии региона (на примере Республики Ингушетия). В сборнике: Вузовское образование и наука. Материалы Всероссийской научно-практической конференции. ФГБОУ ВО «Ингушский государственный университет». 2017. С. 82-86.

4. Кузнецова Ю.О., Сафарли М.С. Роль предприятий малого бизнеса в экономике Российской Федерации // Актуальные вопросы гуманитарных и естественных наук. 2019. С. 138-144.

5. Выбор режима налогообложения, или как же платить налоги. URL: https://www.nalog.ru/create_business/ip/in_progress/taxation_type_choice

6. Системы налогообложения: как сделать правильный выбор. URL: <https://www.regberry.ru/nalogooblozhenie/sistemy-nalogooblozheniya>.

УДК 338.001.36

Zalilova Z.A.

Bashkir State Agrarian University

DOI: [10.24412/2520-6990-2021-22109-58-60](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2021-22109-58-60)

ABOUT WORKING WITH BIG DATA

Abstract.

The article is devoted to the fact that work with big data is constantly gaining momentum and the result of the analyzes and the collection of information depends on how to use them correctly.

Keywords: data, information, grouping, aggregation, result, analysis.

Today, when every member of the society has access to the media and the Internet, to which there are answers to almost any questions, there may arise problems in analysing information that was received. Often, information is given in long-term dynamics and in a wide spatial aspect, which in turn, makes it difficult for the users to draw the right conclusions on their own in short periods of time. To analyse the resulting array of information, we have to face a number of new issues that arise in the process of studying any question.

Large data sets are huge amounts of information

that are stored on any storage medium. At the same time, they are so large that it is impractical to process them using conventional software or hardware, and in some cases it is completely unrealistic.

An example of large data can be social networks - where each profile, or each user page, is a tiny drop in a huge ocean of information that is not structured in any way.

At the same time, we should not forget that, when each of us is submitting any documents at kindergartens, in school, at work, at the clinic, or anywhere else,

we always fill a document that gives permission to process personal data consequently sending all our information to the general information storage. This, too, is a real example of large data, which accumulate in virtually every sphere of human life.

In the agricultural sector, there is also a constant collection of information from agricultural producers of all forms of ownership. In some cases, researchers cannot just get exactly what interest them as sometimes the same information is fragmented and varies in the manner of submission by different opponents.

Day by day this process goes on continuously and thus the information around us and about us becomes big data.

In the educational process when teaching a number of economic disciplines, such as statistics, econometrics, methods of multidimensional analysis of statistical data, the lecturer's task is to teach students not only the calculation of the parameters using statistical and mathematical tools and the use of certain methods of the discipline, but first and foremost - the correct, competent search necessary for the analysis of information. In connection with the specifics of our agrarian university, lecturers bring their subjects as close as possible to the branches of agriculture, so that our graduates are ready to work in their specialty. The implementation of many calculations occurs in Microsoft Excel.

For example, a grouping of districts of the Republic of Bashkortostan by the number of bee colonies, in a process by which it is possible to identify which areas are leading this in this criteria, and in which areas have no bee colonies at all. Also, a simultaneous calculation of their productivity, gross output, marketable and fodder output is made, the average indicators are calculated by districts, by groups and in the whole republic. Then the results of the grouping are analysed and conclusions are formulated. When performing this study, students together with the teacher use in-depth methods of analysis, which involve the use of mathematical tools with advances of the field of information technology.

When conducting sample surveys of agricultural producers, students often use the split testing method, when a control population is selected from the available total data (by agricultural producers), which is alternately compared with other similar populations where a change is made. Conducting such tests helps to determine which of the parameters fluctuations have the greatest impact on the control population. a huge number of iterations can be carried out due to the large volumes of data, with each of them closer to the most reliable results.

The method of predictive analytics is also actively used in the educational process. Lecturers introduce students to various forecasting techniques in order to identify how a process or object of research will develop in the future, so that you can always apply leverage for successful development.

At the moment, the importance and value of processing large amounts of data is increasing every day. Leading information technology manufacturers are trying to develop new products in order to meet the demand of not only giant organizations, but also representatives of small and medium businesses. To do this,

storage is created in the form of clouds which are more financially beneficial; there is an active use of "dark data", where all non-digitized information about a particular object is stored despite not playing a key role in its direct use, but may serve as a reason for switching to a new information storage format; artificial intelligence technologies are being developed, etc.

All these, of course, will facilitate the process of collecting, storing and obtaining necessary information not only to University students, but also to all users. It will help to quickly create new projects that may become more popular in society; there will be an opportunity to correlate customer requirements with existing services and to receive as soon as possible all the necessary information or to correct it; it will be possible to assess the level of current satisfaction of all users, as well as each individual; will help in attracting the target audience to the Internet, as it will be able to control huge amounts of data.

References

1. Strategic Development and Use of Agro-Food Sector's Potential in Rural Areas / Z. Zalilova, M. Lukyanova, V. Kovshov, A. Sharafutdinov // *Advances in Social Science, Education and Humanities Research: Proceedings of the Ecological-Socio-Economic Systems: Models of Competition and Cooperation (ESES 2019)*, Kurgan, Russia, 24 октября 2019 года. – Kurgan, Russia: Atlantis Press, 2020. – P. 156-161.
2. Scenario Method of Strategic Planning and Forecasting the Development of the Rural Economy in Agricultural Complex / M. T. Lukyanova, V. A. Kovshov, Z. A. Galin [et al.] // *Scientifica*. – 2020. – Vol. 2020. – P. 9124641. – DOI 10.1155/2020/9124641.
3. Залилова, З. А. Экономические факторы и организационные вопросы устойчивого развития отрасли пчеловодства / З. А. Залилова, А. Г. Маннапов // *Вестник Оренбургского государственного университета*. – 2008. – № 8(90). – С. 123-127.
4. Лукьянова, М. Т. Практика стратегического планирования отрасли пчеловодства в Республике Башкортостан через маркетинговый и экономический анализ / М. Т. Лукьянова, В. А. Ковшов, З. А. Залилова // *Роль аграрной науки в устойчивом развитии сельских территорий: Сборник III Всероссийской (национальной) научной конференции, Новосибирск, 20 декабря 2018 года*. – Новосибирск: Новосибирский государственный аграрный университет, 2018. – С. 1102-1107.
5. Маннапова, Р. А. Статистический анализ развития пчеловодства в разрезе категорий хозяйств / Р. А. Маннапова, З. А. Залилова // *Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований*. – 2012. – № 7. – С. 92-93.
6. Analytical support of management accounting in managing sustainable development of agricultural organizations / A. Zakirova, G. Klychova, G. Ostaev [et al.] // *E3S Web of Conferences: Topical Problems of Green Architecture, Civil and Environmental Engineering, TPACEE 2019, Moscow, 20–22 ноября 2019 года*. – Moscow: EDP Sciences, 2020. – P. 10008. – DOI 10.1051/e3sconf/202016410008.
7. Improvement of the procedure for assessing

the personnel of the agricultural organization / A. Zakirova, G. Klychova, O. Doroshina [et al.] // E3S Web of Conferences: 2018 International Science Conference on Business Technologies for Sustainable Urban Development, SPbWOSCE 2018, St. Petersburg, 10–12

декабря 2018 года. – St. Petersburg: EDP Sciences, 2019. – P. 02073. – DOI 10.1051/e3sconf/201911002073.

УДК 338.001.36

Zalilova Z.A.

Bashkir State Agrarian University

DOI: [10.24412/2520-6990-2021-22109-60-61](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2021-22109-60-61)

ABOUT THE FIXED ASSETS OF THE ORGANIZATION

Abstract.

The article describes the role of fixed assets in the activities of the enterprise, their necessity and competent accounting in the process of use. The analysis was carried out on the basis of an operating shipyard in dynamics.

Keywords: fixed assets, organization, analysis, necessity, structure.

Fixed assets are labour resources that will take part in the production process, while maintaining the presence of their own natural form. They are intended for the purpose of the needs of the main activity of JSC Blagoveshchensk Shipbuilding and Ship Repair Plant (hereinafter referred to as JSC BSSZ) and should have a use period of over a year.

Fixed assets are material valuables that at the same time fulfill the following conditions: used in the manufacture of products, in the performance of work or the

provision of services or for the purpose of administrative needs of JSC BSSZ; used for a long period, that is, a useful life of more than 12 months or a normal operating cycle, if it exceeds twelve months; the organization does not plan a further resale of these assets; ready to deliver financial benefits (profits) to JSC BSSZ in the future.

Table-1

Fixed assets of JSC BSSZ

Types of fixed assets	2019. Thousands. Roubles		2020. Thousands. Roubles	
	At the start of the year	At the end of the year	At the start of the year	At the end of the year
Buildings	33823	33823	33823	33823
Facilities and transfer units	22916	22916	22916	22916
Operating equipment	36561	36592	36592	32966
Transportation equipment	9221	9090	9090	8345
Production and household equipment	3221	3113	3113	3109
Other types	6742	6742	6742	6742
Land	1224	1224	1224	1224
Total	113708	113500	113500	109118

Analysing table 1, we can conclude that the largest share of fixed assets was for operating equipment which on average accounted for in 2018 –32.2%, in 2019 –31.2% and in 2020 - 30.2% of the total value of fixed assets. In close second place, are buildings, which on average accounted for in 2018 –29.8%, in 2019 - 30.4% and in 2020 - 31.0% of the total value of fixed assets. In third place are facilities and transfer unit's devices, which account for just over 20.0% over the past three years.

Changes in the value of fixed assets increased in 2018 only in the category of operating equipment. There was a decrease in all other categories, except for the buildings category and the facilities and transfer unit's category.

Current assets - a complex enterprise funds required for the development and provision of the petty cash fund and circulating fund.

The current assets include: production reserves - raw materials, auxiliary materials, purchased semi-finished products, fuel, packaging, spare parts for equipment, as well as economic specialized inventory; unfinished goods - subjects of labour that are in production at various stages of processing in the divisions of the enterprise; the company's own semi-finished products - the subjects of labour, the processing of which is completed entirely in one of the divisions of the enterprise, but are available for post-processing in other units of the company; future expenses, which include costs of preparing and mastering the latest products, innovation and creativity.

Table-2

The composition and structure of working capital of JSC BSSZ

Types of current assets	Average annual cost of current assets			
	2019		2020	
	Thousands. Roubles	% of total	Thousands. Roubles	% of total
Stocks	54621	19.58	14138	5.32
Receivables	202105	72,44	251532	94,58
VAT on purchased assets	21984	7,88	-	-
Cash and cash equivalents	1	0,00	-	-
Financial investments	150	0,05	150	0,06
Other current assets	119	0,04	119	0,04
Total current assets	278980	100	265939	100

As can be seen from table 2, current assets in different years have a different structure. In 2019, the highest share was receivables, in the amount of 72.44%, and in 2020 they also occupy the largest part, but already having increased to 94.58%. That is, the company it has debts to third-party organizations, as it had before. This was due to a decrease in the stocks, which in 2019 accounted for 19.58%, and by 2020 they accounted for only 5.32%.

Turnover guarantees the continuity of the reproduction movement of the self-supporting enterprise, association, economic organization. Turnover of current

assets means the duration of one turnover of current assets. Turnover is considered to be a significant sign of the efficiency of current assets use, since it determines the rate of their turnover from the moment of payment of material values up to the return of monetary amounts for the products sold to the bank account.

The turnover of the funds used is characterized by a number of interdependent characteristics: the duration of one turnover in days, the number of revolutions for a certain period - year, half year, quarter (turnover ratio), the amount of current assets at the enterprise per unit of production (load factor).

Table-3

The efficiency of Current assets uses JSC BSSZ

Parameter	2019	2020
Revenue from product sales, ths. Rub.	138986	119937
Turnover ratio	0.498	0.451
Load factor	2.007	2.217
Duration of one cycle, days.	733	809

The main indicator characterising the efficiency of current assets use is their turnover. From the table 3 above, in 2 years, the value of this indicator decreased, from 2020 to 2019 by 0.047, which led to an increase in the time to complete one turnover by 76 days. Load factor in 2019 amounted to 2.007, which is higher than the level of 2020 2.217. The duration of one turnover increased in 2020 to 809 days.

References

1. Strategic Development and Use of Agro-Food Sector's Potential in Rural Areas / Z. Zalilova, M. Lukyanova, V. Kovshov, A. Sharafutdinov // *Advances in Social Science, Education and Humanities Research: Proceedings of the Ecological-Socio-Economic Systems: Models of Competition and Cooperation (ESSES 2019)*, Kurgan, Russia, 24 октября 2019 года. – Kurgan, Russia: Atlantis Press, 2020. – P. 156-161.

2. Scenario Method of Strategic Planning and Forecasting the Development of the Rural Economy in Agricultural Complex / M. T. Lukyanova, V. A. Kovshov, Z. A. Galin [et al.] // *Scientifica*. – 2020. – Vol. 2020. – P. 9124641. – DOI 10.1155/2020/9124641.

3. Залилова, З. А. Экономические факторы и организационные вопросы устойчивого развития

отрасли пчеловодства / З. А. Залилова, А. Г. Маннапов // *Вестник Оренбургского государственного университета*. – 2008. – № 8(90). – С. 123-127.

4. Маннапова, Р. А. Статистический анализ развития пчеловодства в разрезе категорий хозяйств / Р. А. Маннапова, З. А. Залилова // *Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований*. – 2012. – № 7. – С. 92-93.

5. Analytical support of management accounting in managing sustainable development of agricultural organizations / A. Zakirova, G. Klychova, G. Ostaev [et al.] // *E3S Web of Conferences: Topical Problems of Green Architecture, Civil and Environmental Engineering, TPACEE 2019, Moscow, 20–22 ноября 2019 года*. – Moscow: EDP Sciences, 2020. – P. 10008. – DOI 10.1051/e3sconf/202016410008.

6. Improvement of the procedure for assessing the personnel of the agricultural organization / A. Zakirova, G. Klychova, O. Doroshina [et al.] // *E3S Web of Conferences: 2018 International Science Conference on Business Technologies for Sustainable Urban Development, SPbWOSCE 2018, St. Petersburg, 10–12 декабря 2018 года*. – St. Petersburg: EDP Sciences, 2019. – P. 02073. – DOI 10.1051/e3sconf/201911002073.

*Махмудова Ирода Исматовна**Национальный Университет Узбекистана**Студентка 2 курса по направлению Региональная экономика*[DOI: 10.24412/2520-6990-2021-22109-62-63](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2021-22109-62-63)

УСЛОВИЯ ОПРЕДЕЛЕНИЯ УРОВНЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

*Makhmudova Iroda Ismatovna**National University of Uzbekistan**2nd year student in Regional Economics*

CONDITIONS FOR DETERMINING THE LEVEL OF ECONOMIC EDUCATION OF PRESCHOOL AGE CHILDREN

Аннотация.

В данной статье речь пойдет о роли и значении экономических знаний дошкольников, о показательных уровнях экономических знаний у детей, о повышении и анализе более низких уровней.

Abstract.

This article will focus on the role and importance of economic knowledge of preschoolers, on the indicative levels of economic knowledge in children, on increasing and analyzing lower levels.

Ключевые слова: *экономическая самостоятельность, экономическое воспитание, экономическая подготовка, критерии дошкольного образования.*

Keywords: *economic independence, economic education, economic training, criteria of preschool education.*

Сохранение экономической независимости Республики Узбекистан, ее научного потенциала невозможно без воспитания свободной личности, способной самостоятельно, осознанно, в личной и общественной жизни принимать ответственные решения. Сегодня взаимодействие политики и образования открыто для всех. Экономический, интеллектуальный, культурный, духовно-нравственный потенциал любого цивилизованного общества зависит от его содержания и направленности. В условиях становления рыночной экономики и развития современного узбекского общества важное значение имеет экономическое воспитание подрастающего поколения. Современные новые экономические условия определяют необходимость воспитания в дошкольном возрасте самостоятельных, активных, трудолюбивых, экономически грамотных, высоконравственных, гуманных личностей, которые являются основой дальнейшей жизнедеятельности человека. Экономическое воспитание дошкольников, формирование основ экономической культуры, приобщение детей к хозяйству, начальное экономическое образование являются одним из факторов экономического социализма и оказывают большое влияние на отношение ребенка к материальным и духовным ценностям и в целом на формирование личности ребенка. Заслуживает внимания многообразие проблем, изучаемых в теории экономики, однако актуальным остается вопрос изучения педагогических условий экономического воспитания детей в ДОУ. По мнению А. С. Макаренко, с раннего возраста ребенок должен быть приучен к будущей хозяйственной деятельности в семейных условиях и иметь представление о честности, заботливости, бережливости, ответственности.

В 70-е годы XX века ученые Л.Н. Пономарев и Л. Е. Эпштейн пропагандировали экономическое

воспитание как важнейший фактор развития народного хозяйства, необходимое условие научной организации производства и важное средство формирования у подрастающего поколения правильного отношения к труду и имуществу. В трактовке таких понятий, как "экономическое воспитание", "экономическое образование", "экономическая подготовка" учитывая взгляды исследователей А. Ф. Аменде, Л. Р. Кураков, Б. Т. Лихачев, В. А. Повстик, В. Д. Попов, А. С. Прутченковых считаем целесообразным дать общее определение, что экономическое воспитание-это целенаправленный процесс формирования нравственно-экономических качеств личности-бережливости, ответственности, эффективности, предпринимательства, а также усвоения знаний об экономической жизни людей, ориентированных на ценностные отношения. Анализ состояния теории и практики воспитания детей в ДОУ показывает, что процесс экономического образования целостная теория экономического воспитания дошкольников разработана недостаточно.

Содержание экономической образовательной среды в дошкольном возрасте состоит из: предметной среды (создание игровой экономической среды); социально - познавательной среды (родители, воспитательный коллектив ДОУ), событийно-познавательной среды (интересные экскурсии, встречи с известными людьми) и информационной среды (пазлы, иллюстрации, магазины, банки, сервисные центры, карта промышленных предприятий города, образцы монет). Воспитатель должен уметь профессионально воспроизводить информацию социальных агентов, целенаправленно направлять это воздействие, преобразовывать ситуацию социального развития в педагогическую, создавать образовательную среду, направленную на формирование ведущих нравственных и экономических качеств. Еще одним условием экономического воспитания

является организация и наполнение видов деятельности детей (игровой, трудовой, познавательной) касательно экономического положения семьи, народа, общества, развитие на этой основе познавательного интереса к положительным нормам и ценностям социально-экономического общества. Выбор организационных форм обучения и видов деятельности по экономическому воспитанию зависит от целей, задач, возраста детей. Поскольку игра является активным фактором развития личности ребенка, очень важно, чтобы содержание игры обогащалось жизненно важными аспектами. В частности, овладение ребенком первоначальными понятиями знаний об экономике через игры дает возможность уточнить и закрепить его представления об экономике, получить новые знания об экономической жизни людей, проявить себя в правильных действиях, отношениях, деятельности в соответствии с теми знаниями, которые важны для самого ребенка, окружающих его взрослых и сверстников. Одним из важнейших стимулов к получению знаний о хозяйстве семьи, родном городе, области, профессии в сфере бизнеса является развитие знаний и интереса к экономике, что расширяет кругозор детей.

По наличию и набору показателей, соответствующих критериям дошкольного образования, можно судить об уровне экономического образования: высоком, среднем, низком.

На высоком уровне: дети могут объяснить первичный смысл экономических понятий, показать четкий и устойчивый интерес к труду родителей, получить представление о профессии родителя, уметь использовать экономические слова и выражения; уметь применять полученные в играх знания в жизни; они готовы к общению со взрослыми и сверстниками, задают много вопросов и пытаются самостоятельно найти на них ответы; помогать взрослым и сверстникам в работе, осознанно относиться к осуществлению трудовой деятельности, бережно относиться к предметам труда, его результатам, доводить начатое дело до конца, уметь правильно оценивать результаты своего труда и результаты товарищей; рационально использовать материал; быть деловым, способным, изобретательным в процессе продуктивной деятельности, активно поддерживать и развивать творческие искания сверстников; стремится и умеет брать на себя инициативу, решительно справляется с поставленными задачами, доводит начатое дело до конца.

Средний уровень: дети имеют представления об экономических понятиях, но не всегда могут их объяснить; у них неустойчивый интерес к семейным потребностям, к труду родителей; имеющиеся у них знания не ясны, расплывчаты, поверхностны; вопросы об окружающих явлениях дети задают только после того, как воспитатель активизирует познавательный интерес через игровые условия, упражнения, творческие задания, у них достаточно представлений об окружающем мире, но они не знают, как использовать; организовывать свою деятельность под руководством взрослых, своевременно выполнять задания; лояльно относиться к материальным ценностям, они сильны, инициативны, умеют творчески подходить к работе, но порученная работа выполняется добросовестно, только в срок под руководством взрослых; не всегда активны, могут частично проявить упорство в достижении поставленной цели.

Низкий уровень: дети не могут объяснить значение экономических понятий, не проявляют интереса к потребностям семьи, труду родителей, окружающим явлениям современного общества, не употребляют в речи экономических слов; не проявляют интереса к продуктивной деятельности, выступают лишь сторонними наблюдателями; не доводят работу до конца, не умеют договариваться в процессе совместной трудовой деятельности, быстро теряют интерес к труду и, оставив свою работу, возвращаются в игру; не склонны к внимательному отношению к личной и общественной собственности; при выполнении работы не проявляют никакой заинтересованности в ее результатах; безответственны, инициативны, не проявляют настойчивости в достижении цели.

Для определения уровня данного экономического образования у детей 6-7 лет могут быть использованы следующие методы: интервью, личные беседы, наблюдение. Детям надо обращаться с такими вопросами: "Зачем людям деньги?", "Для чего реклама?", "Почему мы должны беречь книги, игрушки, предметы, природу?", "Что купить семье, если вы идете в магазин?". Эти вопросы помогают нам определить экономическое мышление ребенка.

Подводя итог, можно сказать, что восприятие ребенком будущей жизненной активности, его комфортного и полноценного существования, знаний, умений и навыков должно формироваться с раннего возраста. Целесообразна индивидуальная работа с детьми с низким индексом, подготовка их к будущей жизни.

ПРОИЗВОДСТВЕННАЯ ФУНКЦИЯ КАК ИНСТРУМЕНТ ИССЛЕДОВАНИЙ ЭКОНОМИКИ

Simonenko E. I.

Cand. econom. Sci., Associate Professor,

National University of Bioresources and Nature Use of Ukraine

PRODUCTION FUNCTION AS AN ECONOMIC RESEARCH TOOL

Аннотация

В статье была исследована методология анализа экономики на основе производственной функции Кобба-Дугласа. Построенная эконометрическая модель может стать основой для принятия взвешенных управленческих решений, направленных на решение народнохозяйственной проблемы роста экономики и описать оптимальное соотношение валового внутреннего продукта и неявных производственных ресурсов.

Abstract.

The article explored the methodology of economic analysis based on the Cobb-Douglas production function. The constructed econometric model can become the basis for making balanced management decisions aimed at solving the national economic problem of economic growth and describing the optimal ratio of gross domestic product and implicit production resources.

Ключевые слова: экономика, валовой внутренний продукт, доход, капитал, производительность труда, часовой ряд, производственная функция Кобба-Дугласа, стохастический фактор, построение прогноза.

Keywords: economy, gross domestic product, income, capital, labor productivity, time series, Cobb-Douglas production function, stochastic factor, forecasting.

Актуальной проблемой современной экономической теории является необходимость удовлетворения неограниченных человеческих потребностей в условиях ограниченности экономических ресурсов. Методология и логика решения этой проблемы базируется на использовании производственных функций - эконометрических моделей, которые количественно описывают и анализируют соотношение между различными факторами производства и характеристиками валового внутреннего продукта (ВВП) с учетом оптимального использования имеющихся производственных ресурсов. Известны различные виды производственных функций, но в современных эконометрических направлениях исследований чаще всего используется производственная функция Кобба-Дугласа, поскольку она учитывает асимметричные законы общественного производства, неравномерность распределения экономических ресурсов между структурными компонентами государственной экономики и таким образом обеспечивает наиболее точные макроэкономические прогнозы [5].

Методологические основы построения и эмпирической проверки производственной функции Кобба-Дугласа можно реализовать с помощью современных программных продуктов, как Eviews 8, Statistica 10 SPSS Statistics и являются стратегическими задачами для принятия эффективных управленческих решений.

Концептуальные основы математического и статистического агрегирования производственной функции Кобба-Дугласа на макроэкономическом

уровне отражены в трудах Д. Акерберга [1], М. Брабека [2], К. Влтавской [2], М. Гребневой [3], Дж. Кадилла [2], К. Кейвза [2], Хартмана [2], Дж. Фразера [1], Вельфа В. [4], Д. Шульца [3], Скрипниченко М.И. [6] и др.

Анализ макроэкономической динамики на основе концепций теории построения производственной функции предполагает построение модели экономики:

$$Y = f(K, L) \quad (1)$$

определяет взаимосвязь выпуска Y с факторами производства - капиталом K и работой L , где существенными есть возможность и ограниченность замещения факторов.

ПФ типа (1) называется неоклассической, если она удовлетворяет следующим условиям, которым можно дать экономическую интерпретацию:

- при отсутствии одного из ресурсов производство невозможно, то есть $f(0, L) = f(K, 0) = 0$;
- увеличение расходов любого из ресурсов при неизменном количестве другого приводит к росту выпуска, то есть $df/dK > 0, df/dL > 0$
- при неограниченном увеличении одного из ресурсов выпуск неограниченно растет.

В основе методики предварительного анализа лежит подход, основанный на проверке основных условий построения ПФ. Основная идея ПФ состоит в том, что факторы могут замещать друг друга, сохраняя результат (выпуск) неизменным, аналогична идее функции усреднения [8]. То есть традиционная ПФ является функцией среднего факторов или может быть приведена к такой через

преобразование исходных данных. В частности, традиционная линейно-однородная производственная функция $Y = F(K, L)$ является не просто зависимостью, связывающей индекс выпуска Y с индексами капитала K и труда L , но и функцией, определяет индекс выпуска Y как среднее индексов капитала K и труда L . То есть с формальной точки зрения ПФ является не более, чем функция усреднения факторов, определяющих индекс выпуска Y как среднее индексов капитала и труда [7].

Наиболее удачной для анализа функцией, удовлетворяет эти условия, есть функция Кобба-Дугласа с постоянной отдачей от масштаба:

$$y = aF^{\alpha}L^{\beta} \quad (2),$$

где a - параметр, характеризующий уровень экономической эффективности, α и β - коэффициенты, характеризующие вклад роста капитала и

труда при росте результативного признака, то есть α и β являются соответствующими коэффициентами эластичности для факторов F и L .

Функция такого вида хорошо подходит для оценки, поскольку ее легко привести к линейному виду, взяв логарифмы Y , K и L :

$$\ln Y = \ln A + \ln K + \ln L \quad (3)$$

где $\ln Y$, $\ln K$, $\ln L$ - натуральные логарифмы соответствующих показателей.

Построим и проанализируем современное состояние экономики на основе производственной функции Кобба-Дугласа по годовым данным временных рядов дохода, расходов на капитал и производительности труда за 2006-2020 годы (рис. 1).

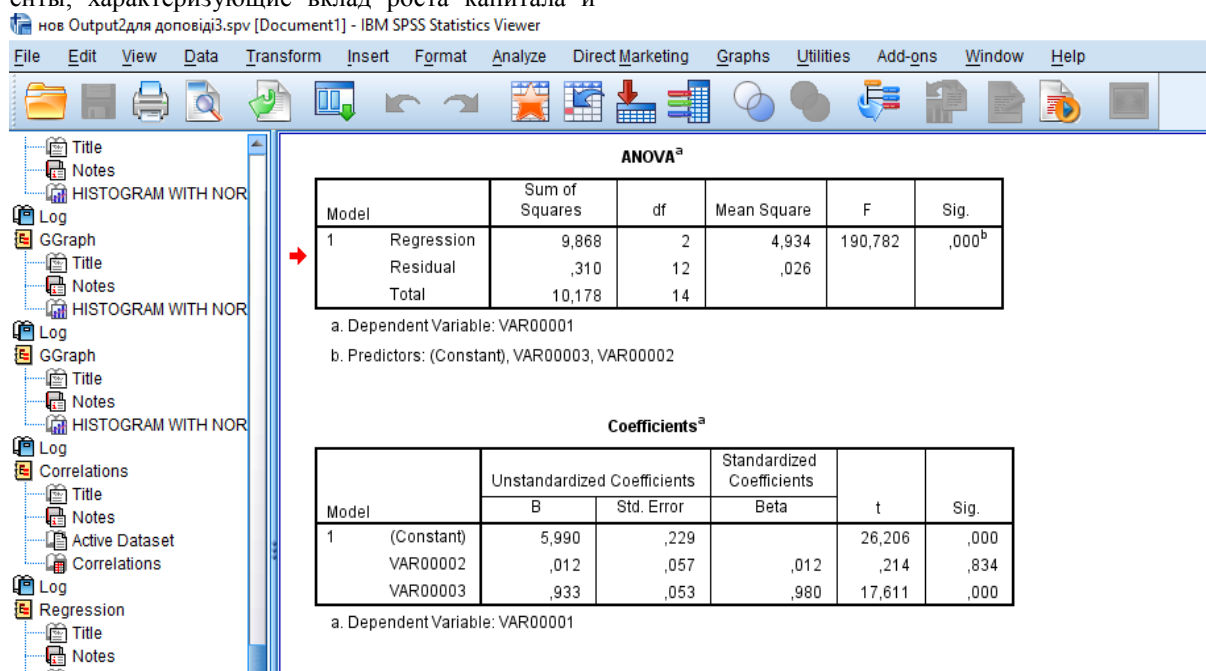

Рис. 1. Построение производственной функции Кобба-Дугласа

В результате статистической обработки исходных данных получено следующее уравнение регрессии в логарифмической форме:

$$\ln Y = \ln 5,990 + 0,012 \ln K + 0,933 \ln L \quad (4),$$

$$\text{або } Y = 1,790 K^{0,012} L^{0,933} \quad (5).$$

Сумма параметров $\alpha + \beta = 0,945 < 1$, что указывает на выполнение необходимых предпосылок формализации производственной функции на основе найденных параметров.

Данная зависимость объема дохода от затрат

на капитал и производительности труда описывается коэффициентами множественной корреляции и детерминации, числовые значения которых составляют соответственно $R = 0,985$ и $R^2 = 0,970$, указывает на то, что суммарное влияние факторных признаков модели на результативную составляет 97%. Коэффициент множественной детерминации является существенным по критерию Фишера с высокой степенью вероятности и поэтому модель является адекватной (рис. 2).

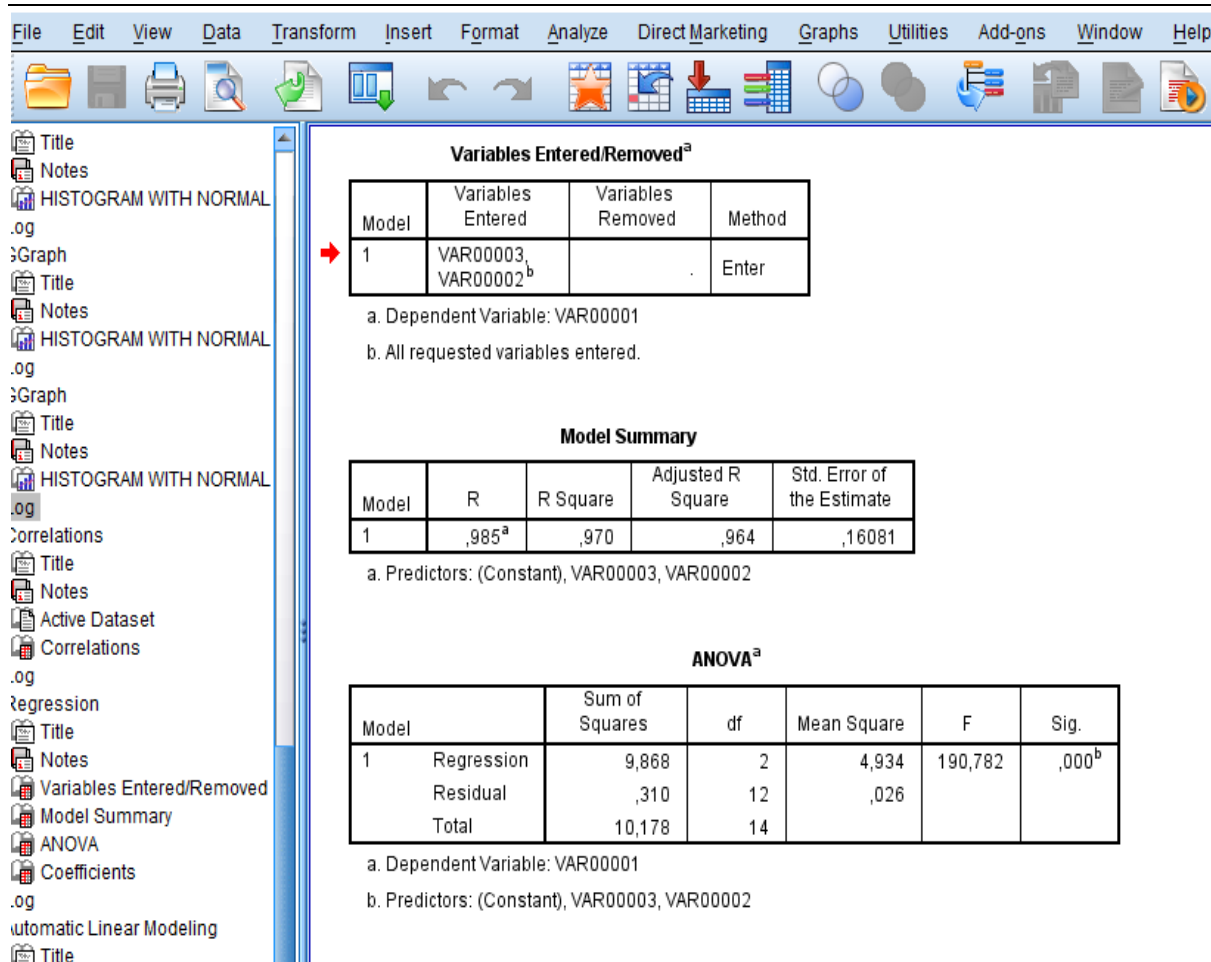

Рис. 2. Анализ построенной функции Кобба-Дугласа

Данная зависимость объема дохода от затрат на капитал и производительности труда описывается коэффициентами множественной корреляции и детерминации, числовые значения которых составляют соответственно $R = 0,985$ и $R^2 = 0,970$, указывает на то, что суммарное влияние факторных признаков модели на результативную составляет 97%. Коэффициент множественной детерминации является существенным по критерию Фишера с высокой степенью вероятности и поэтому модель является адекватной (рис. 2).

Очень важным моментом является то, что в исследованиях экономики с помощью аппарата производственных функций не учитывается важный фактор - земля. То есть, если проводятся эмпирические исследования аграрного сектора экономики при построении ПФ, отражающий зависимость между доходом, объемами использованных основных производственных ресурсов (труда, капитала), фактор земля не учитывается. Однако, при моделировании аграрной экономики учета природных ресурсов в виде земли не происходит, то есть выделяются только два агрегированных фактора производства: труд и капитал. Учет в производственной функции Кобба-Дугласа фактора земля расширяет горизонт исследования экономики и делает более обоснованными оценки капитала и труда.

Оценки параметров регрессионных уравнений нельзя считать удовлетворительными за малой

длины временных рядов. Использование традиционных факторов (капитала и труда) для линейно-однородных производственных функций типа Кобба-Дугласа не позволяет получить статистически значимых результатов вследствие невыполнения условия замещения во временном промежутке, для правильной спецификации и корректного трактовка результатов ПФ с традиционными факторами для Украины стоит выбирать более сложный вид зависимости или вводить другие дополнительные факторы. Особенностью украинской макроэкономической динамики является наличие периодов падения, роста, которые должны быть описаны ПФ с существенно разными наборами параметров. Игнорирование этапа предварительного анализа с обоснованием факторов и вида зависимости, выделением хронологии об инструменте производственной функции в исследовании украинской экономики и поворотных точек может привести к получению практически произвольных оценок параметров ПФ, что в свою очередь приведет к неправильным выводам. Анализ экономического роста в Украине на основе производственной функции Кобба-Дугласа, оценивалась на промежутке 2006-2020 гг. С помощью модели с механизмом корректировки равновесия показал, что при правильной спецификации модели, объясняется не совокупной факторной производительности, а величиной коэффициентов ПФ, которые зависят от множества политико-институциональных переменных.

Список литературы

1. Akerberg D.A., Caves K., Frazer G. Identification Properties of Recent Production Function Estimators. *Econometrica*. 2015. Issue 83 (6). P. 2411–2451. URL: <http://dx.doi.org/10.3982/ECTA13408>.
2. Cadil J., Vltavska K., Krejci I., Hartman D., Brabec M. Aggregate production function and income identity – Empirical analysis. *International Journal of Economic Sciences*. 2017. Volume VI. № 1.
3. Shults D.N., Grebnev M.I. Statistical Approach to Aggregation of Production Functions. *Applied Mathematical Sciences*. 2015. Volume 9. № 134. P. 6669–6689. URL: <http://www.m-hikari.com/ams/ams-2015/ams133-136-015/p/shultsAMS133-136-2015.pdf>.
4. Вельфе В. Детермінанти зростання у формуванні економічного потенціалу (приклад Польщі) // *Економіка і прогнозування*. – 2002. – № 4. – С. 9–34.
5. Гаврилюк В.Т. Аналіз впливу інвестицій на економічне зростання країни з використанням виробничої функції. *Вісник Запорізького національного університету*. 2012. № 4 (16). С. 73–78.
6. Скрипніченко М.І. Модель розширеної виробничої функції для економіки України. *Бізнес-Інформ*. 2009. № 2 (2). С. 133–137.
7. Скрипніченко М.І. Секторальні та міжкраїнні моделі економічного розвитку. – К.: Фенікс, 2004. – 256 с.
8. Шумська С.С. Інструмент виробничої функції в дослідженні української економіки. *Економіка та прогнозування*. 2007. № 4. С. 104–123.

УДК 330.3:338.58

*Дуднік Людмила,
аспірант**Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки»,
м. Київ*[DOI: 10.24412/2520-6990-2021-22109-67-69](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2021-22109-67-69)**ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА МЕТОДИЧНІ СКЛАДОВІ ДОСЯГНЕННЯ І ОЦІНКИ РІВНЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ У СИСТЕМІ РУХУ ТОВАРОПОТОКІВ***Dudnik Liudmyla,
postgraduate**National Scientific Centre «Institute of Agrarian Economics», c. Kyiv***ORGANIZATIONAL AND METHODOLOGICAL COMPONENTS OF ACHIEVING AND ASSESSMENTS OF THE LEVEL OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE SYSTEM OF COMMODITY FLOWS****Анотація**

Проведено узагальнення наукових підходів щодо дослідження взаємозв'язку транспортної інфраструктури та здійснення руху товаропотоків із досягненням цілей сталого розвитку. Встановлено особливості досягнення сталого розвитку при здійсненні товаропотоків за його ключовими стовпами: економічним, соціальним та екологічним. Встановлено окремі управлінські механізми досягнення сталого розвитку. Визначено елементи методичного інструментарію для оцінки рівня досягнення сталого розвитку за економічним, соціальним та екологічним напрямками.

Abstract

The scientific approaches to the study of the relationship between transport infrastructure and the movement of goods flows with the achievement of sustainable development goals are generalized. The peculiarities of sustainable development in the implementation of trade flows in its key pillars: economic, social and environmental are set. Separate management mechanisms for sustainable development have been established. The elements of methodological tools for assessing the level of achieving sustainable development in economic, social and environmental areas are identified.

Ключові слова: *транспорт, межа, проблема, рух***Key words:** *transport, border, problem, movement*

Процес ринкового трансформування в економіці України спрямований на формування вітчизняної моделі ринкового господарювання, у межах якої діяльність ринкових суб'єктів та складових моделі господарювання повинна бути спрямована на забезпечення їхнього ефективного функціонування та сприяння вирішенню суспільних проблем. Рух товаропотоків є невід'ємною частиною ринкового механізму будь-якого рівня управління. У зв'язку з

цим сприяння досягненню цілей сталого розвитку у межах цієї ринкової складової економіки є важливим як у теоретичному, так і у практичному відношенні.

Будь-який елемент ринкового механізму, досягаючи своїх цілей функціонування, спричиняє тиск на навколишнє середовище, у відповідь на що, однією з цілей здійснення реформ є обґрунтування порядку підвищення суспільної ефективності кожної

окремої ланки механізму. Протягом ХХ століття відбувалась модернізація капіталістичної системи господарювання. Як прояв цього можна зазначити формування різних ринкових моделей, наприклад німецької, шведської, японської, американської тощо. У відповідних національних умовах певні базові ринкові механізми адаптувались урядами цих країн для забезпечення дієздатності їхніх економічних систем.

З точки зору теорії систем, у будь-якій економічній системі здійснюється рух товаропотоків, основними серед яких є матеріально-технічні ресурси та продукція. Матеріально-технічні ресурси є «входами» господарських систем, перероблюючи які, на «виході» маємо вироблену продукцію або надані послуги. Ефективність функціонування окремих господарських одиниць та їх сукупності у територіальному або галузевому розрізі визначається співвідношенням витрат і доходів у процесі руху товаропотоків. Дана підсистема економіки охоплює транспортне, складське господарство та мережу з реалізації продукції.

Загальновідомо, що транспорт відіграє вирішальну роль в економічному та суспільному розвитку, забезпечуючи доступ до економічних і соціальних можливостей. Транспорт сприяє переміщенню людей, товарів, робочої сили, ресурсів, продуктів та ідей у межах певного економічного простору, створюючи ринкові можливості як для споживачів, так і для виробників. Це дозволяє виробникам використовувати переваги розташування для формування ланцюгів поставок як у межах своїх країн, так і для здійснення експортних перевезень. Водночас транспортний сектор є одним із головних споживачів енергоресурсів та створює різноманітні викиди, що виступають екстерналіями для суспільства.

Інфраструктура, складовою якої є транспортна інфраструктура, прямо та опосередковано впливає на досягнення цілей господарювання на різних щаблях управління, як то на рівні окремих суб'єктів підприємництва, регіонів, держав, так і на рівні міждержавного сполучення. Оскільки транспортна інфраструктура з'єднує глобальну економіку та суспільство, стабільність функціонування транспорту є вирішальними для досягнення цілей сталого розвитку. Транспорт забезпечує торгівлю, підтримує глобальні ланцюги поставок, стимулює економічне зростання та сприяє соціальному прогресу.

Багатьма вченими, одним з яких є Абрахам Маслоу [7], зазначається, що при вирішенні першочергових потреб люди починають більше замислюватися і над суспільними. Починаючи з другої половини ХХ століття в провідних в економічному відношенні країнах все активніше стали обговорюватися наслідки економічного розвитку і поширення прояву екологічних та суспільних проблем. Мається на увазі, в першу чергу США та країни Європейського Союзу. Поряд з досягненням відносної насиченості товарних ринків вони почали все більше стикатися з проблемами екологічного і соціального характеру. Досягнення певного рівня суспільного добробуту також супроводжувалося підвищенням свідомості людей. В цих обставинах

не тільки на політичному рівні, а й серед звичайних людей знайшли відгук ідеї сталого розвитку [1, 3, 4].

Досягнення цілей сталого розвитку на транспорті включає проведення змін в ланцюзі поставок і моделей глобалізації, запровадженні нових правил та звичок у споживанні та витратах, зростаючу увагу до оцінки ризиків, механізмах адаптації, підвищення стійкості та цифрової трансформації, а також посилення глобальної стійкості та перехід до низьковуглецевої програми. Враховуючи стратегічну роль сектора як каталізатора зростання та розвитку, необхідне повне врахування цих викликів і ризиків для розробки політики, яка сприяє сталому та інклюзивному довгостроковому зростанню. Хоча доступ до надійних і економічно ефективних транспортних систем залишається проблемою для багатьох країн, що розвиваються, врахування питань сталого розвитку, зокрема кліматичних критеріїв, у транспортні проекти, плани розвитку та управління є обов'язковим. Після поширення COVID-19 інтеграція таких критеріїв, як оцінка та управління ризиками, прогнозування подій і ризиків, а також плани безперервності бізнесу, також стала критичною.

В контексті дослідження комплексу питань аграрної життєдіяльності розгляд питань функціонування транспорту спрямований на вирішення проблем розвитку як агропромислового виробництва, так і сільських територій. Саме у взаємозв'язку розгляду виробничих та територіальних комплексів, а не суто економічних, простежується важливість досягнення збалансування різних складових, зокрема економічної, соціальної та екологічної [6].

У регіональному розрізі транспортна інфраструктура має вирішальне значення для забезпечення доступу до ринків, отримання соціальних послуг та інформації, особливо в сільських та віддалених районах. Чим ефективніші транспортні послуги, тим більший потенціал для підвищення продуктивності та ефективності ринку. Д.М. Кейнс свого часу зазначав про важливість пріоритетного інвестування розвитку транспорту, налагоджена робота якого має мультиплікаційний ефект на розвиток економічних галузей [2].

Дослідження наукових та експертних джерел засвідчило, що покращання умов пересування та транспортування у сільській місцевості сприяє підвищенню привабливості територій, зокрема збільшенню економічних можливостей, створенню робочих місць та підвищенню рівня добробуту населення, зв'язуючи сільськогосподарських виробників як із ринками, так і з споживачами.

Роль транспорту є незамінною у вирішенні завдань соціального розвитку за рахунок забезпечення мобільності робочої сили та полегшення доступу до медичної допомоги, освітніх можливостей та інших соціальних послуг. Мобільність об'єднує людей, заохочує обміни та збагачує культурний розвиток. Транспортний зв'язок особливо важливий для надання основних товарів та послуг населенню, що проживає в сільських та віддалених громадах [5].

Суб'єкти транспортної інфраструктури, забезпечуючи рух людських та товаропотоків, є одними із найбільших споживачів енергоресурсів в економіці, серед галузей якої виділяється транспорт та нафтохімія. Саме цей чинник обумовлює наслідки впливу транспорту і на довкілля через вихлопні гази.

Кожен вид транспорту має різні порівняльні переваги і недоліки, які впливають на три стовпи сталого розвитку та досягнення цілей сталого розвитку, пов'язаних із транспортом. У методичному відношенні ключовими визначальними чинниками оцінки зазначеного є: з точки зору економічного аспекту – вартість, швидкість, надійність та гнучкість у перевезеннях людей та русі товаропотоків; з точки зору соціального аспекту – доступ, уникнення заторів і забезпечення безпеки; з точки зору екологічного аспекту – енергоємність перевезень, рівень викидів вуглекислого газу та забруднення повітря.

Висновки

Транспорт як елемент господарського та ринкового механізму відіграє важливу роль у забезпеченні руху товаропотоків. У сучасних умовах транспорт та транспортна інфраструктура відіграють важливу роль у вирішенні питань економічного та суспільного розвитку. У зв'язку з цим, постановка питань досягнення цілей сталого розвитку має також і безпосереднє відношення і до цієї ланки господарського механізму. Відповідно цього важливим є не тільки визначення економічної, соціальної та екологічної складової функціонування цієї гос-

подарської підсистеми, але й здійснення їхньої інтеграції. Це може бути реалізовано за рахунок різних програмних документів, як загальноекономічних щодо досягнення цілей сталого розвитку, так і вузькоспеціалізованих у межах реалізації транспортної стратегії або політики

Література

1. Деркач М. І. Концепт сталого розвитку як домінуюча ідеологія людської цивілізації у XXI ст. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2009. Вип. 3/1. С. 185-191.
2. Кейнс Д.М. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. Избранное. М.: Эксмо, 2007. 960 с.
3. Медоуз Д.Х. Пределы роста / Д.Х. Медоуз, Д.Л. Медоуз, Й. Рэндерс, В.В. Беренс : пер. с англ. М. : Изд-во МГУ, 1991. 207 с
4. Медоуз Д. и др. Пределы роста. 30 лет спустя М.: Академкнига, 2007. 342 с.
5. Омельченко И.Н., Александров А.А., Бром А.Е., Белова О.В. Основные направления развития логистики XXI века: ресурсосбережение, энергетика и экология. *Гуманитарный вестник МГТУ им. Н.Э. Баумана*. 2013. № 10(12). URL: <http://hmbul.bmstu.ru/catalog/econom/log/118.html>
6. Шубравська О. Сталий економічний розвиток: поняття і напрям досліджень. *Економіка України*. 2005. №1. С. 36-42.
7. Maslow A. H. *Motivation and Personality*. N. Y.: Harper and Row, 1954.

Colloquium-journal №22(109), 2021

Część 2

(Warszawa, Polska)

ISSN 2520-6990

ISSN 2520-2480

Czasopismo jest zarejestrowany i wydany w Polsce. Czasopismo publikuje artykuły ze wszystkich dziedzin naukowych. Magazyn jest wydawany w języku angielskim, polskim i rosyjskim.

Częstotliwość: co tydzień

Wszystkie artykuły są recenzowane.

Bezpłatny dostęp do elektronicznej wersji magazynu.

Przesyłając artykuł do redakcji, autor potwierdza jego wyjątkowość i jest w pełni odpowiedzialny za wszelkie konsekwencje naruszenia praw autorskich.

Opinia redakcyjna może nie pokrywać się z opinią autorów materiałów.

Przed ponownym wydrukowaniem wymagany jest link do czasopisma.

Materiały są publikowane w oryginalnym wydaniu.

Czasopismo jest publikowane i indeksowane na portalu eLIBRARY.RU,

Umowa z RSCI nr 118-03 / 2017 z dnia 14.03.2017.

Redaktor naczelny - **Paweł Nowak, Ewa Kowalczyk**

«Colloquium-journal»

Wydawca «Interdruk» Poland, Warszawa

Annopol 4, 03-236

Format 60 × 90/8. Nakład 500 egzemplarzy.

E-mail: info@colloquium-journal.org

<http://www.colloquium-journal.org/>